

COMENTARIU

la cartea Psihopatologie, sociologie, antropologie – Capitolele 4 și 5 - 2002

2025

Sinteza din 2002 (privitoare la psihismul persoanei conștiente) abordează psihopatologia ca un deficit disfuncțional al psihismului normal al persoanei; psihism ce a fost comentat în ultimele două milenii prin diverse abordări filosofice, doctrinare și „științifice”. Psihopatologia nu doar că pretinde astfel o de referință...dar și stimulează studierea acesteia. Capitolele 4 și 5 ale cărții din 2002 completează abordările în această direcție făcute în publicațiile din 1989 și 1994, prefigurându-le pe cele ulterioare (2007, 2013, 2015).

În Cap 4. e amintit momentul princeps al *Psihopatologiei generale* a lui **Jaspers** din perioada preocupărilor europene față de specificitatea științelor umane (1913), cu plasarea persoanei individuale între instanța „biosului”, și cea a „spiritualității umane”. Psihologia antică a lui Aristotel diferenția psihismul uman de cel biologic prin *nous* (intelect), păstrând însă ideea unui „continuum ontologic”, între cele două instanțe, diferența fiind doar de complexitate (*marele-lanț-al-ființei*, Levojo); direcție în care s-au încercat sinteze psihopatologice și în sec XX (Monacow și Morgue) și XXI (Bolton și Hill). Gândirea speculativă a Europei dezvoltată în umbra creștinismului, a subliniat însă constant dihotomia corp/suflet-spiritual, devenită clasică prin raportul Cartesian dintre *res-extesa* și *res-cogitans*, (doctrină ce lipsea animalele de suflet); iar în elaborarea lui Hegel, omul se dimensionează explicit prin spirit. Echilibrul s-a restabilit însă treptat în sec. XX, printr-o amplă dezvoltare a psihologiei animale.. prin poziția ambiguă și paradoxală a psihanalizei... în paralel cu dezvoltarea neuroștiințelor și fenomenologiei existențialiste.

Pe parcursul sec XX psihismul persoanei conștiente nu a fost abordat și studiat sistematic după un unic model, cercetările făcându-se din perspectiva unor variate doctrine și metodologii, ce au evoluat mult timp în paralel; dar **aportul studiilor privitoare la funcționarea creierului** a fost continuu. Acestea s-au corelat multă vreme cu doctrine psihologice mai impersonale, precum *gestaltismul* și *comportamentalismul*; dar, odată cu dezvoltarea spre sfârșitul sec XX a unor științe structurale matematizate (*teoria sistemelor*, *a limbajelor artificiale*, *a comunicațiilor*, *a ciberneticii* etc) s-a conturat o doctrină psihologică *cognitivistă* cuprinzătoare; care, în corelație cu științele lingvistice și cu „filosofia minții”, ajunge să coopereze fructuos cu alte abordări mai tradiționaliste ale psihismului uman.

Tot un loc aparte și o evoluție specifică a avut și **psihanaliza** lui Freud (rezumată în Paragraful 4.2). Ea s-a dezvoltat începând cu finalul sec XIX, pe baza unui model abstract – dedus din curele terapeutice realizate prin „asociații libere”, - a unui psihism uman ...ce din prima copilărie se dezvoltă dinamizat de pulsuni inconștiente erotico agresive.. corelate relaționării cu persoanele intim familiare..de care copilul se atașează...incorporându-le psihic...și de care el depinde; în acest context ar apare în psihismul persoanei o structură motivațională neconștientă...axată în jurul unui un „scenariu fantasmatic complexual”. Acesta se organizează și se exprimă deja la copilul de 3-4 ani.. constând în faptul că... băiețelul își dorește posesia completă a mamei,.. resimțindu-se în competiție cu tatăl,.. reprezentat imaginativ ca potențial castrator. Esențial în scenariul psihanalitic e faptul că..pe parcursul formării ontogenetice, psihismul în dezvoltare a subiectului „asimilează,, în propria structură – *introjectează* - *imagourile simbolice ale altor persoane..(ale părinților)*..ce se constituie într-o instanță

intrapsihică punitivă..cea a *supraeului*... Psihanaliza clasică a lui Freud are în vedere organizarea psihismului în instanțe ierarhice: - un *sine* pulsional (orientat spre un obiect libidinal) ...un *supraeu* punitiv.. și o instanță mediatoare a *eului*, care menține echilibrul dintre *sine* și *supraeu*...făcând față și exigențelor situaționale. Psihanaliza mai sugerează o succesiune în dezvoltarea ontogenetică, bazată pe principiul plăcerii, cu trecere de la fixarea pe „zona orală,, la cea „anală,,... „uretrală,, ..urmată de „complexul Oedip,,

Psihanaliza ortodoxă a lui Freud a avut variate dezvoltări, unele orientări disidente – notabile fiind inițial cele ale lui Adler și Jung. Ea nu s-a preocupat de analiza psihologică a raportării subiectului la situații actuale problematice,..și nici de teme cum ar fi: dezvoltarea inteligenței și a cunoașterii lumii în ansamblu, învățarea și asimilarea de cunoștințe și deprinderi..manifestarea comportamentului eficient...și nici de fundarea cerebrală a funcțiilor psihice. Spre mijlocul sec XX și după,.. psihanaliza a devenit mai interesată de „funcțiile eului,, și de „raportarea la obiecte,, (inclusiv alteregouri); ..precum și de procesul de maternaj, făcând loc observațiilor pediatrie directe (Winnicott). În colaborarea ei cu psihologia dezvoltării psihismului infantil și cu studiile etologice, către sfârșitul sec XX se ajunge la degajarea „teoriei atașamentului,,. La nivelul conjuncției dintre psihanaliză și studiere tot mai amănunțită a etapelor dezvoltării cognitive în primii ani de viață, se deschide acum orizontul psihologiei dezvoltamentale. Într-o altă perspectivă – conjunctă – tradiția centrării relaționale pe care a cultivat-o constant psihanaliza.. a dus și la inițierea unei „psihologii a relațiilor interpersonale,, la vârsta adultă (Sullivan).

Psihologia dezvoltamentală și a ciclurilor vieții se corelează, inițial, cu demersul psihanalitic, Erickson acordând atenție particularităților de dezvoltare de după 4 ani..până la adultul tânăr...Iar ulterior, Levinson încercând să configureze o etapizare a perioadelor de viață ale adultului. Treptat s-a elaborat o perspectivă de studiu multidisciplinar a psihologiei dezvoltamentale și a ciclurilor vieții, elaborată din perspectiva teoriei sistemelor și incluzând largi echipe de studiu, cu specialiști ce țin cont de interrelațiile în microgrupuri..de parametrii socio-culturali... alături de cei care urmăresc longitudinal cohorte de persoane vulnerabile sau cu diverse afecțiuni. O astfel de viziune asupra cercetării – sintetizată periodic în monografii – face loc diverselor perspective doctrinare și colaborării dintre variați specialiști.. În cap 4.3. din lucrare sunt rezumate datele esențiale ale unei astfel de abordări, accesibile în acea perioadă.. repartizate pe perioade de vârstă. O astfel de viziune îmbogățește perspectiva asupra biografiei (schităată formal în 1994)..și s-ar putea articula cu abordarea psihoterapeutică a Analizei existențiale (Längle,...ce continuă Logoterapia lui Frankl).

În **Cap 5** din lucrarea din 2002 se abordează „**persoana conștientă în perspectivă fenomenologică și cognitivistă**. Această abordare pornește de la observația că, dacă în biologie instanțele supraordonate individului sunt genul, specia și specificitatea generică indivizilor „biosului....pentru persoana umană individuală, supraordonarea include comuniunea comunitară a logosului, realizată prin instanțe practico teoretice, susținută de structurile instituționalizate marcate de limbajul asertiv critic,.. prin care se realizează și se afirmă miturile,. teoriile științifice,.. narațiunile cu personaje, inclusiv biografiile. Instanță cultural spirituală vertebrată de axul normativ valoric și centrată de judecarea speculativă. Chiar dacă se înrădăcinează în solul biologic, psihismul uman e o „entitate,, aparte,.. care există specific doar în măsura în care „respiră,, continuu aerul supraindividual al logosului și spiritualității. În această direcție se înscrie și „metodologia fenomenologică „în psihologie, dezvoltată pe direcția elaborărilor lui Husserl.

În paragrafele din Cap 5 sunt comentate succesiv : -Persoana umană conștientă centrată de un sine-eu subiectiv, intențional și reflexiv, conceptualizare ce s-a degajat în Europa după Renaștere...- Identitatea persoanei, resimțită subiectiv (eu sunt același eu-însumi de-a-lungul timpului și în varii împrejurări); dar și obiectivă, constatabilă de alții; și care implică propria corporalitate, memoria biografică și circumscrierea socială; - Temporalitatea specifică, resimțită ca centrată pe un prezent situațional ce se degajă între trecutul rememorabil și viitorul proiectat și dorit;... prezent reactualizabil și narabil, inclus în temporalitatea unor variate proiecte și preocupări,.. pe fundalul sentimentului temporal al duratei identitare; - Spațialitatea proprie persoanei conștiente, ce se înrădăcează în intimitatea subiectivității incorporate;. și.. pornind de la limitele propriului corp-eu..se desfășoară în varii direcții de acțiune posibilă.. și diferite distanțe de acces la obiective (cu diverse mijloace); domeniu specific al spațialității psihice umane care, se desfășoară specific în cadrul relaționărilor cu alții...unii fiind mai mult sau mai puțin apropiați sau îndepărtați sufletește de subiect ..(sau putând deveni astfel). - Relațiile subiectului conștient cu celalalt cu ceilalți...- Cunoașterea lumii.. lumea personală..- Intenționalitatea conștientă... - Acțiune, comunicare, gândire judecare..- Biografie și structură psihică personală.

Abordarea fenomenologică în psihologia persoanei conștiente, nu neagă..ci poate fi complementară cu alte abordări.. inclusiv cu cea care ține cont de bazele neuropsihice cerebrale, cu cognitivismul,,tradiția psihanalitică etc...cadrul generic al „ciclurilor vieții,, oferind o viziune sistemică..pentru o perspectivă biografică.. utilă psihopatologiei clinice.

Capitolul 4 - Baze doctrinare și perspectiva developmentală – 2002

4.1.Baze doctrinare ale psihopatologiei

4.1.1.Generalități

Psihopatologia ca știință s-a dezvoltat în sec. XX, deși rădăcinile sale pot fi găsite în sec. al XIX-lea. După studiile de pionierat ale lui Freud, Janet și alții, în 1913 apare lucrarea de referință a lui Jaspers „Algemeine Psychopathologie” (13). Deși extrem de bogată în material clinic, această carte nu este doctrinar neutră. Ea poziționează de la început ceea ce era descris ca „psihopatologie” într-o anumită orientare științifico-filosofică. Jaspers acceptă și susține argumentativ distincția lui Dilthey dintre științele spiritului, bazate pe sesizarea determinismului prin comprehensiune... și, științele naturii, în care pentru determinism funcționează explicația cauzală. Problematika omului rămâne în orbita spiritualității, a „Filosofiei Spiritului” în tradiția lui Hegel (96); pe când cea a corporalității, inclusiv în formula sa biologic superioară, se află dincolo de limita ce desparte problematica naturii de precedenta, adică, ar aparține de zona „Filosofiei Naturii” în exprimarea lui Hegel. După începuturile sale psihiatrice, Jaspers a devenit unul dintre principalii filosofi existențialiști ai sec. XX, cu o explicită orientare spiritual-religioasă. De aceea, el nu a renunțat niciodată la distincția netă dintre explicația cauzală și comprehensiune, perspectivă metodologică ce creează o falie între lumea fizico-biologică și cea specifică antroposului.

4

Faptul că, în cazul omului individual, a persoanei umane conștiente, se intersectează două lumi distincte, din punct de vedere ontic, a ridicat continuu probleme metodologice și doctrinare, ce se regăsesc și în psihopatologie. Acesta din urmă s-a dezvoltat în mare măsură în cadrul anumitor „școli”, ce-și aveau propria doctrină și concepție despre om, chiar dacă limitată, implicând, mai mult sau mai puțin explicit, tema esențială menționată mai sus.

4.1.2. Psihism biologic și psihism uman; implicații pentru psihopatologie

Psihismul este propriu nu doar oamenilor, ci și animalelor. Acest fapt a fost sesizat clar, acum peste 2000 de ani, de către Aristotel (97.a.), care considera că orice ființă vie este caracterizată prin „psichê” („anima” în traducere latină); astfel încât, s-ar putea distinge un psihism vegetal (vegetativ), unul animal și cel al omului. Acesta din urmă se diferențiază prin caracteristici specifice și anume, prin ceea ce stagiritul numea

„nous“ (pasiv = „pateti- con“ în greacă și activ = „poeticon“). Expresiile respective au fost traduse în latină și reconceptualizate în dogmatica creștin-medievală (fiind explicit prezente în comentariile lui Thoma d’Achino - sec. XIII) prin „intellectus- patients“ și „intellectus-agens“. Aristotel, care s-a ocupat mult de studiul biologiei, a subliniat și caracterul activ al psihismului, faptul că ființa psihică urmărește totdeauna un scop final (el a creat pentru denumirea acestui aspect ontic și un cuvânt nou = „entelehie“) (97.b.). În sfârșit, filosoful grec era un adept al continuumului ființării în perspectiva complexității lor (a „marelui lanț al ființei“, în formula lui Levoioi) (98); conform acestei doctrine nu ar exista o discontinuitate (de principiu, radicală) între ființele biosului (plante, animale) și cele ale lumii umane (antropos). Diferența e doar de complexitate, existând constant verigi intermediare. Această idee, a „plenitudinii lumii“ și continuității dintre ființele și ființările ce devin din ce în ce mai complexe, e prezentă și în gândirea din zilele noastre. În completarea celor de mai sus, adăugăm că și Hegel, exponent de vârf al idealismului german, susținea - la fel ca și Aristotel - prezența psihismului în universul biologic; dar, conform doctrinei sale, omul realiza un salt calitativ, trecând de la universul naturii la cel al „spiritului“ (revenit la sine). Pentru Hegel, psihismul uman se diferențiază de cel biologic prin conștiință și spiritualitate. Viziunea aristoteliană a fost prezentă și în sec. XX. Pentru psihiatrie, menționăm lucrarea lui Monacow și Morgue (99), care a preluat o parte din termenii stagiritului, ea nu a avut însă la timpul său un răsunet important. Pe de altă parte, psihologia și psihopatologia, ce s-au dezvoltat în ultimele decenii sub semnul cognitivismului, se plasează și ea în cadrul acestui înțeles al continuumului dintre bios și antropos. Searle, (100) împreună cu mulți alți filosofi cognitiști, (97) înțelege explicit conștiința ca un fapt biologic, ce are la bază funcționalitatea creierului. Într-o lucrare recentă, referitoare la psihopatologie, Bolton și Hill (101) caracterizează, în tradiție aristoteliană readaptată la doctrinele cognitiviste actuale, psihopatologia umană ca având la bază o „disrupție a intenționalității“. Studiile etologice din ultimele decenii, cu aplicabilitate în psihopatologia developmentală se plasează în aceeași paradigmă doctrinară.

4.1.3. Psihismul uman și sufletul în sens transcendent-transcendental

O altă perspectivă ideologică tradițională este cea care consideră că sufletul uman este net distinct - aflat în discontinuitate - în raport cu dimensiunea sa fizico-biologică. Această concepție derivă din ideologia religioasă asupra lumii și a creației sale de către

Ființa Supremă. În tradiția iudeo-creștină, ce a stat la baza spiritualității Europei, omul a fost creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, ființă absolută, transcendentă și eternă. Moartea „aparentă“ a omului individual ține de solul inferior, biologic, în care acesta este plasat, înrădăcinat. „Sufletul adevărat“ al persoanei este însă, în principiu nemuritor, el urmând să apară la „judecata de apoi“, însoțit de „eidoliile“ sale corporale. Dubla sorginte a persoanei, constând pe de o parte, din sufletul incoruptibil și, pe de altă parte din corpul său biologic, stă la baza unui dualism funciar; care, în Europa, s-a definit după Renaștere prin concepția și prin formulările lui Descartes. Acesta a susținut și a încercat să fundamenteze distincția esențială dintre două ranguri de realități (de dimensiuni ale ființei): 1. „res extensa“, care cuprinde întreaga natură fizică și biologică (animalele fiind înțelese ca niște automate neraționale); 2. „res cogitans“, ce cuprinde universul conștiințelor, caracterizate prin reflexivitate, raționalitate, diacronie. Omul este constituit din reuniunea acestor două tipuri de realități. Garantul legăturii între „res cogitans“ și „res extensa“ în om este, după Descartes, Dumnezeu. În această viziune, continuumul dintre psihismul biologic și cel uman susținut de Aristotel și urmași dispare, făcând loc unui dualism ce concepe două regnuri de ființare: - unul începe cu Dumnezeu și, trecând prin multiple ființe intermediare(supra-naturale) se termină la om, ca reflex în lumea creată a creatorului; - cel de al doilea, constă din lumea creată ce urcă până la zona de joncțiune bio-psihică, ce reprezintă solul pe care se instalează specificul omului (această disjuncție rezultă firesc din fundamentele concepției lui Descartes; cu toate acestea, în textele sale există și pledoarii pentru plenitudine și continuum).

Gândirea Europei s-a dezvoltat în mare măsură în ⁶continuarea acestui dualism. Idealismul german, declanșat în sec. XVIII prin Kant, subliniază și susține instanța conștiinței - mai apoi și pe cea a persoanei - ca o caracteristică esențială a „oricărei ființe raționale posibile“ (ceea ce exclude instanța biologică, dar admite pluralitatea ființelor raționale). O dată cu Schelling și Fichte, este subliniată tot mai mult instanța „eului“, ca suport pentru conștiință, persoană și spiritualitate. Iar, în final, Hegel pune accent pe cuplul conștiință-spiritualitate, ca aspecte specifice, a zonei ontice a umanului (a Filosofiei Spiritului),.. în raport cu ceea ce ține de universul natural, fizico-biologic (comentat în Filozofia naturii). În esență e vorba tot de o polarizare duală, deși aceasta e înțeleasă acum ca parte sau moment evolutiv al unui „ansamblu“ (a unei totalități ontico-ontologice). De remarcat că, Hegel acordă, în cadrul Fenomenologiei Spiritului, o importanță deosebită „praxisului“, fapt ce va avea importante consecințe în gândirea ulterioară a Europei. În sec. XIX, această polarizare și-a găsit o nouă formulare, prin

distincția dintre „științele spiritului“ în opoziție cu „științele naturii“. Dilthey este considerat gânditorul de referință în acest domeniu. De fapt, tot el e cel ce l-a inspirat pe Jaspers, când a scris „Psihopatologia“, rămânând celebru prin diferențierea de metodă pe care a introdus-o: științelor naturii li s-ar aplica explicația cauzală; științele spiritului se bazează pe interpretarea comprehensivă (hermeneutică, în continuarea formulărilor și dezbaterilor inițiate, la începutul sec. XIX, de către Schleiermacher).

Tradiționala dihotomie între *res cogitans* și *res extensa* s-a manifestat și în domeniul psihopatologiei. Menționăm două aspecte.

În primul rând, e de amintit punctul de vedere al lui Kurt Schneider (102) care, pe baza unor argumente derivate din cele menționate mai sus, considera că doar corpul biologic se poate îmbolnăvi, iar sufletul (uman), - care, în esență este nemuritor, - nu poate fi coruptibil, putând beneficia doar de variații. De aceea, el considera drept boli ale psihiatriei doar pe cele condiționate evident organic; precum și pe cele endogene, considerate tot cu un substrat organic ce urmează a fi descoperit. Reacțiile comprehensibile, precum și variațiile personalității (=persoane psihopate), nu ar constitui boli, ci ipostaze ale diversității antropologice. În al doilea rând menționăm doctrinele psihopatologice care s-au revendicat de la metodologia lui Husserl și filosofia existențialistă.

Husserl revine la Descartes și consideră că, din punct de vedere filozofic, singura soluție împotriva scepticismului este recurgerea, până la ultimele consecințe, la cogito-ul dubitativ. El propune, deci, „punerea între paranteze“ a vieții cotidiene, pentru a ajunge la conștiința ultimă de sine a subiectivității (transcendentale) care atestă cu certitudine că „eu,, - deci ceva ferm și fundamental - exist. Acest proces este dublat, după Husserl, de constatarea că această cogitare fundamentală este intențională, că ea „vizează“ în manieră „noetică“ ceva ce aparține lumii; iar această lume vine în întâmpinare și se oferă într-o manieră „noematică“.. vizării intenționale noetice. Se constituie, astfel, un univers al subiectivității conștiinței transcendente, ce implică raportarea intențională la lume și posibilitățile cunoașterii acesteia. Intenționalitatea fenomenologică vizează descifrarea semnificației și sensului datelor lumii și ale raportului „eu - lume“, din perspectiva subiectivității conștiente. În lucrările din ultima perioadă a vieții sale, Husserl încearcă să argumenteze cum subiectivitatea transcendentală se cuplează printr-o anumită mediație, proiecție și generare, cu o altă subiectivitate transcendentală, constituindu-se „universul intersubiectivității“, ce ar sta la baza practicilor (praxis-ului) umane și a cunoașterii desfășurate sub formă de teorii.

Metodologia și filosofia lui Husserl au inspirat o serie de psihopatologi din sec. XX, între care menționăm, în primul rând, pe Binswanger (103). Acesta, după ce s-a apropiat inițial de psihanaliză, a optat pentru filosofia lui Heidegger din „Sein und Zeit“, considerând că viziunea asupra omului din această lucrare reprezintă o revoluție pentru psihopatologie (elaborările filosofice, de la începutul carierei lui Heidegger datorează destul de mult metodei fenomenologice a lui Husserl). În ultimele sale studii, Binswanger recurge explicit la Husserl, așa cum se exprimă acesta în cercetările sale tardive (privitoare la intersubiectivitatea transcendențială). Și alți filosofi de orientare fenomenologică și existențialistă au influențat psihopatologia. Minkowski se revendică de la filosofi ca Scheller și Bergson, iar Zutt și Laing, de la Sartre. Această psihopatologie fenomenologico-existențialistă a acordat puțină importanță bazelor biologice ale psihismului uman. O sinteză a studiilor și analizelor fenomenologice privitoare la psihoze o găsim în lucrarea clasică a lui Tatossian (104).

4.1.4.Semnificația studiilor biologice privitoare la științele creierului

(„neunoscience“), ale celor etologice și cognitive pentru psihopatologie

Cercetările etologice studiază comportamentul animalelor în mediul lor natural. împreună cu experiențele realizate pe animale superioare, în condiții standardizate și bine monitorizate - „de laborator. Acestea au evidențiat multiple aspecte ale psihismului biologic care sunt comune cu cel uman. Întâlnim la acest nivel biologic, funcții psihice precum: atenția, percepția, memorarea și utilizarea datelor mnestice, învățarea, investigarea activă a mediului înconjurător, reacții determinate în raport cu stimuli specifici, decizii în condiții de risc. Și la fel, pulsuni spre satisfacerea unor nevoi primare (sete, foame, sexualitate), ce se rezolvă prin anumite comportamente; și la fel, manifestări ale agresivității, fricii, depresiei, evitării pericolului, atașamentului și comportamentului prosocial. Animalele individuale ale unei specii trăiesc în cupluri și grupuri relativ stabile, care-și delimitează un teritoriu propriu și chiar o locuință (cuib, vizuină); unde vor fi îngrijiți puii după naștere. Aceștia beneficiază deseori de programe de educare-învățare din partea adulților. În grup funcționează ierarhiile, instaurându-se, după confruntări, câte un mascul dominator. Teritoriul propriu este apărat de intruși. Se adaugă comportamente de căutare, de migrare și alte manifestări psihosociale care-și au un evident echivalent, - chiar dacă, uneori, prin analogie și interpretare - în unele practici și comportamente umane (105).

Aceste funcții și comportamente se regăsesc la om atât la nivelul psihismului

individual, cât și în cadrul relaționării cu altul și al relațiilor psiho-sociale (unele din modelele comportamentale animale sunt transferate în ritualuri sociale). Pentru mamiferele superioare se acceptă existența unui rudiment de eu - de self - și chiar de conștiință, în sens de reflexivitate subiectivă.

Toate funcțiile psihologice și comportamentale corelative, ce le întâlnim atât la animale cât și la om, sunt în strânsă legătură cu funcționalitatea creierului; la fel ca întreaga funcționare a corpului, cu toate organele sale. Encefal care, se dezvoltă după fecundare, urmând legi biologice. Celulele nervoase, în urma mitozelor, a migrărilor neuronale și a conexiunilor dintre neuroni, conduc la o structură cerebrală funcțională determinată. Creierul uman se diferențiază de cel animal prin mărimea sa crescută și prin dezvoltarea prevalentă a unor zone cu funcții complexe, dintre care amintim, ca fiind de importanță primordială, următoarele 3 (106):

1. Zona prefrontală, responsabilă între altele de comportamentul intențional, de inițiativă și autoreglarea acțiunilor cu scop;

2. Zonele fronto-temporale responsabile de exprimare lingvistică, de receptarea, interpretarea, utilizarea sa semiotică; atât cea mimico-gestuală, dar mai ales sub forma limbajului verbal articulat de tip uman (bazat pe un lexic semnificant și pe reguli gramaticale, stabile, posibil de a fi însușite prin învățare, dar și generative);

3. Zonele parieto-temporale, responsabile de sinteza schemei corporale (= reprezentarea limitelor propriului corp, dincolo de care se desfășoară spațiul exterior); dar și de cunoașterea (și asimilarea imaginilor) altor persoane; ce se pot compara și suprapune cu percepția și reprezentare de sine, raportându-se⁹ la propria imagine de sine a subiectului; și astfel pot fi „reprezentate“ și introjectate de către acesta.

Creierul uman, a cărui program de dezvoltare e determinat genetic, nu are o dezvoltare încheiată la naștere. Migrarea neuronilor și conexiunile interneuronale continuă multă vreme după acest moment, fiind sub influența stimulilor ambientali, care, deci, joacă un rol structurant. Rezultă că perturbarea funcționării cerebrale, responsabilă de tulburări psihice - tranzitorii sau prelungite - poate fi condiționată atât genetic, prin noxe biologice care acționează asupra creierului intrauterin, perinatal și postnatal, cât și prin stimuli ce vin de la alte persoane și sunt specifici universului uman (107). Unii dintre aceștia pot acționa chiar prenatal, așa cum ar fi vocea și emoțiile mamei, muzica. Postnatal, întregul proces de maternaj din primul an - dar și influențele ulterioare, de până la 3 ani -, precum și cele educativ-instructive din perioada personogenezei, stau la baza edificării psihismului uman adult (care poate fi considerat

psihismul standard). De reținut este faptul că, deși toate influențele ce vin din lumea umană pot fi considerate a fi informații (într-o accepție generică a acestui termen), există în acest proces structuri informaționale cu valoare specifică pentru om, așa cum ar fi:

a) Imagoul figurii umane, a persoanelor umane în general, care se prezintă cu valoarea unui alter-ego similar propriului ego; și care la acest nivel se bazează pe schema corporală;

b) Informația structurată ca limbaj asertiv-critic (distinct de acel expresiv-emoțional), pe care copilul o receptează inițial sub forma,, actelor de limbaj,, situaționale..apoi sub cea a poveștilor; și care stă la baza preluării de către individ a cunoașterii lumii așa cum se prezintă aceasta în socio-cultura sa; și deci, accesul la lumea a 3-a a lui Popper. Aceasta are la bază structura neuro-fiziologică ce permite receptarea și înțelegerea psihologică a semnificațiilor limbajului uman;

c) Limbajul purtător de semnificații deontice (permis, interzis, obligator) care, alături de alți semnificanți umani cu astfel de valențe, face ca tânărul să-și însușească normativitatea grupului său social (baza neurofiziologică a acestora e dificil de descifrat, dar poate fi corelată cu funcțiile de orientare și coordonare specifice lobului frontal). Progresiv, concomitent cu maturarea psihismului individual al persoanei, acesta se integrează în cea interpersonală și în dimensiunea supraindividuală a umanului, cu care se intercon condiționează reciproc în cadrul unei „perihoreze”¹.

Înțelegerea psihismului uman din perspectivă biologică, ca fiind bazat pe funcționalitatea creierului și pe învățarea socială, a stat și ea la¹⁰ temelia unor doctrine și cercetări psihologice, cu răsunet în psihopatologie și psihoterapie. Menționăm programele de studiu „pozitivist”, realizate prin metodologia „reflexului condiționat”, atât în varianta clasică a lui Pavlov, cât și în varianta „operantă” a lui Skinner. Acestea s-au plasat pe o poziție diametral opusă față de cele inspirate de fenomenologie și existențialism care puneau accentul pe subiectivitatea conștientă. Ele erau orientate spre observarea și înregistrarea obiectiv-neutră a comportamentelor ce rezultă în urma unor stimulări sau „conjecturi perceptibile,, considerând că ceea ce se întâmplă în creier, între stimul și răspuns, este o problemă a unei „cutii negre” (black-box); în raport cu care se pot face doar ipoteze, în mod condiționat testabile. Acest „comportamentalism” („behaviourism”) a întâlnit revoluțiile teoretice - în mare măsură legate de matematizare - ce s-au realizat în cea de a doua jumătate a sec. XX. E vorba de studierea transiterii

¹ Privitor la noțiunea de perihoreză, a se vedea capitolul 1, bibi. 8.

informației (Shannon), de conceptul de informație inversă, corelat cu dezvoltarea ciberneticii (Winner), de teoria sistemelor (Bertalanffy), de dezvoltarea „inteligențelor artificiale” și, de metodologia modelării în general. Toate acestea au condus la apariția și dezvoltarea unei doctrine „cognitivistă”, ce se aplică în egală măsură psihismului uman, animal și „sistemelor de inteligență artificială cu autoreglare”. După ce s-a dezvoltat o psihologie și o psihoterapie cognitivista, se conturează și o filosofie(108), (109) și psihopatologie cognitivistă (101). Progresele enorme realizate în domeniul „științelor creierului” („neuroscience”) au favorizat acest program. Creierul nu mai e considerat acum o „cutie neagră”, ci un domeniu, o structură funcțională a individului (uman) ce dezvoltă o cunoaștere (a „lumii sale”, și a prezenței sale în această lume) care se organizează după modelul unei „teorii științifice”; această cunoaștere se îmbogățește continuu prin noi experiențe, informații, învățări, restructurări,, stând la baza elaborării actuale a comportamentelor intenționale, cu scop, supervizând împlinirea obiectivelor. Pornind de la perspectiva mai sus menționată, se redeschid noi probleme și perspective, cum ar fi cea a relației dintre funcționalitatea creierului, conștiința de sine și a lumii,... cunoașterea și înțelegerea conștiinței și intenționalității altora („theory of -other- mind”) etc. Toate acestea probleme devin importante pentru psihopatologia contemporană. Studiile se cumulează progresiv, astfel încât, pe lângă monografia deja menționată a lui Bolton și Hile, precizăm că, în anul 2001 tematica Congresului anual al Asociației Americane de Psihiatrie (APA) a fost centrată pe acest domeniu, fiind formulată în termenii: „Mintea întâlnește creierul,, (Mind meets brain); congres la care s-au prezentat o serie de cercetări angajate în această „paradigmă” științifică.¹¹

Până la un punct, psihismul individual este o expresie a funcționalității creierului, fiind deci tributar biologiei. De la un anumit punct însă, el se împărtășește din - asimilează și exprimă - instanța supraindividuală a specificității „lumii umane”, care există și fără de ființarea unui individ anume (lumea a .3-a a lui Popper, în sens lărgit). De aceea credem că se cer acceptate, în același timp, și teoria continuității psihismului (în tradiția lui Aristotel) și cea a discontinuității, care atribuie un specific ireductibil acestui psihism (în tradiția lui Descartes, modificată prin contribuțiile care, în ultimele două secole, au derivat din gândirea idealismului german și orientarea fenomenologico-existențialistă). Iar legătura între aceste două perspective ar putea fi considerată ca realizându-se, prin procesul de informație și intenționalitate, valabil în ambele. Totuși, informația are funcții și poate fi comentată prin conotații diferite în cazul: - intenționalității biologice, prin care se urmărește realizarea unui scop (în cadrul căruia

se manifestă ca o cauză finală în sensul lui Aristotel); și - a celei umane, care vizează descifrarea semnificațiilor datelor lumii, a propriei poziționări în lumea specific umană și împlinirea unui sens, implicând astfel instanța valorilor și a transcendenței. Reducerea intenționalității și a informației ce se afirmă și se manifestă în manieră fenomenologică în lumea umană, la cea din universul biologic - sau a unor sisteme abstracte cu autoreglare -, amputează specificul acesteia, anulând comentariul propriu antropologiei și psihopatologiei; reducându-le la o schemă universală, dar săracă și nespecifică. Dubla perspectivă menționată, dă drept de cetate în psihopatologie atât cercetărilor ce derivă din perturbarea funcționalității creierului (realizate prin experiențe pe animale, prin cercetările din seria științelor creierului și a celor modelate de „Inteligența Artificială”); cât și analizelor ce rezultă din abordarea fenomenologică și înțelegerea omului ca ființă spirituală. O astfel de abordare se impune cu pregnanță atunci când se urmărește longitudinal existența unei persoane umane, din perioada sa intrauterină și imediat postnatală - când individul apare ca o ființă aproape exclusiv biologică - până la maturizarea și îmbătrânirea sa în mijlocul unei socio-culturi. Acesta este, de fapt, proiectul actualei psihologii și psihopatologii developmentale - completată cu cea a ciclurilor vieții - ce s-a dezvoltat amplu în ultimele două decenii; și pe care-1 vom parcurge în ansamblul acestui capitol. Cu precizarea că, până în prezent, cercetările în acest domeniu s-au bazat în esență pe o doctrină pozitivistă, care a asimilat progresiv perspectiva etologiei; pe când, în expunerea ce va urma, își va face locul treptat și o perspectivă fenomenologică, a subiectivității conștiente, specifice omului, lumii umane.

Înainte de a întreprinde acest demers, considerăm necesar un scurt comentariu asupra psihanalizei.¹²

4.2. Problema psihanalizei

4.2.1. Psihanaliza clasică - prezentare succintă

Se poate afirma, fără exagerare, că în sec. XX, psihopatologia și psihoterapia au fost serios marcate de psihanaliză

Așa cum bine se știe, doctrina psihanalitică a lui Freud nu s-a constituit dintr-o dată, iar între etapele sale succesive de elaborare nu a existat o perfectă coerență. Totuși, perspectiva temporală permite să se degajeze, să se decanteze o serie de teme și teze ce definesc psihanaliza lui Freud și a continuatorilor. În continuare va fi prezentat un foarte

scurt rezumat al psihanalizei clasice ce conține, credem, elemente fecunde pentru alte direcții derivate de studiu psihologico-psihopatologic și antropologic (110).

În ansamblu, psihanaliza lui Freud conține un principiu „developmental“. Ea consideră că psihismul copilului se dezvoltă de la naștere și până în jur de 5 ani, trecând prin faze succesive, bine determinate, care exprimă etape firești ale dezvoltării „sexualității infantile“. Sexualitatea umană, la fel ca orice „sexualitate biologică“, constă dintr-o pulsione ce are în vedere un obiectiv adaptativ pentru specie (multiplicarea transgenerațională) care poate în același timp să-i producă satisfacții și individului - operând în conformitate cu „principiul plăcerii“. Din start, Freud dă „instinctului sexual“ („trieb“ în germană nu înseamnă propriu-zis instinct, ci „pulsione“) o interpretare particulară, de vreme ce-l cantonează la nivelul obținerii unei satisfacții (a unei „plăceri“) în urma unei relații a individului-subiect cu un „obiect“ (vizând relația cu un partener uman, cu aspecte ale acestuia și/sau zone ale propriului corp); plasând în umbră (reducând până la un nivel minimal, dar păstrând ca un orizont de semnificații), ceea ce constituie esențialul instinctului sexual în biologie: acuplarea între parteneri de sex opus în vederea procreării și perpetuării speciei. Revenind la doctrina freudiană - pentru care „sexualitatea infantilă“ „erosul“, căutător al satisfacției obținute din raportarea la - și în colaborare cu - celălalt, rămâne un principiu căutător de plăcere -, această doctrină identifică o serie de etape ontogenetice succesive. În prima fază, a primelor luni de viață, zona în care se obțin satisfacțiile este cea orală, ca urmare a sucțiunii laptelui din sânul matern; în acest moment, satisfacțiile depind în mare măsură și de interesul pe care copilul îl acordă propriului corp pe care-l¹³ investighează și pe care-l exersează; deci, satisfacțiile pot fi obținute și din raportarea individului la sine însuși, de unde și noțiunea de „narcisism“ (primar). Urmează, succesiv, faze în care „satisfacția“ individului, ce se relaționează la părinți, se mută din zona orală a propriului corp pe cea anală (în al 2-lea an, cât copilul se poate astfel opune exigențelor de curățenie ale acestora, realizând satisfacții „erogene“ odată cu defecația). Urmează faza uretrală (exhibiționistă) urmată de cea falică, când interesul față de zona sexuală (și diferențele sexuale) este crescut; și când „s-ar derula și o serie de scenarii imaginativ-fantasmatic de identificare și relaționare cu părinții.

Toate zonele erogene, de satisfacere a libidoului, implică prezența altor persoane umane. Pe primul loc se plasează mama; dar, foarte curând, intră în joc cuplul parental, constând din acțiunile convergente ale mamei și tatălui, în educația sfincterelor. În ultima fază, în care la 3-4 ani copilul sesizează clar diferențele de sex (datorită și atenției

crescute acordate propriului corp); tatăl începe să joace un rol important în reprezentările „imaginar-fantasmatic” ale copilului, preconștiente sau inconștiente. Apare ceea ce psihanaliza freudiană a numit „Complexul Oedip”. Pentru băiat, tatăl este perceput tot mai clar - dar, în continuare, „fantasmatic-neconștient” - ca un concurent față de afecțiunea și dorința sa de posesiune completă a mamei doar pentru sine. Treptat, copilul devine capabil să perceapă imaginile părinților ca realități coerente cu care se poate identifica și pe care le poate introjecta. După 3 ani, băiatul poate trăi, în manieră imaginar-inconștientă („fantasmatică”), dorința de a îndepărta tatăl, pentru ca mama să-i aparțină doar lui. Dar această pulsione este reprimată în zona inconștientă de rigorile supra-eului, fapt ce conduce la un conflict intra- psihic între sine și supra eu, mediat de eu. Prin aceasta, „complexul Oedip” este generator de culpabilitate și de anxietate. Mai ales că, tot în manieră „fantasmatică”, copilul poate resimți frica de reacția punitivă a tatălui care ar intenționa să-l castraze (=„complexul de castrare”); (fetele ar trăi, în manieră simetrică, convingerea anxioasă că au fost castrate). Drept soluție, urmează identificarea de durată cu unul din părinți (cu tatăl, în cazul complexului Oedip); de fapt, cu „imagoul” patern respectiv. Această identificare are un rol formator, de preluare a elementelor culturii, prin imitație. Rezolvat sau nu, complexul Oedip și eventualele fixații pe zone erogene, prealabile celei falice, care-l însoțesc, trec în stare de latență după 5 ani, realizându-se o primă refulare. Dar, dacă dezvoltarea nu a fost întru totul armonică, rămâne o vulnerabilitate inconștientă. În perioada pubertății și adolescenței, zona genitală devine efectiv funcțională pentru realizarea principiului plăcerii și pentru reproducerea speciei. Înainte sau după realizarea relațiilor¹⁴ erotice interpersonale efective. Anumite evenimente sau situații critice pot reactiva complexe nerezolvate ce zac în adâncime, psihismul dezechilibrându-se. Pentru a scăpa de anxietatea ce o induc complexe reactivate, „aparatul psihic” găsește „soluții-surogat”, ce se exprimă prin simptome nevrotice. Cura psihoterapeutică psihanalitică conduce la descoperirea pulsioniilor deviate și a complexelor nerezolvate din copilărie. Iar prin analiza transferului față de psihoterapeut - care reactualizează relațiile deviate din copilărie cu unul din părinți - se realizează, în final, o echilibrare a psihismului adultului.

Povestea psihanalizei nu se rezumă la cele de mai sus. Ea presupune identificarea unui „aparat psihic” - ce se dezvoltă în paralel cu corpul biologic - și care are mai multe instanțe. Dintr-o anumită perspectivă, se pot diferenția: sinele, care este sursa pulsioniilor; eul, care mediază; supra-eul, ce reprezintă atitudinile de interdicție și puniție a liberei manifestări pulsionale a sinelui (ghidat de principiul plăcerii) de către societate;

și pe care copilul le preia de la părinți, o dată cu introjectarea imaginilor acestora ca un echivalent simplificat al conștiinței morale. Instanța eului încearcă să țină echilibrul, pe de o parte, între pulsunile sinelui și interdicțiile supra-eului, pe de altă parte, între primele și realitatea dată („principiul realității“ tinde și el să regleze „principiul plăcerii“).

În afară de triada sine, eu, supra-eu (id, ich, oberich) psihismul uman s-ar mai diferenția în alte 3 zone: inconștientul (Ic.), preconștientul (Pc.) și conștientul (C.). Cel mai important și amplu ar fi Ic., care cuprinde, din punct de vedere funcțional, atât șinele, cât și o mare parte din supra-eu și chiar din eu. Din punct de vedere al conținutului, Ic. cuprinde întreg materialul psihic experimentat parțial (fantasmatic) prin pulsunile sinelui dar reprimat, refulat prin acțiunea supra-eului care-l împiedică nu doar să se manifeste, ci și să devină conștient (reflexiv). Acest material constă din pulsuni, tendințe, dorințe, obiective, însoțite de eventuale reprezentări ale unor scenarii de acțiune posibilă, toate derulate într-o instanță imaginar-fantasmatică și care nu are acces direct la conștiința reflexivă lucidă. Zona relativ restrânsă a conștiinței conține o parte din eu și se află în raport cu realitatea dată (se bazează pe „principiul realității“). Eul, care se află atât sub presiunea sinelui, supra-eului, cât și a realității, realizează o serie de „mecanisme de apărare“ prin care se conservă; dar care pot genera și ele simptome psihopatologice (acestea au fost comentate pe larg de Ana Freud). De asemenea, subiectul realizează de obicei un „ideal al eului“. În afară de represiune și refulare, există și soluții pozitive pentru materialul inconștient, care se poate împlini prin „sublimare“ creativ-culturală.

15

Din această construcție relativ complicată, pentru psihanaliză este important să se recunoască în primul rând importanța pulsunilor inconștiente, conflictul intrapsihic și existența unui inconștient activ și dinamic, polarizat față de zona „conștientă“ a psihismului persoanei; structură funcțională care, face ca unele conținuturi ale psihismului să se manifeste doar indirect, pe o cale modificată, mascată.

Din recuzita conceptelor freudiene mai face parte, pe lângă aspectele topice și dinamice deja menționate, și un principiu energetic. Conform acestuia, aceeași energie libidinală este investită prin fixarea (catexis) pe diverse „obiecte“; dar e posibilă dezinvestirea și reorientarea acesteia în alte direcții. Apoi, a mai fost adus în discuție „narcisismul“ nu doar în forma sa primară, ci și într-una secundară. În sfârșit menționăm că, spre sfârșitul vieții, Freud a considerat că în om există pe lângă un principiu al vieții (erosul, orientat spre plăcere, satisfacție, împlinire) și un principiu al morții (thanatos),

orientat spre blocare, repetiție monotonă, distrugere, moarte.

Psihanaliza s-a dezvoltat și în afara viziunii proprii a lui Freud, prin doctrinele elaborate încă din cursul vieții sale, de către disidenți și nedisidenți declarați; și, ulterior, de către diverse școli de inspirație psihanalitică. Menționăm câteva tendințe care nu se îndepărtează prea mult de ortodoxia psihanalitică și încearcă să o dezvolte. Psihanaliza freudiană a fost aplicată pentru interpretarea diverselor tipuri de caracter particular sau anormal. Considerarea „aparaturii psihice” dintr-o perspectivă structurală a condus spre dezvoltarea în cadrul psihanalizei, a unor accente puse pe „eu”, pe „obiect” și pe relațiile dintre acestea. Astfel, „principiul plăcerii” a început să fie înlocuit, de unii autori, cu principiul căutării „obiectului” gratifiant și securizant. „Obiectul” este, în general, o altă persoană, în prima fază, mama, ca ansamblu. Unii autori au lansat ideea unor relații pre-obiectuale sau cu „obiecte parțiale”, cum ar fi, sânul matern (M. Klein). Eul, la rândul său, a căpătat în ochii unor psihanaliști o importanță mai mare decât la Freud. Încă fiica sa, Ana Freud, a dezvoltat teoria mecanismelor de apărare ale eului. Acesta a fost apoi re-considerat și din perspectiva reflexivă a „self-ului” (Kohat). O psihanaliză centrată în mare măsură pe „eu” are drum deschis spre o psihologie și psihopatologie bazată pe relațiile interpersonale. În sfârșit, influențele transculturale au fost și ele studiate atât în ceea ce privește educarea copilului în diverse culturi, cât și în perspectiva modificărilor societății european-centrice în cursul și la sfârșitul veacului XX.

Complexitatea doctrinei psihanalitice nu poate fi redusă la o expunere de câteva pagini. **Această doctrină a fost menționată deoarece atrage atenția asupra faptului că, formarea dezvoltarea a psihismului presupune relații strânse cu alți oameni, cu părinții și familia în ansamblu, - sau cu echivalenți ai acestora - într-o manieră în care subiectul în formare ajunge să-și reprezinte aceste persoane apropiate ca imagouri coerente, pe care le poate „introjecta” și asimila.** Dacă ținem cont și de procesul de identificare esențial în gândirea psihanalitică, rezultă că propriul eu, pentru a se defini, are nevoie de un schelet interior format dintr-o reprezentare de durată în sinea sa adâncă, în interioritatea structurii propriului psihism, a propriului eu, a unor alte persoane ce formează o matrice sau un „organizator” pentru însăși definirea și afirmarea de sine. Această idee fundamentală o vom urmări în continuare mai îndeaproape, în contextul psihopatologici dezvoltare. Înainte de aceasta vom menționa câteva din principalele comentarii critice care s-au adus psihanalizei și continuă să fie de actualitate.

4.2.2. Câteva preocupări..în marginea psihanalizei clase.

Unii dintre disidenții psihanalizei freudiene, precum Adler și Jung, au creat doctrine originale care s-au dezvoltat pe un drum paralel cu cel al psihanalizei ortodoxe.

Menționăm doar că psihologia individuală a lui Adler stă la baza studierii și analizelor actuale privitoare la „stilul de viață” al persoanei, deosebit de important pentru o existență sanogenetică în general și pentru clarificarea împrejurărilor în care subiectul se autoimplică și participă - neconștient - la pregătirea și realizarea unor stări psihopatologice. Din vasta operă antropologico-culturală a lui Jung, menționăm aici doar tema „individuației”. Aceasta se referă la realizarea de sine armonică la vârsta adultă, trecând prin „crize” ale ciclurilor vieții în sensul realizării unei existențe autentice și cu sens. Eșecul acestui proces favorizează stările psihopatologice. Ideile lui Jung se articulează parțial cu cele ale psihopatologiei fenomenologice; și chiar cu logoterapia lui Frankl și analiza existențial-personală a lui Längle, ce vor fi comentate la sfârșitul acestui capitol. Un caz mai special este cel al lui Binswanger care, pornind de la Freud și elogiul descoperirilor acestuia, s-a orientat spre o viziune fenomenologico-existențialistă bazată pe filozofia lui Husserl și Heidegger. În urma acestei noi poziționări, el a considerat concepția lui Freud ca fiind „biologizantă”, deoarece pune un accent excesiv pe „instinctul” sexual. Distanțarea față de părintele psihanalizei era cu totul firească, pentru că fenomenologia lui Husserl, de orientare explicit neo-cartesiană, pune accentul pe conștiință, considerată ca un criteriu ultim; pe când, Freud pune sub semnul întrebării - al dezbaterii - însăși instanța conștiinței. Este interesant că, deși, Binswanger (111) a sesizat pertinent că descoperirile psihanalizei, precum și cura sa terapeutică se realizează printr-o „relație umană axată pe limbaj” (pe limbajul asertiv, specific omului), el nu a reținut și comentat această situație ca un aspect „ne-biologizant” al doctrinei. Asupra acestei probleme a revenit, ulterior, Ricoeur (112), demonstrând riguros că omul viziunii psihanalitice este o realitate (o ființare) de ordin secund, mediată de limbaj și interpretări hermeneutice (fapt ce i-a permis și o analogie cu „Fenomenologia Spiritului” a lui Hegel). tot un aspect „ne-biologizant” al psihanalizei îl constituie postularea instanței „supra-eului”, esențial pentru explicarea conflictului intrapsihic ce stă în centrul acestei doctrine. Ori, „supra-eul” derivă evident din conștiința morală (de sorginte iudeo-creștină), neputând fi imaginat în universul biologiei, chiar și în contextul unor rafinate elaborări eto- logice. De fapt, istoricii psihiatriei și ai psihopatologiei au identificat, cu suficientă rigoare, faptul că marile teme

ale psihanalizei freudiene se regăsesc în psihiatria romantică germană din sec. al XIX-lea (113), și anume: inconștientul, funcția activă a imaginarului și visului, cea a conștiinței morale în sensul păcatului (și viciului) etc. În cele din urmă, chiar recurgerea la mit, la mitul lui Oedip, ca să punem punctul pe „i” este un fapt specific uman, ce face parte din lumea a 2-a, a lui Popper, cea a stărilor de conștiință și a comportamentelor, raportate la lumea a 3-a, cea a poveștilor, legendelor, istoriilor.

4.2.3. (Dincolo de psihanaliză) Problema inteligenței

Psihanaliza ignoră problematica inteligenței și a acțiunilor ghidate de un scop conștient. Tema inteligenței va găsi o dezvoltare amplă, inițial, în studiile lui Piaget, și apoi, în „psihologia cognitivă” a ultimelor decenii. Cognitivismul modern face frecvente trimiteri la „psihologia populară” (Folk psychology) și consideră că una din caracteristicile esențiale ale psihismului uman individual este intenționalitatea (114). Aceasta este înțeleasă acum altfel decât în fenomenologia lui Husserl - și psihopatologia ce se revendică de la aceasta - unde era interpretată doar în sensul „vizării intenționale de către cogito-ul prereflexiv și reflexiv a unei lumi corelative” în vederea descifrării semnificației și sensului corelativ conștiinței subiectului (transcendental). În cognitivism, intenționalitatea este înțeleasă ca centrarea pe acțiunea eficientă, orientată de scopuri, ceea ce, la om, s-ar realiza și prin „jocurile lingvistice” ghidate de reguli în înțelesul lui Wittgenstein. Pornind de la o astfel de înțelegere cognitiv-intențională, recent, Bolton și Hill încearcă (1998), (101), așa cum deja s-a amintit, o explicare-înțelegere a psihopatologiei în termeni de „disrupție a intenționalității”.

Notă: a) Interpretarea intenționalității de către cognitiști se articulează cu accentul pus pe comportament (acțiune) în psihopatologia lui Janet, cu primatul acțiunii asupra schemelor inteligenței în psihologia lui Piaget și cu principiile de bază ale etologiei, la care face referință, frecvent, actuala psihopatologie developmentală. Privind dintr-o perspectivă globală evoluția în biologie și antropologie, Popper susține că: „comportamentul este vârful de lance al evoluției”. S-ar putea susține că și psihanaliza aduce în discuție intenționalitatea, dar sub forma „căutării” plăcerii (și mai recent a „obiectului”), iară a pune accentul pe acțiune, pe comportament; b) Interpretarea limbajului din perspectiva acțiunii, a comportamentului ghidat de reguli, așa cum propune Wittgenstein și acceptă autorii menționați (101), poate fi reținută doar dacă se corelează cu participarea sa la structurarea și reorganizarea unor discursuri teoretice

asertive; de fapt, chiar acest lucru se propune în lucrarea amintită, în care însuși psihismul persoanei, privit din perspectiva cunoașterii, este asimilat unei astfel de teorii.

4.2.4. (Dincolo de psihanaliză) Cunoașterea lumii de către subiect

Ignorarea de către psihanaliză a conținutului cunoașterii lumii de către om, dincolo de relațiile interpersonale, în cadrul unei socio-culturi susținute de limbaj, instituții și norme, teorii științifice, istorii, povești și diverse aserțiuni mai mult sau mai puțin adevărate.

Elementul esențial al acestui aspect al psihismului derivă din limbajul comunitar. Deși s-a ocupat de problema limbajului, Piaget nu a acordat, nici el, atenție „conținutului cunoașterii“. Cognitivismul actual se preocupă în mod deosebit de această problemă, de relația dintre gândire și limbaj, de aspectele extensionale și intensionale² ale acestora, așa cum se exprimă ele în realitatea umană. O atenție specială se acordă (108): - „limbajului gândirii“, reprezentărilor, conținutului minții, dorințelor și credințelor ce ar putea fi formulate în „propoziții atitudinale“. Această din urmă temă, cea a „propozițiilor atitudinale“ e un subiect de studiu interesant, datorită asemănării parțiale cu poziționările (atitudinale) prereflexive ale cogitoului de care vorbea fenomenologia husserliană. Ea e importantă și din punct de vedere al celor ce tind - în manieră reduționistă - să identifice psihismul cu funcționarea creierului, ridicându-se întrebări de tipul: există „sentințe“ în capul omului? Care e rolul cauzal al sintaxei și semanticii unor astfel de sentințe?! Mai mult decât atât, a fost propusă o interpretare conform căreia cunoașterea lumii, pe care o posedă un individ, să fie considerată similară cu o „teorie științifică“; noile cunoștințe experiențiale s-ar include în ea, la fel cum, noile date științifice confirmă sau infirmă o teorie. La fel s-ar putea vorbi despre valoarea predictivă a cunoașterii personale, organizate ca o structură coerentă de teorii de tip științific. Așa s-ar explica mai bine și teoria constructelor personale ale lui Kelley, utilă în interpretările psihopatologice. Această idee s-ar articula cu mai vechea temă a psihologiei și psihopatologiei germane, privitoare la reprezentarea și concepția despre lume a unui om („Weltanschauung“).

² Termenii „intensional“ și „extensional“ suni specifici semanticii logicii, derivând din opera lui Frege (ei se referă la „predicate“ înțelese în sens larg (adică cu posibile referințe la concepte, noțiuni, expresii). „Intensiunea“ indică sau exprimă conținutul, caracteristicile, determinările esențiale (definitorii) ale respectivului predicai (noțiune, expresie), iar „extensiunea“ se referă la totalitatea entităților la care aceste caracteristici se aplică. În perspectiva semanticii logicii, problema este complexă, ridicând-o pe cea a adevărului în diverse lumi posibile, pe cea a expresiilor ce desemnează indivizii unici etc. Am menționat această temă nu doar pentru că este mult dezbătută de psihologia și filosofia cognitivă actuală, ci pentru că are posibile corelații cu psihopatologia (cu dezorganizarea ideo-verbală din schizofrenie).

Notă: Problematika conținutului cunoașterii și a organizării acestuia în psihism, în corelații cu limbajul și prin comparare cu teoria, e utilă în explicarea delirului și a dezorganizării ideo-verbale din schizofrenie.

4.2.5. (Dincolo de psihanaliză) Psihism și activitatea cerebrală

Cu toate că a fost acuzată de „biologism“, psihanaliza lui Freud nu a acordat atenție studierii corelațiile dintre activitatea psihică și cea cerebrală. Tendințe în această direcție au existat în tot cursul secolului XX, de la neo-aristotelismul lui Monokow și Morgue, la studiile lui Guiraud, Lehrmitte, Hy (cu al său organo-dinamism) (115).

H. Ey a atras atenția, în ale sale „Etudes Psychiatriques“, că preocuparea față de baza cerebrală a tulburărilor psihice a fost o constantă și în sec. XX, menționând pe Bleuler, Wernike, Clerambault, Leonhard etc. Dar marea revoluție s-a produs în a doua jumătate a sec. XX, după descoperirea neurolepticelor, progresul neuroștiințelor, afirmarea viguroasă a etologiei. În aceeași perioadă s-au dezvoltat studiile în direcția Inteligenței Artificiale, iar științele creierului („neuroscience“) au ajuns să capete un interes de prim rang.

În acest context, s-a dezvoltat și psihologia cognitivă. Iar psihopatologia actuală, mai ales cea developmentală, se plasează ferm pe poziția studierii concomitent (sau în paralel) a tulburărilor psihice și cerebrale. Atât doar că, această orientare se cere integrată într-o viziune mai amplă a „antroposului“, care să includă și instanța „logosului“ și a „spiritualității“ așa cum s-a sugerat deja. În prezent se are în vedere faptul că, în mod normal, copilul se naște cu o zestre genetică ce susține dezvoltarea corporalității sale, incluzând pe cea a creierului. Iar la nivelul creierului, un întreg grupaj structural funcțional de tip „modular“, este potențial înăscută; gata pentru a fi stimulat - deja intranatal, dar mai ales postnatal - pentru a realiza o dezvoltare normală a individului uman.

4.2.6. Dezvoltări actuale în domeniul psihologiei conștiinței

În sfârșit, problema conștiinței, a funcționalității conștiente a psihismului uman a fost și ea dezbătută în sec. XX, și în afară de psihanaliză.

Lăsând la o parte mișcarea fenomenologico-existențialistă, tendințele actuale în domeniul psihologiei persoanei sunt în direcția acceptării și studierii unor aspecte cum ar fi: *selful* (sinele, „eu-însumi,,), autonomia, auto-reglarea, auto-organizarea, auto-

generativitatea...și... auto-reflexivitatea („Eu“, ca subiect, mă raportează la „Mine“, ca obiect, Bandura (116), auto-determinarea, subiectivitatea, libertatea personală. Subiectul reflexiv în sens de „self“, de sine auto-organizator incluzând primele patru caracteristici dintre cele menționate mai sus, este acceptat ca fiind o realitate și la nivelul animalelor superioare (117), (studii recente tind să extindă ideea de „self“ la orice sistem cognitiv cu auto-organizare și autoreglare (118). Se consideră de către mulți cercetători, că primordiile sale s-ar putea manifesta din primul an de viață, în contextul atitudinii proactive, de căutare... a întâlnirii cu altul.. și a descoperirii de sine. Conceptul actual de *self* nu se mai suprapune pe sinele psihanalizei. În plus, tradiționala temă a conștiinței nu a fost părăsită. Celelalte caracteristici ale conștiinței (temă ce va fi reluată și comentată analitic în Cap. 5) sunt mai specifice omului. Dacă fenomenologia a supraevaluat problematica conștiinței persoanei umane, în ultimele decenii s-au afirmat și alte tendințe, orientate spre o mai riguroasă abordare a problemei. Există preocupări actuale privitoare la „operaționalizarea“ elementelor conștiinței umane, la articularea acestora cu conceptul de decizie liberă, responsabilitate, persoană. Nici conceptul de spiritualitate a persoanei subiectiv-conștiente nu este abandonat, ci regândit și reconceptualizat (de exemplu, în cadrul analizei existențiale a școlii de Existențianaliză din Viena, ce a fost și va mai fi menționată).

4.3. Psihopatologia dezvoltamentală

4.3.1. Generalități

Psihopatologia dezvoltamentală s-a afirmat în ultimele decenii ca un domeniu de studiere riguroasă, observațională și experimentală, a dezvoltării în paralel a instanței biologice și psiho-socio-spirituale a individului, concomitent din perspectivă normală și deviant-patologică. Cercetările în această direcție s-au dorit cât mai puțin dependente de doctrinele psihopatologice și fără ambiția de a alimenta o potențială teorie unică sau unificatoare. Această tendință nu s-a putut realiza, desigur, într-o formă pură, studiile de psihopatologie dezvoltamentală neputând ignora tradiția școlii lui Piaget, teoria învățării și a condiționării („behaviourismul“), doctrina atașamentului, teoria cognitivă, psihopatologia interpersonală sau psihanaliza.

Programele de cercetare ale psihopatologiei dezvoltamentale sunt centrate, de obicei, pe domenii bine delimitate, tocmai datorită pretențiilor de rigoare „pozitivistă“ a studiilor. De aceea, în mod inevitabil, investigațiile realizate se cer comparate, corelate, reunite pentru a se obține periodic bilanțuri ale cunoștințelor dobândite, care să fie

articulate într-un ansamblu cât mai coerent. Faptul pretinde, din timp în timp, să se publice monografii în domeniu. Menționăm două sinteze: una din 1982, coordonată de Rutter (care poartă titlul de „Psihiatrie developmentală“) (119), și alta, din 1995, coordonată de Cichetti și Cohen (cu titlul „Psihopatologie developmentală“), (Secțiunea IV. Dezvoltarea emoțională și socială: 21. Atașamentul și dezvoltarea relațiilor sociale; 22. Relațiile familiale și cu alte persoane: două lumi sociale; 23. Jocul; 24. Dezvoltarea emoțională; 25. Dezvoltarea psihosexuală; 26. Dezvoltarea morală; 27. Dezvoltarea agresivității. Secțiunea V. Teorii și abordări: 28. Tendințe și probleme în perspective.

Când, peste 13 ani (1995), problema este abordată din nou în monografia coordonată de D. Cichetti și D.J. Cohén, termenul de „Psihopatologie developmentală“ se încetățenise în așa măsură încât, el apare chiar în titlu (în loc de „Psihiatrie developmentală“). Lucrarea are acum 44 de capitole și aproximativ 2000 pagini. Cele două capitole din cartea coordonată de Rutter, privitoare la dezvoltarea sistemului nervos din perspectiva genetică (cap. 2 și 3), sunt înlocuite de 6 capitole. Sunt prezentate, în perspectivă developmentală, o serie de entități nosologice, precum schizofrenia, tulburările obsesionale, disociative, de personalitate, alcoolismul etc. Nu este ignorată problema psihologico-psi-hopatologică „minte-corp“ în sensul recunoașterii, într-un obiect perceput, a faptului că aceasta este o persoană umană ce are anumite intenții, dorințe etc. De asemenea, este abordată problema vulnerabilității, a controlului stresului și a „elasticității“ persoanei („resilience“), în perspectiva cursului vieții.

Psihopatologia developmentală s-a dezvoltat și se dezvoltă la confluența mai multor științe. Genetica și studiile neuro-developmentale țin de biologie. Dezvoltarea creierului, intrauterin dar și postnatal, face posibil ca, la un moment dat, individul să fie sensibil la anumiți stimuli, să poată realiza anumite sinteze. Informațiile și afectele psihice, receptate de către un subiect, au valoare doar dacă sunt interpretate adecvat și utilizate cu o finalitate corespunzătoare. Întârzierile în dezvoltarea sistemului nervos central (SNC), mai sectoriale sau mai globale, fac dificile anumite achiziții și manifestări psihologice care pot perturba alte funcții psihice cu care sunt corelate. Pe de altă parte, stimulii informaționali, psihologici, ce vin din ambianță, pot favoriza dezvoltarea unor aspecte morfo-funcționale din SNC, le pot inhiba, întârzia, sau pot condiționa unele vulnerabilități. Deficiențe corporale, senzoriale și motorii pot reduce aria explorativă a copilului, șansa unei bune comunicări, a obținerii și sintetizării informațiilor necesare într-un anumit moment de viață, ducând la dizarmonii

developmentale. Întârzieri sau perturbări în structurarea schemei corporale, a lateralității, pot condiționa o neadecvată achiziționare a funcțiilor de orientare în spațiu; în consecință, în achiziționarea unor praxii. Un aspect corporal particular al copilului, ce este receptat sub semnul nefirescului, a neobișnuitului, de către cei din jur, de părinți, copii, educatori, poate conduce la reacții care grevează comunicarea și integrarea socială, percepția de sine. Interrelațiile între dis- funcțiile neuro-developmentale și corporale (morfo-funcționale), pe de o parte, și dezvoltarea funcțiilor psihice și integrarea socială, pe e altă parte, sunt vaste, iar studierea lor atentă de către psihopatologia developmentală permite identificarea din timp a unor perturbări care pot face dintr-un individ un caz vulnerabil, cu risc psihopatologic crescut sau un caz propriu-zis psihiatric. Psihopatologia developmentală integrează cercetări abordate din perspectiva bio-psihologiei (și etologiei) cu cele specifice psihologiei umane, în perspectiva ei developmentală.

La conjuncția dintre științele neuro-biologice și cele socio-culturale, în cadrul unui înțeles larg al „științelor antropologice“, psihopatologia developmentală studiază apariția și dezvoltarea diverselor funcții centrate de eu (sine, persoană). Această cercetare este întreprinsă pornindu-se de la aspectul normal al dezvoltării, cu sesizarea tuturor variantelor și distorsiunilor ce pot apărea, de la cele minore până la unele mai grave. Ansamblul acestor studii are, așa cum s-a precizat, o orientare pozitivistă; ceea ce presupune o observare, descriere și evaluare cât mai exactă, care să permită evaluarea comparativă dintre diverse loturi de studiu. Funcțiile psihice pot fi împărțite în diverse clase, cum ar fi: cele instinctive, emoțional-afective, cognitive,²³ de relaționare socială, de judecare morală. Orice prezentare analitică se face pornindu-se de la premisa că funcțiile psihice sunt interconectate, se condiționează și se influențează reciproc. De exemplu, în monografia citată (a lui Rutter), cogniția este comentată în perspectiva următoarelor funcții: percepție, atenție, limbaj, abilitate de vorbire și citit, dezvoltare cognitivă, inteligență. Dezvoltarea cognitivă, în ansamblu, se bazează pe atenție și memorie, interferează strâns cu dezvoltarea limbajului și ulterior, a cititului. Pe de altă parte, acestea sunt dependente de capacitatea mai globală a funcționării psihice denumită inteligență; pe care însă, din altă perspectivă, o și actualizează. Încă mai demult, Piaget a demonstrat că dezvoltarea inteligenței - concepută într-un sens foarte larg - se realizează prin stadii succesive, buna împlinire a unei etape stadiale fiind o condiție necesară pentru a trece la următoarea. Diverse studii au arătat o corelare între această dezvoltare cognitivă (a inteligenței) și dezvoltarea afectivă și interpersonal-

socială.

Gravitând în jurul marilor doctrine psihopatologice, psihopatologia developmentală a acceptat tot timpul perspectiva organizațională asupra dezvoltării (Cicchetti). Aceasta are în vedere progresia și reorganizarea calitativă a sistemelor: biologic, emoțional, cognitiv, reprezentativ, lingvistic, comportamental, în direcția unei diferențieri progresive și a unei integrări ierarhice. Dezvoltarea individuală progresează de la o stare de organizare relativ difuză și nediferențiată spre o crescută articulare și complexitate, prin diferențierea și consolidarea sistemelor separate, dublată de un proces de interconexiune integrativă. Inițial, sistemele separate sunt nediferențiate. În cursul dezvoltării, ele devin tot mai distincte, mai diferențiate, ceea ce duce la un nivel crescut de complexitate al organizării ansamblului. La fiecare moment al reorganizării, structurile prealabil dezvoltate sunt încorporate în cele următoare, în sensul unei integrări ierarhice.

Pot fi considerate ca aspecte caracteristice pentru psihopatologia developmentală următoarele: - Perspectiva interdisciplinară; - Studiarea concomitentă și în paralel a dezvoltării normale și a celei deviant-patologice a psihismului, inclusiv zonele de tranziție dintre acestea; - Studii orientate pozitivist privitor la aspecte precise ale persoanei, dezvoltate longitudinal și corelate între ele (obiectivul limită îl reprezintă studiul dezvoltării și metamorfozelor pe întreaga durată a vieții, deci articularea cu problematica ciclurilor vieții de la vârsta adultă); - Perspectiva transgenerațională a particularităților dezvoltării normale și anormale; - înțelegerea dezvoltării din perspectivă ecologică (a interrelațiilor și influențelor reciproce dintre individ și micro-grupurile umane cu care interacționează direct în cadrul unei socio-culturi); - Studiul concomitent al factorilor stresanți și a celor protectivi; - Studiul continuității și discontinuității dintre tulburările și devianțele prezente la o anumită vârstă și la vârste ulterioare, inclusiv la cea adultă; - Cercetarea „elasticității” psihismului, în sensul că anumite persoane reușesc o bună dezvoltare, chiar dacă trăiesc timp îndelungat în condiții nefavorabile; - Ajungerea la un rezultat comun (deviant, patologic), la o vârstă mai înaintată, pe diverse căi ale devierii în cursul copilăriei; - Problemele care le ridică perioadele critice ale dezvoltării; - Studiul perioadelor de risc crescut; - Constituirea unor indivizi cu risc constant pentru tulburări psihice și evoluția acestora în cursul dezvoltării; - Studiul situațiilor developmentale în care copilul sau tânărul se alia într-o fază intermediară între normalitate și anormalitate; - Influențele negative asupra

dezvoltării diverselor funcții a unei deficiențe sectoriale, prin cumulări intermitente, ajungându-se la vulnerabilizări sau perturbări de ansamblu; - Compensarea developmentală a unor deficiențe prin evoluția spontană sau prin intervenții ținute în anumite perioade de viață etc.

Prin anii '80, când apărea cartea lui Rutter, s-au produs mai multe evenimente ce au avut consecințe remarcabile asupra psihopatologiei. A renăscut - într-o manieră științific sistematică - interesul pentru „ciclurile vieții (prin cartea publicată în 1978, sub coordonarea lui Levinson, intitulată „The Seasons of a Man's Life“) (121). Au început, apoi, să se afirme, cu roi mai mare vigoare, psihologia și filosofia cognitivă, cu accent asupra vechii probleme cartesiene privitoare la relațiile dintre minte și corp („mind-body problem“); în psihopatologie și psihiatrie cognitivismul a avut, de asemenea, o ascensiune deosebită, dar într-o perspectivă specifică. S-a revigorat și concepția lui Frankl, privitoare la logoterapie, la implicarea dimensiunii spirituale a omului în suferință, boală, psihopatologie. Școala sa, din Viena, a luat un nou avânt prin dezvoltarea, de către Längle, a analizei existențiale personale. Psihopatologia de orientare fenomenologico-antropologică, cea care pune accentul asupra specificului uman al individului, și-a reluat analizele.

Ținând seama de toate acestea, vom recurge la o prezentare rezumativă a psihopatologiei developmentale, încercând să trecem de la orientarea tradițional pozitivă spre o înțelegere fenomenologică. Aceasta presupune o punere între paranteze (metodologică) a bazelor biologic-cerebrale ale dezvoltării și funcționării psihismului uman, a căror importanță fundamentală o recunoaștem²⁵, pentru a urmări și dezvolta specificul antropologic al persoanei normale și deviate psihic, specific ce se accentuează pe măsura creșterii în vârstă, a preluării și manifestării plene în lumea a 3-a lui Popper, înțeleasă în sens lărgit. Dar, nu vom neglija progresele realizate, în perspectiva psiho-biologică a etologiei, și nici orientarea cognitivă, în măsura în care nu se cufundă în biologism.

4.3.2. Psihopatologia developmentală, un model cognitiv-fenomenologic

Vom urmări, în continuare, cursul dezvoltării normale și deviate a psihismului, luând ca referință modelul mai vechi al lui Piaget și încercând să integrăm cunoștințele acumulate de perspectiva etologică, psihanalitică, cognitivă dar și fenomenologică. Una din ideile de bază ale acestei expuneri este evidențierea faptului că, psihismul conștient al persoanei se construiește prin asimilarea (imagourilor) altor persoane

conștiente, ce operează din interior, ca o schemă sau un schelet ordonator, pentru propriul psihism. Credem că această viziune are importanță atât pentru psihopatologie, cât și pentru antropologie.

1. Primul an de viață și debutul relației de atașament. Psihologia dezvoltării structurilor inteligenței, realizată în mai multe decenii ale sec. XX, de către Piaget (122) și colaboratori, a demonstrat cum, în jur de 8 luni (6-10 l.), se constituie, la copil, „schema obiectului permanent” în corelație cu schemele spațialității, temporalității și cauzalității. Cităm:

„Nici una din aceste structuri nu este dată de la început și universul inițial se centrează în întregime pe corpul propriu și pe acțiunea proprie a copilului, pe un egocentrism pe cât de total, pe atât de inconștient (în lipsa unei conștiințe a eului)“... universul (copilului) pe care acesta și-l elaborează, începând cu cel de al doilea an de viață, este format din obiecte permanente. Ori, universul inițial este o lume fără „obiecte”, constând doar din „tablouri” mișcătoare și inconstante, care apar și apoi dispar complet.

Un obiect permanent este o realitate din lumea exterioară copilului, care continuă să existe pentru el și după ce nu mai este perceput. De exemplu, mama, care este principalul „obiect-cognitiv-afectiv” pentru copil, continuă să existe în mintea acestuia și dacă dispare după un paravan sau iese din cameră. Și, deoarece, ea este principalul „obiect” (=figură) securizantă și sursă de satisfacții pentru copil, dispariția ei temporară este trăită neplăcut, ca „anxietate de separare”. În corelație²⁶ cu acest fenomen, s-a dezvoltat „teoria atașamentului” a lui Bowlby. Atașamentul copilului față de obiectul-figură cu semnificație de mamă - ce are valențe securizante gratifiante, suportive - începe în această perioadă a vârstei de 6-10 luni și continuă până în al 3-lea an de viață, ducând la constituirea unui „model intern activ de reprezentare” („inner working model”).

Un „obiect” al lumii exterioare poate fi cunoscut, identificat, recunoscut și investigat în detaliu, după ce subiectul a avut cel puțin o experiență inițială în care acesta a fost implicat. Iar pe măsură ce familiarizarea experiențială cu obiectul respectiv se amplifică, crește corespunzător și cunoașterea sa de către subiect, cogniția sa în interiorul minții acestuia, la un nivel reprezentational și funcțional atât extensional, cât și intensional. Această cunoaștere este posibilă și înainte de asimilarea universului lingvistic de tip uman, așa cum se petrece ea la animale și la copil, în mare măsură în

primii 2 ani de viață. Etologia a demonstrat că există structuri proprii cogniției individului biologic care sunt înnăscute, precedând orice experiență. Acestea se manifestă în anumite perioade de viață și contexte care pregătesc organismul să reacționeze la anumite configurații informative, ce constituie un fel de declanșatori înnăscuți ai unor comportamente caracteristice speciei. O nuanțare a problemei a fost introdusă de Lorenz, care a arătat că, imediat după naștere, există o perioadă optimă în care apariția unor structuri informaționale, percepute constant, poate să se instituie, printr-un fel de „impregnare“ („prägung“), uneori substituind „declanșatorii“ înnăscuți.

Revenind la om, s-a putut stabili cert că nou-născutul, în primele săptămâni și luni după naștere, reacționează prevalent la conturul feței umane (chiar sub formă de mască sau desen), mai ales dacă acesta e în mișcare și are o reprezentare clară a ochilor. De asemenea, este înnăscut răspunsul prin zâmbet la zâmbetul matern, mai ales după 3 luni. De altfel, se creează un cerc ascendent, în sensul că imaginea copilului determină zâmbetul mamei, care-l declanșează pe cel al copilului; iar acesta, la rândul său, îl potențează pe cel al mamei. Lăsând la o parte pentru moment dispozițiile înnăscute, este evident că principalul „obiect“ cu care copilul vine în contact în primele luni și în general în primul an de viață este mama. Și aceasta nu doar prin prezența feței sale și comunicările mimice reciproce, ci și prin multe alte aspecte, precum ar fi: alăptatul la sân, bazat pe susținere și legănare; vorbitul și cântecul matern, adresat sugarului ce nu înțelege încă cuvintele; mirosul matern, căldura ambientală; de fapt, tot ceea ce participă la crearea unei „nișe“ de familiaritate mamă-sugar. Adevărul e că interacțiunea începe înainte de naștere, prin planificarea maternității („nașterea“ și ²⁷ dorirea copilului în mintea părinților și, mai ales a mamei), atitudinea, afecțiunea și preocuparea maternă față de sarcină, față de fată, prin mângâierea abdomenului, prin vorbele adresate produsului de concepție, prin muzică și stările emotive ale mamei din timpul sarcinii. Toate acestea contribuie la realizarea unui „cordon ombilical“ afectiv mamă-fat. Experiențele atestă că sugarul recunoaște vocea mamei imediat după naștere, dintre multe altele. În perioada postnatală acțiunile de susținere și manipulare (de „holding“ și „handling“ în formularea lui Winnicotte) contribuie alături de cele deja menționate, de întreg procesul de „maternaj“, la faptul că, în jur de 8 luni, când se structurează schema obiectului permanent, mama - sau echivalentul matern - devine un obiect privilegiat. Și aceasta nu doar datorită întregului proces cognitiv-afectiv menționat mai sus, ce face ca imagoul matern să fie obiectul cel mai familiar, căutat și securizant, ci și pentru că imaginea ființei materne este de aceeași natură cu subiectul. Mai exact, este imaginea unei ființe

umane. Și astfel, în mintea copilului - bazată pe funcționalitatea creierului său, unde e reprezentată „schema sa corporală“, se realizează un „model intern de reprezentare activă“ al unei alte ființe umane. În șinele propriu al acestuia se structurează receptacolul și, în același timp, reprezentarea unui „alter-ego“, în principiu și în mod normal securizant. Prin „inner working model“, în sensul lui Bowlby, se realizează o relație intrapsihică (relația de atașament) între eul pe cale născândă a copilului și reprezentarea unui eu exterior, obiectiv, reprezentare aflată și ea în fază născândă pentru subiect, în cadrul unei diferențieri ce va conduce progresiv la depășirea a ceea ce unii psihologi au denumit „adualismul inițial“ al psihismului uman (123), (124).

La realizarea relației de atașament participă funcțiile de cogniție socială ale feței umane, ale identificării identității unei persoane diferite de sine dar securizantă; și care e familiară, diferită de alta străină. După constituirea relației de atașament, apariția figurii unei persoane străine poate induce doar prin percepția sa o reacție anxioasă (anxietate de contact) (125). La realizarea relației de atașament participă și funcțiile afective, care, la acest nivel primar, prezintă o diferențiere destul de redusă între emoție, dispoziție și afectivitate tranzitivă. Atașamentul în sine este o expresie, mai ales a acesteia din urmă forme de afectivitate, implicându-le și pe primele două. De aceea s-a avansat ideea că, în cursul primului an, dezvoltarea proceselor afective (emotiv-relaționale) în strânsă corelație cu cele de cogniție socială ar conduce la constituirea fundamentelor intersubiectivității; situație ce capătă o nouă formulare ulterior, când relația cu „altul“ se diferențiază (în sensul „teoriei minții“).

28

1. Al doilea an de viață, „teoria minții“, autismul și depresia anaclitică. Piaget susține că, după 12 luni, începe să se dezvolte la copil ceea ce el numea „funcția semiotică“ sau simbolică, care domină scena psihismului infantil până la începutul școlarității (6-7 ani). Aceasta se manifestă prin diferite forme de imitație și de joc (simbolic și cu rol), prin desen, imagini mintale și limbaj. Este o perioadă în care se produce o puternică ecloziune a imaginarului (a unei anumite modalități de manifestare a acestuia) cu o insuficientă distincție între ceea ce ține de posibil, simbol, poveste și real. Între 3-6 ani, copilul trăiește în lumea magică a ficțiunii, a poveștilor fantastice, în care aproape totul pare posibil, iar constrângerile nu-i domină viața.

Imitația în context, deci relativă la ceva direct perceput, e posibilă și înainte de 12 luni; la fel cum e posibilă și la primatele superioare. După această vârstă apare „imitația amânată“, la care maimuțele nu au decât un foarte limitat acces. Această conduită

implică evocarea reprezentativă a unui obiect sau eveniment absent; fapt ce presupune construirea sau folosirea unor semnificanți diferențianți. Copilul poate să-și imite părintele sau unchiul absent; la fel cum poate imita o pisică sau o mașină. Faptul că un copil poate nu doar să-și amintească recunoscând, ci să și își reprezinte imitând personaje și alte realități din nișa sa ecologică umană familială, înseamnă că acestea sunt, de fapt, prezente în el în mod continuu și latent; adică subiectul „conține“ imagoul altora nu doar în memorie, ci și în instanța - sau breșa - constituită prin ceea ce Bowlby a numit „inner working model“. Iar această prezență intrapsihică nu poate fi neutră.

Dacă, într-o situație dată, un copil imită reprezentativ sau în maniera unui joc de rol, pe tata sau mama sa, într-un anumit fel relativ constant, aceasta presupune că și în perioada neactualizării acestui imago el e prezent în psihismul său, cu anumite valențe de tip protectiv sau anxiogen, de tipul afecțiunii sau ostilității, al repulsiei sau dorinței de conjuncție. În plus, e de presupus și acceptat că respectivele imagouri nu privesc doar relația duală cu subiectul - așa cum apar lucrurile în relația simplă și primară de atașament față de mamă - ci sunt cuprinse în scenarii relaționale încărcate afectiv, care implică mai multe imagouri de persoane. De fapt, aceasta este și prezumția bazală a psihanalizei lui Freud, împotriva căreia, în principiu, nu se pot aduce drept contra-argumente decât simplismul său, ignorarea condițiilor sale de posibilitate și amplitudinii contextului psihologic personal din care face parte.

Structura relației de atașament se complexifică în al doilea an și deoarece copilul se poate deplasa, investigația ambianței devenind mai amplă, iar relațiile cu alte persoane se multiplică și se diversifică calitativ. În plus,²⁹ se accentuează aspectul obiectual al relației, „celălalt“ devenind un om cu care contactul și interacțiunile se petrec „față în față“, în diverse situații, astfel încât scenariile de relaționare devin mai variate. Dar aspectul fundamental rămâne cel menționat de Piaget, al reprezentării cuiva neprezent, însoțită de capacitatea de a-l imita; și a cărui evocare reprezentativă declanșează anumite stări afective. În situații patologice (corelate cu perturbări în dezvoltarea cerebelului, mai ales a migrației celulelor Purkinje în vermesul cerebelar) nu se poate realiza, în cursul anului al 2-lea, desprinderea reprezentării de obiectul pe care-l reprezintă (decuplarea reprezentării de referentul său obiectual) datorită unui deficit al memoriei pe termen lung. Acest fapt stă la baza teoriei metareprezentăionale (Leslie, 1987) a autismului infantil, sindrom în care este perturbată grav comunicarea complexă interumană, precum și percepția de sine și a celuilalt, ca fiind integral ființe umane anumite, ce exprimă emoții, dorințe și intenții. Tulburările cerebeloase ar sta și la baza

unui deficit al atenției spațiale în comportamentul explorator și emoțional, care are ca rezultat dificultăți în abilitatea copilului de a-și orienta și reorienta rapid atenția, în raport cu două surse de informații; fapt ce duce la o perturbare a cuplării atenției sale cu cea a partenerului, cu consecințe în buna receptare și înțelegere a direcției de percepție, a intențiilor și emoțiilor celuilalt; și, în general, la disfuncții în cogniția socială.

În al doilea an de viață, în cadrul interacțiunilor directe (față în față), copilul normal reușește să urmărească privirea celuilalt, stabilind ce vizează acesta, ce privește, ce percepe celălalt. De asemenea, el poate înțelege, în mare, din aspectul mimico-gestual (și mai puțin verbal), dorințele și intențiile celor din jur, obiectivele lor, parțial, gândurile și motivele (convingerile celorlalți le va înțelege în jur de 4 ani). Capacitatea de a atribui altora gânduri, credințe, dorințe și intenții a fost numită „teorie a minții“ („theory of mind“, Premack și Woodruff, 1978) și ea este în mare măsură alterată în autismul infantil și, probabil, la cei vulnerabili pentru schizofrenie (126).

În cadrul dezvoltării în cel de-al doilea an de viață devine evident faptul că, dacă relația de atașament este echilibrată și securizantă, copilul este mai pro-activ și investigator, se implică mai mult în joc și în interrelații; dar, recurge la figura de atașament pentru confirmare, îndemn sau protecție. Relația de atașament poate fi nu doar securizantă, ci și nesigură, în manieră ambivalentă sau detașată, precum și dezorganizată. Esențial e faptul că, dat fiind „inner working model“, copilul pretinde și presupune o relație de atașament constantă la care să poată face apel, chiar dacă aceasta nu este una de securizare optimă. De aceea se și poate produce, între 8 luni și 3 ani, ceea ce Spitz, de pe poziții psihanalitice, a descris ca „depresie an³⁰clinică“. Adică, privarea îndelungată, în această perioadă, a micului copil de mamă (de o figură constantă de atașament) declanșează o reacție ce se manifestă succesiv, prin protest, disperare și apoi detașare indiferentă. Cât despre consecințele tardive ale unei astfel de deprivări sau ale relațiilor de atașament distorsionate, această temă a făcut și face obiectul a nenumărate studii longitudinale, referitoare la hospitalism, la copilul abuzat. Un aspect special, încă nestudiat, îl reprezintă perturbarea prin care „celălalt“ este corect și complet recunoscut și reprezentat cognitiv, dar fără a se induce un real atașament însoțit de conotații afective. Cu alte cuvinte, cealaltă persoană rămâne în aria „tematică“ cognitivă a recunoașterii și chiar introjecției, însă iară un atașament complet. O astfel de perturbare ar putea sta la baza indiferenței afective a psihopatului antisocial, continuându-se cu cea a anankastului, schizoidului etc. Toate cele menționate mai sus arată importanța pentru sănătatea mintală a tânărului și adultului a unei bune și armonioase parcurgeri a

perioadei de atașament.

2. Al treilea an de viață și următorii; prima schiță a delimitării eului, identificările de durată și complexe psihanalizei; obiectele tranziționale și jocul. Intre al 2-lea și al 3-lea an, concomitent cu dezvoltarea funcțiilor semiotice și în special a limbajului, se constată o tendință de opoziționism a copilului față de adult, expresie a procesului de constituire, în jur de 3 ani, a primei schițe a delimitării eului conștient (H. Walon). Copilul înțelege că el este autorul propriilor acțiuni ce au consecințe în lumea din jur și se resimte ca distinct de (alții și lume), ca ființă autonomă. Acest proces se desfășoară în paralel cu o structurare mai fermă a „schemei corporale“, ce constă în reprezentarea „cerebrală-corticală“ și „psihic-subiectivă“ a limitelor propriului corp. Perceperea mai distinctă și nuanțată a acestuia, accentuează la această vârstă interesul pentru identitatea sexuală, pentru organele sexuale, cu posibilă masturbare. Interesul crescut față de diferențele sexuale poate sta la baza a ceea ce Freud a denumit complexul Oedip și complexul de castratie. Aceasta deoarece, între timp, s-a dezvoltat mult capacitatea de identificare de durată cu altul, proces ce începe, așa cum am menționat, la 12 luni. Scenariul propus de Freud - băiatul dorește ca mama să-i aparțină doar lui, fiind gelos pe tată, dorindu-i înlăturarea; ca o consecință, se teme că acesta îl va castra; urmează identificarea de durată cu imagoul patern, cu preluarea supra-egoului acestuia și tendința de a-i semăna, progresând în cunoaștere socială și în preluarea culturii - acest scenariu este unul posibil. Dar structurarea și funcționarea psihismului între 3 și 5 ani nu poate fi redusă la el. Oricum, relația de atașament precede perioada complexului Oedip.³¹ Și, „prin inner working model“ face loc asimilării, „introjecției“ - în termeni psihanalitici a imaginilor a multiple persoane, între care cel maternal și cel paternal joacă un rol important, poate esențial, fără a fi însă singurele.

Rolul imaginarului într-una din modalitățile sale în perioada dezvoltării funcțiilor semiotice între 12 luni și 6 ani a fost deja menționat. El are importanță și pentru circumscrierea etapei de afirmare a eului din jur de 3 ani. Procesul este destul de complex deoarece între eu și non-eu apar și se dezvoltă zone intermediare. E vorba despre situații și obiecte tranziționale care, conform cu circumscrierea făcută de Winnicott (127), sunt exterioare propriului eu-corp, dar exprimă interioritatea subiectului. În această categorie intră păpușile, jucăriile diverse dar și o serie de jocuri, mai ales cele cu rol, desenele sau creațiile în care subiectul își proiectează propria interioritate sau care-l sprijină să o identifice. Situațiile și obiectele tranziționale sunt

prin definiție simbolice, de un simbolism uneori insuficient de explicit. Ele se pot structura și prin limbajul discursiv. Dacă visul și „scenele fantasmatică” sunt plasate în subiectivitate, relatarea lor sau proiecția lor în comportamente sau manifestări simbolice se instituie ca obiecte tranziționale.

Jocul, care la această vârstă se manifestă mai ales sub forma jocului de rol, se plasează și el într-o zonă tranzițională între imaginar (cunoaștere reprezentată subiectiv în parametrii posibilului) și realitatea lumii adulților. De fapt, jocul este esențial pentru toată perioada personogenezei, rămânând, ulterior, o componentă importantă a vieții umane comunitare, a cărei realitate o dublează într-o variantă mimetică, în modalitatea „ca și cum...” necesară pregătirii, experimentării, manifestări creativității. Ca activitate lipsită de rol pragmatic, se poate vorbi - așa cum o face Piaget - despre „joc - exercițiu” încă din primul an, când copilul investighează propriul corp și primele obiecte din preajmă. În cursul dezvoltării limbajului se poate vorbi și de un joc lingvistic, tot cu valoare de exersare și cunoaștere. Aspectul specific al jocului se instituie o dată cu derularea valențelor sale simbolice și în varianta jocului cu roluri. În faza inițială, acesta nu implică decât o mică participare a altora - a mamei, de exemplu - și nu e constrâns de reguli. Păpușile și alte obiecte tranziționale sunt manipulate în joc, astfel încât acesta are o importantă funcție cognitivă, de dezvoltare a cunoașterii și inteligenței. În perioada pe care o comentăm, jocul implică treptat și alți copii. HI e important în dezvoltarea limbajului și în exersarea relațiilor interpersonale. Jocul cu roluri poate avea o valoare proiectivă, în raport cu conținuturile imaginative (fantasmatică) preconștiente și inconștiente; fapt ce îl recomandă deseori pentru diagnostic.³² Pe măsură ce copilul se apropie de vârsta școlară, se amplifică jocurile constructive și cele cu reguli. Acestea presupun cooperarea și participă semnificativ la socializarea subiectului, la auto-controlul său în acțiunile cu scop, desfășurate în parteneriat cu alții. Dacă jocurile solitare, ce predomină în prima fază, stimulează și utilizează „imaginarul - pulsional” (adică cel spontan și neconstrâns), jocul cu roluri facilitează imaginarul ce susține apariția și manifestarea socială (adică tendințele histrionice). Iar jocurile cu reguli dezvoltă inventivitatea în regizarea și autocontrolul acțiunilor. Fapt ce implică o altă fațetă a imaginarului, cea controlat-creativă în zona posibilelor. În cadrul jocului cu reguli se pot evidenția tendințele copilului spre organizare și ritualizare; adică, tendințele obsesionale (128).

Jocul, cu toate valențele sale, rămâne important în viața adultului. În cele din urmă, chiar aspectul „serios” al vieții presupune exercitarea unor roluri sociale și

efectuarea controlată a unor jocuri de limbaj. Și, la fel, toate valențele jocului - așa cum sunt ele strâns corelate cu imaginarul și creativitatea - au un rol important în multe modalități de psihoterapie.

După ce delimitarea „eu-corp (subiect) - celălalt - ceilalți-lume (obiect)” începe să devină mai bine delimitată după 3 ani, zona obiectelor și situațiilor tranziționale nu dispăre. Ea se mută treptat în alte direcții, capătă alte valențe, poziții și conformații, rămânând în constantă legătură cu imaginarul. Mare parte din universul jocului și din cel al artelor din perioada vieții mature se vor articula cu această zonă tranzițională.

4. Limbajul și poveștile până la 7 ani și ulterior. Începând din al 2-lea an, limbajul înțeles și vorbit se dezvoltă progresiv, intersectându-se cu celelalte funcții semiotice (reprezentare-imitare, jocul cu roluri, desenul, imaginile mintale). Limbajul, în sens de funcție de comunicare - proprie, după Popper, atât omului, cât și animalului - se manifestă prin expresivitatea mimico-gestuală a partenerilor și prin expresii lingvistice corelate funcțiilor deontice de permis, interzis, obligator (în cazul exprimării unei dorințe, rugăminți, îndemn, sfat, interdicție, permisivitate, obligație, gratificare*, sancțiune, amenințare etc.). Concomitent, se dezvoltă și funcția pe care Popper o denumescă descriptiv-critică și care permite cunoașterea progresivă, de către copil, a lumii, așa cum este ea cunoscută de către socio-cultura în care el crește. Această cunoaștere este mediată de alte persoane și ea începe prin „definiții ostensive” (este indicat un obiect sau o situație căreia i se atribuie un nume), practicându-se și definiții operaționale (definiția a ceva ce apare ca baza sau rezultatul³³ unei acțiuni) pentru a se ajunge la definiții nominale (un „cuvânt-noțiune” este explicat prin alte cuvinte care-l determină), (129).

Însușirea limbajului vorbit, cu sintaxa și semantica sa, interferează cu dezvoltarea proceselor cognitive, în general, și a inteligenței, în special. În perioada dezvoltării funcțiilor semiotice, dintre 12 luni și 6 ani, imaginarul copilului se dezvoltă bazându-se pe experiență, percepție, educație, pe îmbinarea definițiilor ostensive cu cele operaționale și nominale, în contextul situațiilor și obiectelor tranziționale. Prima modalitate importantă, în care copilul ia contact cu limbajul descriptiv, este prin intermediul poveștilor. Acestea pot fi și ele plasate în „zona-tranzițională”. Poveștile fantastice cuprind eroi și evenimente întrețesute și derulându-se într-o ordine ce urmează o logică discursivă, care presupune o introducere, familiarizarea cu eroii și situațiile, conflictul, derularea peripețiilor și deznodământul. A fost subliniată, în

repetate rânduri, legătura între poveștile fantastice și miturile popoarelor, funcționale pentru menținerea coeziunii întregii societăți la un nivel spiritual. Pentru moment, se cere subliniat faptul că, în calitatea de obiect (lume) tranzițională, poveștile oferă copiilor imagouri umane sau simili-umane, cu care el se poate identifica, pe care le poate asimila, introjecta, la fel ca imagourile persoanelor reale cu care vine în contact. Dar, în povești, eroii sunt încărcăți cu anumite determinații valorice: ei sunt buni și răi, frumoși și urâți, vicleni, proști etc. Copilul se poate regăsi parțial în - sau se poate identifica cu - situațiile conflictuale și cu eroii din povești, participă, alături de relațiile și identificările directe cu alții (diverși în ceea ce privește statutul lor social, profesia, sexul, vârsta), la formarea identității sale.

Poveștile - și ulterior miturile, istoriile, operele literare culturale și rolurile sociale - sunt o sursă pentru ceea ce Jung a denumit arhetipuri. Și care sunt înscrise în „inconștientul colectiv“ din care se împărtășește subiectul în constituirea progresivă a identității sale.

Pe lângă faptul că ascultă și se identifică parțial cu eroii de poveste, copilul poate și inventa povești, adaptând cele trăite real la propriul univers imaginar, în cadrul unor scenarii, trăite subiectiv, afirmate proiectiv sau povestite. În cele din urmă, și complexul Oedip a lui Freud este un astfel de scenariu, ce nu poate fi desprins complet de universul tranzițional, pe fondul căruia se decantează eul, identitatea cu sine și autonomia subiectului.

3. **Schematele cognitive.** Am urmărit procesul prin care copilul, pe măsură ce-și structurează, delimitează și dezvoltă eul său independent și conștient - pornind de la șinele-seif cu valoare auto-organizatoare, existent și în biologie³⁴ asimilează imagoul altora în inferioritatea propriei structuri (în instanța deschisă prin „inner working model“). Introjecția imagourilor altora are valoare organizantă, structurantă. Iar „celălalt“, „alții“ sunt prezenți în psihismul propriu cu o anumită valoare relațională, reciproc atitudinală în raport cu subiectul, ansamblul putând fi cuprins în scenarii evenimentțiale imaginare („fantasmatică“). Procesul acesta poate fi sondat la un nivel mai profund decât perioada relației de atașament (corelată constituirii schemei obiectului permanent), dacă admitem împreună cu M. Klein că, încă din primul an de viață, s-ar diferenția cel puțin două modele de raportare la „obiect“ (chiar dacă acesta este încă un „obiect parțial“); și anume: unul, ce constă din frica față de acesta (=„atitudine paranoidă“) și alta, constând din sentimentul că obiectul este pierdut, că lipsește și nu mai oferă sprijin (atitudine depresivă). Revenind la perioada din jurul vârstei de 3 ani și cea ulterioară, se poate reține faptul că, alături de procesele de

identificare - imitare - introjectare a altora, joacă un rol important și experiențele directe de „etichetare“ și „calificare“ prin expresii lingvistice, de care copilul „beneficiază“ din partea părinților, rudelor, educatorilor, altor copii de diverse vârste. Un copil poate fi obiectul unor atitudini afective rejectant critice; dar și a unor expresii lingvistice, care întăresc această atitudine, prin caracterizări negative. El poate auzi, de exemplu, în mod repetat, cum i se spune: „ești un prost, un incapabil, nu ești bun de nimic etc.“, aceste cuvinte fiind însoțite de anumite atitudini expresive, de comportament, de râs, de batjocură. Elementul conceptual lingvistic se adaugă la cel afectiv-attitudinal în procesul de receptare a atitudinii altora față de sine, fapt ce contribuie semnificativ la formarea treptată a propriei păreri despre sine, la constituirea stimei de sine, la atitudinea constantă a subiectului față de propria persoană. În mod simetric, „copilul-subiect“ se poziționează attitudinal și caracterizează pe alții, îi evaluează și valorizează într-o manieră nu doar afectivă, ci și lingvistic-conceptuală, prin exprimare lingvistică. Deși planul imaginativ rămâne important în perioada 3-7 ani, contribuția caracterizărilor lingvistice noționale câștigă progresiv teren.

În interioritatea psihismului copilului ce-și afirmă identitatea cu sine, de „eu“ distinct de non-eu, în jur de 3-4 ani, și ulterior, ființează prezența „altora“, în raport cu care subiectul se poziționează, treptat, attitudinal. **Se derulează un permanent schimb și joc între relaționarea evenimentială directă cu alții, inclusiv în manieră lingvistic-propozițională și relaționarea intrapsihică cu „alții intro- jectați și reprezentați în sinea subiectului“**. Iar aceasta constă dintr-o relativ constantă părere (opinie, punct de vedere, convingere, credință) în ceea ce privește³⁵:

1. propria identitate, capacitate și valoare, stimă de sine etc., ca expresie a unei judecări de auto-evaluare (=eu sunt, în mod constant, capabil, frumos, bun sau incapabil, slab, rău, nevaloros etc.);

2. capacitatea și valoarea celorlalți - celui alt (=ei sunt în mod constant...);

3. felul în care subiectul apreciază că ceilalți (celălalt) îl consideră, se raportează la sine, ca atitudine și judecare evaluativă relativ constantă (=ei cred despre mine că sunt slab, rău, bun, puternic etc.; ei intenționează, în raport cu mine, să mă disprețuiască, critice, agreseze, să mă laude, admire etc.).

4. felul în care ceilalți trebuie considerați și tratați, adică ceea ce merită și trebuie să facă subiectul, în raport cu lumea umană (eu trebuie să mă pregătesc de apărare... să mă resemnez, să mă retrag, să mă afirm cu dezinvoltură etc.).

Această „tetradă“ a unei „schemate-cognitiv-evaluative“ intrapsihice, care

exprimă o poziționare atitudinală în raport cu sine și în relație cu alții, se poate consolida apoi în cursul întregii copilării, rămânând într-o zonă preconștientă și jucând un rol important în organizarea unor tipologii caracteriale particulare și a modului în care subiectul îi preîntâmpină pe alții, se raportează și acționează (130), (131). Ha se poate constitui și ca un „marker“ de vulnerabilitate crescută, pentru modele de tulburări psihopatologice (de tip depresiv, paranoid, anxios-evitant, maniacial etc.). Și, de asemenea, se poate regăsi în organizări nevrotice sau manifestări delirante. Tetrada ar putea fi formulată și în „propoziții atitudinale“ (în sensul doctrinei cognitiviste). În concluzie, subiectul, pe măsură ce se definește ca autonom și delimitat de lume, se dimensionează interior prin prezența imagourilor - a reprezentărilor - altora în propriul psihism, în scenariul unei relaționări intrapsihice care orientează, într-un anumit fel, raportarea sa efectivă la lumea umană nemijlocită. Aceasta, bineînțeles, concomitent cu acumularea continuă de cunoștințe și abilități.

4. **Între începutul școlarității și pubertate. în jur de 6-7 ani** întâlnim o nouă „criza⁴ developmental care privește, în egală măsură, **re-sinteza identității și orientarea spre o nouă manieră de raportare la lume. La această vârstă, „schema corporală“ este din nou reorganizată și definită.** Acum se definitivează lateralitatea (dreapta/stânga) și orientarea în spațiul perceput și reprezentat. Schema corporală stă atât la baza percepției spațiale (cu distincțiile: în față, în spate, sus, jos, la dreapta, la stânga), cât și a dezvoltării psihomotricității. Mișcându-se cu rost și semnificație, subiectul utilizează propriul corp ca instrument, lumea percepută ca spațiu, în care acțiunile se pot desfășura (în raport cu, și la distanțe față³⁶ de propriul corp), iar temporalitatea se structurează ca bază a succesiunii secvențelor acțiunii cu scop. La vârsta școlară devine evidentă instabilitatea psihomotorie (sindromul hiperkinetic) care e evidențiable deja la 3 ani. Tot acum, devin evidente - pe lângă posibilele distorsiuni ale schemei corporale - unele dispraxii și agnozii (variat condiționate) ce se exprimă în dificultatea de a învăța scrisul (disgrafie) și cititul (dislexie). Se poate evidenția și o deficiență în calculul matematic (a-calculia). În planul evoluției cognitive se trece spre o mai clară distincție între ceea ce e real și ceea ce e imaginar (ficțiune), declanșându-se perioada „operațiilor concrete“ (Piaget). În plus, copilul începe să înțeleagă cauzalitatea. Relațiile sociale se raportează nici mult la mediul extrafamilial, prin prezența în universul școlar și cel al prietenilor. Contactul cu instituția școlară poate să evidențieze o „fobie de școală“ ce are la bază parțial anxietatea de separare și contact, expresie a tulburărilor de atașament, dar și experiențele negative pe care copilul le poate trăi la

școală, între alți copii și adulți; fobie, care poate fi un indiciu de vulnerabilitate în direcția patologiei anxioase, în sens general. Jocul cu reguli se substituie în mare măsură jocului de rol. Copilul începe să câștige capacitatea de des-centrare, în sensul de a reuși să se situeze pe punctul de vedere al partenerului. Autoritatea nu mai e reprezentată doar de părinți - sau echivalenți -, ci capătă un sens mai general. Apare sentimentul datoriei și al dreptății, toate în paralel cu creșterea autonomiei. Relațiile cu alții devin relații de cooperare în acțiuni. În același timp, subiectul devine capabil să caracterizeze și să comenteze pe alții în absența acestora, fiind conștient că și alții procedează astfel în raport cu el, în absența sa. „Schematele cognitive“ se conturează mai ferm. De aceea, felul în care „apare“, în care se manifestă în societate îl interesează tot mai mult pe tânăr.

Acțiunea devine, în perioada 7-15 ani, mult mai amplă și complexă. Ea se derulează tot mai mult în spațiul extrafamilial, școlar și social, bazându-se pe strategii elaborate, în relație cu respectarea normelor cunoscute. Dimensiunea acțională depășește instanța jocului, în care rolul principal îl are imaginarul - corelându-se cu normativitatea socială, în care rolul principal îl joacă, de regulă, decizia și perseverența întru eficiență.

Dezvoltarea acestor aspecte este, desigur, diferențiată, în funcție de pre-dispozițiile temperamentale și de modelele educative. Se pot, totuși, circumscrie, din perspectiva tipologiei temperamental-caracteriale, două profile, ce se definesc cel mai bine în această perioadă, deși premisele pot fi identificate și în fazele anterioare de ontogeneză.

37

a) Cazul celui care încearcă, conștient sau preconștient, să atragă atenția asupra sa, printr-o expresivitate și comunicare captativă, bazată pe imaginar (^histrionicul);

b) Cazul celui care încearcă, conștient sau preconștient, să se afirme prin respectarea normelor, prin performanța muncii sale corecte și riguroase (=anankastul).

Prevalența imaginarului este parțial o expresie a prelungirii perioadei dintre 3-6 ani, în care joacă un rol dominant; dar acum, imaginarul se desfășoară altfel decât în universul corelat poveștilor. Aderența de norme pare a fi corelată cu etapa ordonării vieții după reguli, ce se impune o dată cu școlaritatea. Dar normativitatea impregnează existența copilului din prima sa perioadă de viață. Această partajare nu e deci așa de simplă cum a fost schematizată mai sus, ci coboară mult mai adânc. Copii centrați pe ritualuri, în viața curentă și în joacă, întâlnim și în perioada preșcolară.

5. între pubertate și adolescență (12-17 ani). Tânărul trece din nou printr-o

„criză de identitate“. Și aceasta se petrece vizând toate instanțele cultii, a eului-corp-persoană. Biologic, corporalitatea se modifică, preocuparea față de propriul corp crește.

Corporalitatea are pentru persoana umană o dublă realitate și semnificație. Pe de o parte, ea este o realitate a lumii fizico-biologice, interacționând cu elementele acesteia, dar particularizându-se prin valoarea de suport și sediu al propriului psihism și de apartenență la propriul sine personal. Pe de altă parte, ea este trăită (resimțită neconștient și preconștient) ca bază a delimitării și individualizării eului conștient în raport cu alții și cu lumea. La baza acestei secunde perspective se află, din perspectivă biologică, reprezentarea neuro-(cortical)-psihologică a limitelor propriului corp, „schema corporală“, care diferențiază, printr-o percepție constantă și neconștientă, „spațiul“ eului-corp-persoană de „spațiul“ în care se află alții și lumea cu care subiectul se inter-relaționează. Orice moment critic de reorganizare maturantă a eului, a subiectului persoanei, se corelează cu reorganizări în planul corporalității trăite în perspectiva psihologiei antropologice.

Polarizarea menționată mai sus a fost analizată de către Zutt (132), în sensul diferențierii între: a) corpul „portant“ și b) corpul „fisiognomonico-estetic“. Corpul-portant este resimțit ca sursă a instinctivității, afectivității, intențiilor, proiectelor și acțiunilor; în această instanță se cantonează sau este înglobată și intimitatea trăirilor subiective, inclusiv zona secretului personal. Corpul fisiognomonico-estetic este unul al apariției și manifestărilor, a modalităților în care prin expresie, comunicare și acțiune corporalitatea, ca instanța limită a eului, poate fi percepută, interpretată și comentată de alții. Această valență a corporalității proprii se continuă, evident³⁸, cu cea în care corpul se manifestă ca un instrument de acțiune al subiectului conștient, pentru că orice impact cu realitatea ambientală îl implică. Într-un sens lărgit, nu pot fi ignorate și alte aspecte ale corporalității trăite, precum: - faptul de a fi implicat în dragoste, în dans, în creație; - faptul de a fi o proprietate, dar și un suport al bolilor și mutilărilor; - faptul de a fi suportul imaginilor simbolice ce sunt introjectate de alții, susținând astfel prezența - reprezentată - a altora în sine și a sinelui în alții.

Răspunsul la întrebările: - Cine sunt eu? - Cine e acesta? etc., implică corporalitatea fiecăruia, în multiplele sale sensuri.

Între **pubertate și adolescență**, tânărul este în mod deosebit preocupat de stratul corporal al personalității sale, în toate aspectele acestuia. În perspectivă fisiognomonico-estetică, el e interesat de felul în care apare pentru alții, acordă mult timp aspectului său corporal pe care-l problematizează.

Interesul din perioada 12-17 ani, pentru propria corporalitate, rezultă și din ecloziunea instinctului sexual, a interesului pentru relații sexuale și a capacității afective de generare. E posibilă instaurarea temporară a masturbației, sunt trăite primele experiențe heterosexuale (dar și homosexuale). La fete, apar menarha și menstrele, la băieți, poluțiile și excitația sexuală. Crește interesul pentru forma corporală și instinctul alimentar. Mai ales la fete, e perioada în care apare anorexia mintală, cu refuzul modificării corporale, a creșterii în greutate și a maturizării corporalității. Tânăra ajunge să refuze alimentarea și, în general, aportul caloric, ceea ce o conduce la dietă, consum de substanțe catabolizante, vomă și diaree provocată etc. Bulimia poate apărea și ea în acest context de dezechilibru instinctiv; ea constă din consumul impulsiv, în scurte perioade de timp a unei mari cantități de alimente, urmat, uneori, de vomă; se poate asocia cu anorexia mintală.

Relaționarea socială și manifestarea socială capătă noi valențe. Apare cuplajul erotico-afectiv, însoțit sau nu de relații sexuale. Acum începe să se afirme și să se consolideze afectivitatea tranzitivă a dragostei. Cognația socială, contactul și relația socială se dezvoltă în cursul întregii personogeneze. După cum s-a arătat, însăși structurarea eului se bazează pe funcția organizatoare - de schelet și ferment - pe care o realizează introjectarea imaginilor celorlalți, a mamei, inițial, a altor personaje reale și fictive, ulterior. Relațiile și legăturile sociale se bazează pe această prezență potențială și reală a altora în sine. Afectivitatea tranzitivă a legăturii sociale se manifestă prin rezonanța afectivă, prin faptul că subiectului „îi pasă“ de ceea ce i se petrece celui alt (și reciproc), suferă și se bucură împreună cu altul, devine trist la pierderea sau dispariția acestuia. Tot la această vârstă începe să-și facă loc problema responsabilității sociale într-un sens larg. Și la fel, definirea opțiunilor și comportamentelor necesare pentru intrarea în societatea celor adulți. Căutarea unei identități socio-valorice, prin profesie, relații de tip marital și paternal, de tipul inserției în grupe sociale definite prin norme și în cele din urmă prin moralitate, este corelată inițial cu o vizare a idealurilor înțelese în această fază în puritatea lor. De altfel, din punct de vedere cognitiv, Piaget a demonstrat cum, în această perioadă, apar „operațiile propoziționale“; adică, gândirea formală și combinatorică, în cadrul căreia se operează nu doar cu ceea ce este real dat, ci cu propoziții, în perspectiva abstractă a similarității echivalențelor semantice definite și a posibilului. Prin aceasta s-ar încheia structurarea formală a inteligenței. Dar, deși cunoștințele cresc și ele acum, conținutul cunoașterii, imaginarea, reprezentarea și înțelegerea lumii este încă marcată de idealitate - de posibilul abstract al idealului - în

lipsa unei proprii și suficiente experiențe de viață.

Dincolo de interesul față de cum „subiectul-corp-eu“ este perceput esteticofisiognomonic în situație, ca „apariție“, în această perioadă crește exponențial **interesul subiectul față de faptul cum este el comentat și caracterizat de către alții**. Orice individ are în interiorul lumii umane cel puțin o dublă existență: pe de o parte, una concret nemijlocită, pe de alta, una secundă a poveștilor despre el, a comentării și caracterizării sale de către alții, în instanța lumii a 3-a a lui Popper. Subiectul poate fi mai mult sau mai puțin conștient și interesat de această ipostază secundă a existenței sale, ce se manifestă în contextul vieții unei comunități culturale în diferite moduri. Adică, dincolo de comentările circumstanțiale, există și caracterizări ale sale în plan public, mai mult sau mai puțin oficiale, în registrele școlare, în dosarele de cadre, în formularele poliției sau a serviciilor secrete, în pamfletele din gazeta de perete, în ziare și alte mijloace mass-media, în posibile biografii care circulă verbal, cvasilegendar, sau care nu sunt realmente scrise (133). Această existență secundă a „ființei intermediare“ în „lumea a 3-a popperiană, e, de fapt, prezentă pentru orice om, de la naștere până la moarte; precum și după aceea. Dar, ea nu interesează tot timpul subiectul în egală măsură. În perioada pubertății și adolescenței, instanța de „ființă intermediară“ preocupă prevalent individul uman, ce caută să recepteze sau chiar să construiască o anumită poveste privitor la sine, destinată altora, cât mai favorabilă din punctul său de vedere. Ulterior, în cursul restului vieții, preocuparea în această direcție se va reactiva în variate situații firești sau psihopatologice, o dată cu ieșirea la suprafață a tetradei relaționale cognitive, care a fost comentată ca stând la fundamentele per⁴⁰soanei, în calitatea sa de unu-multiplu. De fapt, subiectul poate să participe - și practic participă la crearea propriei „imagini-povești“, prin anumite comportamente și manifestări, exprimări și relatări deliberate. După cum, el este în permanență preocupat de propria-i identitate sub forma unei constante atenții, conștiente sau preconștiente, acordată elaborării propriei autobiografii. Uneori, această preocupare se manifestă efectiv, prin elaborarea de jurnale intime, de texte-document privitoare la sine; sau prin notații, scrieri, elaborări în direcția unui text autobiografic. Pentru psihopatolog, toate aceste manifestări nu pot fi ignorate.

6. Ciclurile vieții adultului. Intrarea în vârsta maturității presupune opțiunea pentru anumite roluri și statute sociale, care, uneori, se obțin progresiv, prin efort și muncă deliberată; iar alteori, apar spontan, prin conjunctură. Statutul și rolul social se definesc la un nivel suprapersonal, de către socio-cultura în care individul trăiește. Ele

se suprapun peste ansamblul contactelor, relațiilor și legăturilor „interpersonal-sociale“, ce creează rețeaua socială a fiecărui individ. Statutul și rolul social pot fi în mai mică sau mai mare concordanță cu aspirațiile, dorințele, intențiile, părerile și opțiunile subiectului. Ele se pot mai mult sau mai puțin potrivi structurii sale temperamental-caracteriale, biografiei și capacităților (abilităților) sale specifice. E posibil un conflict de rol social; de exemplu, între cel profesional și familial. Dar și o conjuncție fericită, de împlinire prin rol social, marital, parental sau de lider social. După cum, e posibilă și ascunderea persoanei în formare - sau deja formată într-un anumit fel - în spatele rolului și statutului său social. Sau, supraidentificarea sa cu acesta, fapt ce reduce bogăția, diapazonul de trăiri și manifestări ale persoanei. În orice caz, statutul și rolul social sunt inevitabil părți componente ale personalității. În mod firesc, persoana le asimilează, le înglobează și trece dincolo de ele - dincolo de instanța logosului - în direcția creativității valorice și a originalității. De aceea, blocarea în statutul și în rolul social (mascarea persoanei prin acestea) este un indice de vulnerabilitate.

Unul dintre cele mai importante statute și roluri sociale ce definesc o persoană adultă este cel profesional. HI este precedat de statutul și rolul instructiv educativ care se desfășoară de-a lungul întregii personogeneze în paralel cu procesul de maturizare psihică a individului. Atât în perioada educativă, cât și în cea a exercitării unui rol profesional, subiectul e cuprins într-un microgrup, cu care realizează contacte, relații sau chiar legături. Prin rolul profesional, omul își manifestă competențele sale, realizează performanțe, se înscrie în funcționarea instituționalizată a unei socio-culturi. Și tot în acest domeniu el poate fi creativ. Tulburarea psihică reduce⁴¹ aproape prin definiție randamentul în rolurile sociale. Și prin aceasta, integrarea interpersonal-comunitară a subiectului. Alte roluri importante sunt, la vârsta adultă, cele de soț și părinte, precedate de cele de copil, membru al unei familii de origine și, apoi, tânăr pe cale de intrare în adolescență, în marea societate. Și în acest plan sunt prezente multiple relații și legături interpersonale ce se derulează, de obicei, la un nivel mai intim-familiar decât în cazul altor statute și roluri sociale. Legăturile de tip dragoste se desfășoară în acest context. Dar, pot exista relații strânse, familiare și cu minimă afecțiune de tip dragoste, cu tensiune interpersonală sau chiar ură. Persoana se integrează social și ca cetățean, ca participant la treburile și evenimentele cetății, ca membru al diverselor asociații, cluburi, partide politice, biserici, precum și prin prietenii pe care le are, personal sau împreună cu familia sa. În sfârșit, el mai exercită statutul și rolul social de „locatar“, de proprietar sau simplu locuitor al unui apartament sau case, în care-și petrece viața intimă, singur

sau împreună cu familia, în care se gospodărește și se autoîngrijește, se retrage, se simte în siguranță. În toate aceste domenii, existența se desfășoară diacron prin cicluri, ce au un început, o perioadă de stare, pregătindu-se apoi o schimbare și care implică diverse contacte, relații și legături sociale, care, prin dinamica vieții, ajung să se schimbe. Tânărul se educă trecând de la o școală la alta, exercitând apoi o profesie, în diverse instanțe sociale și cu diverse grade de responsabilitate, putând ajunge, uneori, șomer, pensionar, subiect fără statut profesional etc. De asemenea, persoana ce crește în mijlocul familiei sale de origine, își întemeiază apoi propria sa familie, mai mult sau mai puțin stabilă; subiectul poate divorța și, ulterior, să se recăsătorească, poate avea copii, de educația cărora se ocupă sau nu; și care pot și ei pleca de acasă la diverse vârste ale membrilor ciclului familial. Propria locuință nu este totdeauna de la început dată. De multe ori, ea este visată, construită, progresiv mobilată, îngrijită apoi. Locuirea presupune curățenie și cumpărături, relații cu vecinii, posibilitatea retragerii în izolare, igiena intimă, aranjarea garderobei. Cursul existenței unei persoane poate fi parțial descris prin succesiunea manifestărilor și întâmplărilor ce se petrec în **4 mari cicluri**:

1. Ciclul familial, ce începe cu familia de origine și continuă cu cea proprie;
2. Ciclul instructiv-profesional
3. Ciclul locativ, al gospodăriei, al vieții intime și al relației cu vecinii;
4. Ciclul relațiilor sociale, de prietenie, de cetățean, relații de hobby, cu biserica, asociațiile sociale etc.

Aceste cicluri se suprapun, pe de o parte, peste caracteristicile de bază (de neschimbat, „fixe“) ale persoanei (rasă, sex, genetică, sarcină⁴², naștere, limbă maternă, dezvoltare până la 3 ani) și se relaționează cu elementele structurale ale persoanei (nevoi, atitudini, capacități etc.). Propunem o sistematizare a acestor domenii și a interrelațiilor dintre ele (fig. XX).

Existența persoanei, între naștere, maturizare, îmbătrânire și moarte, se realizează prin exercitarea în cadrul nișei ecologice umane proprii, formate din diverse relații sociale interconectate, a unor roluri sociale în cadrul acestor cicluri, prin care se evidențiază performanțele persoanei și abilitățile ce ea le câștigă progresiv, și prin intermediul cărora se realizează integrarea sa socială. Dar, tot din interiorul acestui univers uman - al nișei sale ecologice - provin cei mai mulți stresori psiho-sociali ce pot juca un rol în psihopatologie, prin vulnerabilizarea sa lent progresivă, prin creșterea circumstanțială a vulnerabilității, prin determinarea sau declanșarea unui episod psihopatologic. Este vorba atât de „psihotraume“ (de obicei neprevăzute), cât și de

schimbări de viață solicitante, eșecuri, frustrări acute - sau repetate, eventual cronic - conflicte interpersonale trenante, solicitări epuizante. Desigur, subiectul conștient își aduce de multe ori, el însuși, contribuția la ceea ce se întâmplă. O serie de schimbări de viață sunt întreprinse din proprie inițiativă sau îi sunt cunoscute cu posibilitate mai mare sau mai mică de a interveni în evoluția lucrurilor. Eșecul rezultă dintr-o acțiune pornită din propria inițiativă, cu o anumită evaluare a șanselor (în ceea ce privește propriile capacități, sprijinul posibil din partea altora, cumulara dificultăților etc.); frustrarea este, și ea, corelată cu așteptările, dorințele,

	1. Rasă	
	11. Sex	
	III. Genetică	
	IV. Sarcină, naștere	
	V. Limba maternă	
	VI. Dezvoltare până la 3 ani	

Date baza Ic fixe

*

Dinamica

biografică

r

I. Ciclul dezvoltării psihologice

II. Ciclul familial _____

III. Ciclul profesional

IV. Ciclul locativ _____

V. Ciclul social _____

VI. Competente _____

VII. Rețea socială _____

VIII. Solicitări, stresuri, satisfacții

IX. Boli somatice _____

X. Toxicomanii _____

XI. Crize și boli psihice

44

Structura

^ I. Nevoi _____

II. Atitudini _____

III. Capacități _____

C IV. Inteligența, valori cognitive _____

V.Trăsături morale _____

VI. Echilibru structural _____

VII. Vulnerabilitate _____

V.

Figura XX. Imaginea de ansamblu a matricei și a principalelor interrelații (după Lăzărescu, bibl.1 5)

pretențiile (legitime) ale subiectului. Tot de subiect - de perspectiva subiectivității persoanei - mai depinde, parțial (căci intervine, desigur, și mediul), situația stresant-epuizantă ce rezultă din conflictul intrapsihic. În sfârșit, aceeași zonă a nișei ecologice și a celor 4 cicluri de viață menționate poate fi sursa de suport, de tampon și de contrabalansare în raport cu stresorii. Aceasta se realizează prin rețeaua de suport social, cu funcțiile sale „instrumentale“ și „afective“ (de intimitate și suport moral). Și, tot aici se petrece, cu participare mai mult sau mai puțin activă a subiectului, relaxarea, odihna și satisfacțiile de viață, factori deosebit de importanți pentru contrabalansarea stresorilor. Mai mult decât atât, psihopatologia contemporană aduce în discuție și conceptul de „fericire“ (happyness), ca factor de echilibrare a stresorilor.

Ciclurile vieții au fost privite mai sus din perspectiva predominant exterioară, a nișei ecologice umane, divizată în 4 zone. Dar, în esență, la baza lor stă însăși desfășurarea existenței persoanei, prin parcurgerea vârstelor.

Psihanaliza clasică a lui Freud a urmărit, în primul rând, succesiunea dezvoltării până la 3-5 ani. Tot din perspectiva psihanalitică, Erikson (1950) a sugerat o etapizare a vârstelor, caracterizată prin anumite particularități psihologice dominante. În esență, Erikson distinge 8 etape (21), (fig. XXI).

Problemele comentate mai sus ar putea fi schițate în următoarele scheme:

Etapa psihosoci	Sentimentul	Forme de psihopatolog	Predictori pozitivi și	Aspecte de lungă durată
1	2	3	4	5
Încredere vs.	Speranță	Psihoze Dependențe	Recunoașterea reciprocă	Perspectiva temporală
Autonomie vs. rușine și	Voință	Paranoia Obsesii	Voința de a fi „el însuși“	Siguranță de sine vs.
Inițiativă vs. vinovăție ,	Scop	Tulburări conversive Fobii	Anticipare de rol vs. inhibiție de	Experimentarea rolului vs. fixarea

1	2	3	4	5
Întreprinzător vs.	Competență	Inhibiție a puterii	Identificarea sarcinilor vs.	Instruirea profesională
Identitate vs. confuzie de rol (—13	Fidelitate	Comportament delinvent Tulburări de		Identitate vs. confuzia identității
Intimitate vs.	Dragoste	Tulburarea de		Polarizarea sexuală vs.
Generalizări vs. stagnare (-	Grija pentru ceilalți	Criza „perioadei de miiloc“		Capacitatea de a conduce și a
Integritate vs. disperare	Înțelepciunea	Alienare extremă Disperare		Aderarea ideologică vs. confuzia

Figura XXI. Etapele dezvoltării psihosociale, după Erikson
(sistematizate de Newton, D.S., în Kaplan 2000)

Ideea de a studia și a înțelege viața individuală sub forma unor cicluri succesive, care se desfășoară între naștere și moarte, a fost reluată cu vigoare de Școala lui Levinson (121), al cărui studiu s-a concentrat pe existența postadolescentină a bărbatului. În conceptualizarea sa - bazată pe un număr de studii cazuistice - s-ar putea imagina următoarea schemă a marilor cicluri ale vieții, înțelese, în sens metaforic, ca „anotimpuri“ (fig. XXII).

Pe de altă parte, a crescut interesul pentru ciclurile vârstei adulte. Echipa lui Levinson a imaginat, pe baza unor studii factologice, o derulare a ciclurilor vieții până la vârsta a treia, într-o manieră schematică, dar sugestivă.

Punctul de vari ai perioadei de viață adultă

Tranziția vârstei de 50 de ani

Intrarea în perioada de
mijloc a maturității

TRANZIȚIA SPRE MIJLOCUL VIEȚII

Stabilitate

Tranziția vârstei de 30 ani

Intrarea în viața adultă

TRANZIȚIA DE LA ÎNCEPUTUL VIEȚII ADULTE

Figura XX//. Perioadele de dezvoltare în perioada timpurie, de mijloc și târzie
(după Levinson, 1980)

Pentru a comenta perioadele dezvoltamentale ale ciclurilor întregii vieți, Levinson introduce noțiunea de „structură a vieții individuale” (The individual Life Structure), prin care înțelege, în mare, „angajarea individului în societate”. Analitic, sunt diferențiate 3 perspective:

a) Lumea socioculturală a individului, în care acesta trăiește efectiv. Aceasta presupune variate contexte sociale: clasa, religia, etnicitatea, familia, sistemul politic, structura ocupațională și instituțională etc., în măsura în care acestea au relevanță și semnificație pentru el.

b) Anumite aspecte ale propriului sine (seif) care sunt implicate în lumea dată. Acesta include un complex de dorințe, conflicte, anxietăți și căi de a controla și rezolva aceste aspecte; și, de asemenea, include propriile fantezii, valori morale, idealuri, valențe, abilități, trăsături de caracter, modalitatea de a simți, gânduri și acțiuni. „Seiful” este un element intrinsec al structurii vieții individuale și nu o entitate separată.

c) Participarea individului la lume. Subiectul se implică în lumea ce i se oferă, se angajează în roluri de cetățean, muncitor, șef, prieten, soț, frate, membru al diverselor

grupuri. Participarea presupune tranzacția între sine și lume, care este corelată cu anumite semnificații și trăiri.

Felul în care concepe Levinson structura vieții individuale poate fi privit ca o replică pozitivistă a conceptului lui Heidegger: „a-fi-în-lume“ (in-der-Welt-sein), desigur, fără conotațiile filosofice ale acestuia (și fără să implice alte noțiuni din complexa structură heideggeriană a „existențialilor“). Levinson consideră că structura vieții individuale se cere înțeleasă în contextul biografiei persoanei, care parcurge lungi perioade, multiplu determinate, între care evenimentele și schimbările majore ale vieții sunt deosebit de importante. Dar, deasupra - sau la baza - acestora stau marile cicluri ale vieții, care sunt condiționate în esență prin caracteristicile de vârstă. Există deci, și în perioada postadolescentină, perioade de tranziție și perioade relativ stabile. În cele de tranziție, importantă este opțiunea fundamentală a persoanei, care poate fi uneori precipitată de evenimente exterioare; iar alteori, e indiferentă față de acestea. La mijlocul vieții, între 40-45 ani, ne aflăm într-o perioadă optimă pentru realizarea procesului de individuație, în sensul lui Jung, prin care subiectul devine tot mai adânc „el însuși“, încorporând și afirmând, după o formulă proprie, arhetipurile „inconștientului colectiv“. În sfârșit, una din tezele teoretice ale lui Levinson - care-1 apropie de fenomenologic y este și următoarea aserțiune: „Șinele (seiful) este în lume și lumea în sine“. Dacă persoana conștientă cu șinele său reflexiv este o parte componentă naturală și obiectivă a existenței lumii (umane), în aceeași măsură, lumea există în interioritatea subiectivă conștientă a sinelui: „Șinele este parte intrinsecă a lumii exterioare... Și lumea exterioară este o parte intrinsecă a seifului“. Sau, în formularea lui Arthur⁴⁸ Miller: „Societatea este în interiorul omului și omul este în interiorul societății“. Bineînțeles că această „societate“, care este în interiorul „persoanei“, implică și cuprinde toate imaginile introjectate ale altora, în relaționările lor reciproce și raportate la subiect, așa cum a fost comentată problema de la începutul acestui capitol. În acest context, al comentării ciclurilor vieții, se mai cere adusă în discuție **problema „individualei“** asupra căreia a insistat Jung (135). Aceasta se referă la câștigarea progresivă a unei autonomii și originalități proprii, rezultată nu doar din acțiuni și experiențe, ci și dintr-o tot mai bună așezare a predispozițiilor, dintre care ar face parte și „arhetipurile“. Progresiv, omul devine - sau ar putea deveni - tot mai mult „el însuși“, iar prin creațiile sale, minore, medii sau majore, subiectul se individualizează tot mai mult. Pe măsură ce progresează spre vârsta a treia, el își poate căuta și găsi echilibrul, frumusețea și bogăția interioară, tocmai prin această individuire. Acum sunt luate în considerare nu doar integrările și

realizările sociale ale persoanei, ci și cele spiritual valorice. Se definește tot mai accentuat conștiința morală a persoanei, care, așa cum s-a menționat, îl are în vedere pe „celălalt“ - după Levinas - ca o realitate transcendentă (care-l obligă la responsabilitate și bunătate, în cadrul unei raportări asimetrice). Pe parcursul ciclurilor vieții, care implică transcendența, se poate trece prin perioade de „criză“ a conștiinței morale și de reorganizare interioară, ce favorizează o mai autentică individualitate. Dacă nu se progresează în direcția acestei autenticități, poate persista o ego-disonanță, un conflict latent cu sine, predispozant pentru trăiri de tip nevrotic. Jung sugera că persoanele care nu au parcurs în viața lor o perioadă de conflict și tensiune interioară „de tip nevrotic“ sunt persoane incapabile de o adevărată șansă a individuației și autenticității. Tot în această direcție, se pot realiza, la câte un moment dat al vârstei adulte, precizări sau definiri spirituale specifice, care au fost demult comentate, sub conceptul de „metanoia“. Anumite „crize spirituale“ au fost luate în considerare, tradițional, dar și în sec. XX, într-o perspectivă „terapeutică“, înțeleasă în sens larg. Un mentor spiritual te poate ajuta, în momente cheie ale vieții, să-ți găsești adevăratul (propriul și specificul) drum de viață, să-ți clarifici direcționările neautentice ale existenței, să te orientezi în direcția anumitor convingeri sau credințe, să-ți consolidezi sau să-ți regăsești un sens existențial. Aceasta, deoarece omul poate ajunge în situația în care resimte o lipsă a sensului vieții, un vid existențial, marcat de gol, plictis, inutilitate. Toate aceste probleme au fost abordate în sec. XX, de Frankl, prin proiectul pe care l-a dezvoltat - al „logoterapiei“. Deci, a unei terapii spirituale, dincolo de psihopatologia clasică a nevrozelor și reacțiilor psihopatologice.

49

9. Logoterapia și analiza existențial personală. Logoterapia lui Frankl (136) s-a dezvoltat, inițial, ca un fel de ghid terapeutic spiritual, necesar și eficient în anumite momente ale vieții, în sensul „completării“ psihoterapiilor clasice, care nu aveau în vedere dimensiunea spiritualității. (În calitate de „școală vieneză“ logoterapia a preferat să se plaseze ca o completare a celorlalte două orientări ale acestui centru: - cea a abisurilor inconștiente, dezvoltat de Freud, și cea a autocontrolului stilului de viață a unei persoane ce vrea să se afirme, promovată de Adler). Această orientare inițială despărțea logoterapia de psihoterapia propriu-zisă, centrată pe istoria vieții persoanei (pe biografie); sau pe perioade speciale și semnificative ale acesteia. Noua orientare psihoterapeutică, ce a derivat din logoterapie, se bazează pe analiza personal existențială a biografiei (Existenzanalyse). Este vorba de un demers analitic cu vizare psihoterapeutică ce încearcă să descifreze în ce măsură, pe parcursul biografiei, s-au

structurat și sedimentat eficient (sau nu) o serie de „motivații“ existențiale fundamentale, care, în mod firesc, se succed implicându-se reciproc și interpătrunzându-se. Acestea ar fi, în esență, următoarele patru (137), (138):

1. Prima motivație fundamentală personal existențială: „A putea fi temeiul de a fi“. Aceasta presupune o asigurare a înrădăcinării în lume și în sine, a terenului ferm de susținere (antropologică), pentru a te putea reorienta fără grijă, a acționa, a accepta și suporta existența dată, de care, într-un moment al vieții, devenim mai mult sau mai puțin conștienți și responsabili. Subiectul resimte nevoia de a fi ocrotit într-un spațiu existențial ce-i asigură suport și sprijin, încredere în sine și în lume. Deficiențe în acest plan motivațional al asigurării suportului stau la baza anxietății (iar prin supracompensare, a maniei).

2. A doua motivație fundamentală se referă la „pofța“ de viață („mögen“ în germană), ce s-ar realiza prin împliniri, satisfacții, realizări, posesiuni etc., toate fiind, în primă instanță, relaționale - în raport cu un altul și altceva din lume - și derulându-se în timp. Această motivație implică, pentru subiect, apropiere și dedicare, faptul de a se relaționa (cu altul sau altceva) pe parcursul unui timp dat. Desigur, pot rezulta neîmpliniri, eșecuri, pierderi (exterioare și în raport cu stima de sine) toate conducând, în esență, la depresie, mai mult sau mai puțin acceptată și evidențiată direct.

3. A treia motivație existențială se referă la: „a avea voie să fii (așa cum ești)“, deci, la propria valoare din perspectiva autenticității. E nevoie, la acest nivel, de o adevărată percepție de sine a persoanei conștiente bazată pe auto-distanțare, auto-considerație, auto-analiză și auto-evaluare. E necesară o cât mai⁵⁰ adecvată și „autentică“ înțelegere, prețuire și justificare a propriei existențe și a celorlalți, bazată pe considerație, pe evaluarea valorii, pe stima și respect autentic și bine argumentat. Eșuarea în această perspectivă stă la baza neautenticității histrionismului și duplicității existențiale, prin care subiectul poate să fie „ca oricine“ și foarte greu „el însuși“.

4. A patra motivație personal existențială se referă la sensul existenței, la valoarea vieții: „sunt aici! la ce bun aceasta?“ La acest nivel intervin putința și voința de sens existențial, care, la rândul lor, au o dimensiune conștientă (a libertății deciziei de a implementa un sens existenței proprii) și o dimensiune inconștientă (propria existență are în mod natural un sens sau nu are; situație ce se cere analizată în continuare). La acest nivel se plasează vechea doctrină a logoterapiei lui Frankl. Care, însă, în concepția actualei analize existențiale personale, apare ca o suprastructură ce presupune - implicând - celelalte trei infrastructuri motivaționale preliminare ale persoanei, ale

structurii sale existențial biografice.

Viziunea și concepția cuplului Frankl-Längle aduc ceva esențialmente nou pentru perspectiva biografică, de care avea nevoie psihopatologia și psihoterapia. Și anume, ideea unor motivații existențiale personale fundamentale. Dar, acest demers apare la ora actuală, în primul rând, ca deschiderea unui imens șantier de lucru. Ceea ce deja s-a spus și s-a elaborat, se prezintă ca deosebit de interesant și important. Dar, ca orice început, nu poate descoperi, întemeia și consolida întreaga problematică a existenței biografice cu sens a persoanei conștiente, expusă decompensărilor psihopatologice.

Demersul psihoterapeutic ce clarifică instaurarea „normală”, coerentă și solidă (bine ancorată în lume și în sine) a acestor motivații, precum și precaritățile, zonele de inconsistență, de insuficientă articulație dintre ele, stă la baza unui demers care face apel la ceea ce e esențial în persoana conștientă, pentru a trata și orienta terapeutic persoanele aflate în criză, suferință sau chiar „boală” psihică. În această perspectivă, distincția fenomenologică între psihoze, nevroze și crize existențiale se estompează, în împrejurările în care, o cotă parte, suficientă din persoana conștientă, este păstrată, putând fi abordată.

10. **Se ridică, inevitabil, problema: ce s-ar putea înțelege în prezent prin „persoana umană conștientă”?** Care este structura esențială a acestei entități pe care o întâlnim perturbată în psihopatologie și pe care demersul (psiho)terapeutic încearcă să o refacă sau cel puțin să o consolideze? Capitolul următor va încerca să abordeze această problemă, chiar cu riscul unei parțiale și temporale îndepărtări (în primele paragrafe) de specificul problematicii psihopatologice. Credem însă că acest⁵¹ poate fi ulterior înțeles și receptat cu mai multă acuratețe, după prezentările din primele capitole.

Acest demers îl considerăm util și necesar din mai multe motive. În primul rând, doctrina „cognitivistă” (și psihiatria biologică) care a câștigat progresiv teren, în ultimii ani, are nevoie de anumite repere bine delimitate cu care să se confrunte și față de care să formuleze teme de studiu specific antropologice. În al doilea rând, însăși orientarea psihopatologică fenomenologică (ce încearcă să sintetizeze și orientarea psihanalitică într-o direcție hermeneutică și neo-antropologică) are nevoie de repere care să o articuleze cu tradiția structural-dinamică, evitând accentele puse exagerat pe anumite domenii, în absența unei vizări de ansamblu.

De aceea, cu toate riscurile ce se cer asumate, vom prezenta în continuare, într-o manieră relativ sistematică, o serie de noțiuni fundamentale ce se întâlnesc în psihologia și psihopatologia antropologică (predominant fenomenologică, dar provocatoare pentru

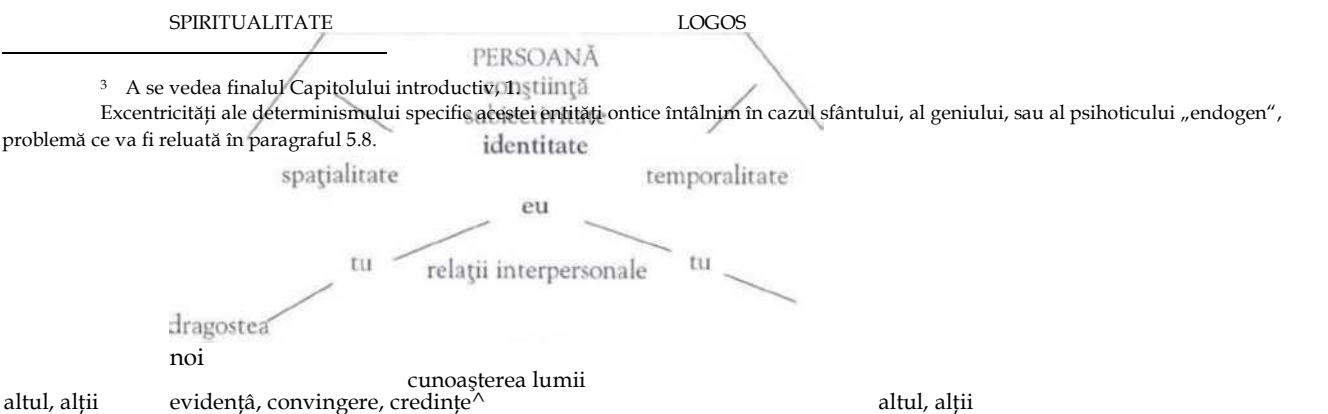
cea cognitivistă), urmată de o încercare de prezentare sintetică a principalelor „fenomene” (stări și trăsături) psihopatologice, așa cum apar acestea din perspectiva perturbării și dezorganizării liniilor de forță portante ale persoanei umane conștiente.

Capitolul 5 - Persoana conștientă în perspectivă fenomenologică și cognitivistă.

Aspecte normale și patologice - 2002

Tulburarea psihică afectează individul uman, înțeles ca persoană conștientă. Individul biologic poate prezenta și el o serie de perturbări psihice prin condiționare genetică, în urma afectării funcționării cerebrale și chiar ca urmare a unor situații de viață deosebite. Deși, pentru om, e valabil, în principiu, tot ceea ce intervine în „psihopatologia animală” (evidențiabilă, de obicei, la mamiferele superioare), există și diferențe fundamentale care depind de statutul ontic diferit al „antroposului” față de cel al „biosului” în care se înrădăcează. În biologie, instanțele de generalitate supraordonate individului sunt specia, genul etc. Pentru persoana conștientă,³ supraordonată este comuniunea comunitară a „logosului”, realizată prin instanța practico-teoretică susținută de structurile instituționale și de limbajul asertiv-critic, prin care se realizează teoriile științifice, istoriile, povestirile. Și, la fel, este supraordonată instanța cultural-spirituală, vertebrată de axul logico-valoric. Iar dincolo de acestea, judecarea speculativă, reflexiv critică a omului (filosofică în alți termeni), sesizează un halou transcendentalo-transcendent. Persoana conștientă sintetizează tot ceea ce e specific unui individ biologic, ca reprezentant al „biosului”,⁵² cu tot ceea ce e specific individualului „umanului”, ale cărui instanțe supraindividuale specifice le asimilează și le exprimă. Psihismul uman este o realitate specifică a lumii, o „entitate” aparte, chiar dacă se înrădăcează în psihismul individului biologic și trăiește astfel, efectiv. Căci, el își câștigă specificitatea... numai în măsura în care „respiră” în permanență aerul supraindividual al logosului și spiritualității. La nivelul acestei entități umane, determinismul implică și libertatea; și, în orice caz, nu poate fi comentat doar în termenii determinismului biologic.

Starea psihopatologică este pentru psihismul persoanei umane un fel de experiment natural care evidențiază infrastructura conștiinței, liniile sale de forță

portante („existențialii“ săi, în limbaj heideggerian). Dincolo de detaliile semiologice, aceste elemente structurale fundamentale (a se vedea figura XXIII) ies acum în prim plan, într-o manieră distorsionată,

creând configurația esențială specifică „sindroamelor psihopatologice“ bazale (în forma în care au fost prezentate în paragraful 2.5.1.). De aceea, în capitolul de față se va propune la început circumscrierea semnificației acestor elemente structurale, specifice conștiinței persoanei (echivalente ca semnificație cu „existențialii“ lui Heidegger din „Sein tind Zeit“) (179).

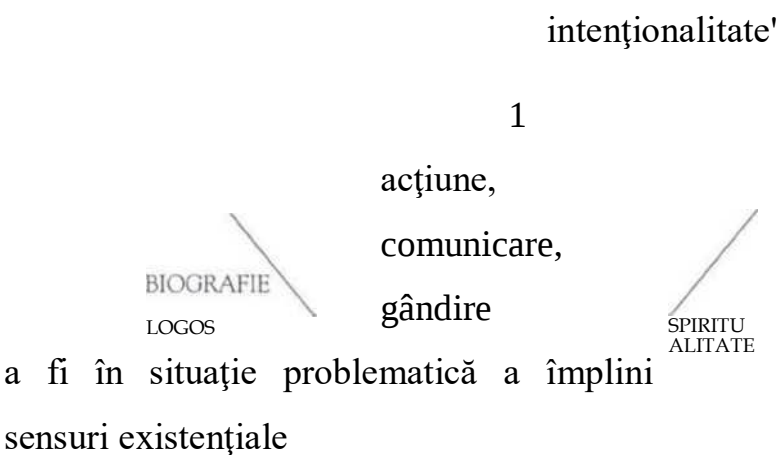

Figura XXIII.

Ulterior (începând cu paragraful 9), se va proceda la o reexpunere a trăirilor umane anormale fundamentale, au fost descrise, în perspectivă medicală, ca „sindroame“ specifice psihiatriei. Prezentarea va fi, de data aceasta, antropologico-fenomenologică, din perspectiva trăirilor și expresiilor persoanei conștiente, dar ținând cont și de o bună parte a perspectivei cognitiviste, care, în prezent, comentează, în maniera cea mai pertinentă, zestrea fundalului bio-psihologic pe care omul o moștenește de la animale; și care are la bază funcționalitatea creierii' lui său (modelabil prin sistemele „Inteligenței Artificiale“). Cele expuse în capitolul privitor la psihopatologia dezvoltamentală, unde se încearcă asimilarea unor aspecte ale psihologiei genetice a inteligenței (după Piaget), ale psihanalizei, precum și a studiilor etologice aplicate la psihismul uman și cele privitoare la ciclurile vieții persoanei, se consideră acceptate și nu se va reveni asupra lor. Pe de altă parte, nu vor fi comentate - în sensul că, recunoscându-se importanța, sunt puse temporar „între paranteze“ aspectele disfuncționalității propriu-zise ale creierului, înțeles ca organ al corpului uman viu. Orientarea de bază a acestui capitol este în direcția sublinierii aspectelor specific antropologice ale psihopatologiei, într-un sens fenomenologic și parțial cognitivist, care ar putea constitui provocări și teme de studiu pentru interpretarea „biologico-cognitivă“ a unei psihopatologii orientate concomitent și în direcția etologiei, științelor creierului, sistemelor ce modelează „Inteligența Artificială“. Acest fapt va deveni evident încă din primul paragraf, deoarece psihologia, filosofia și psihopatologia cognitivă actuală nu pot opera cu noțiunile de persoană, conștiință, subiectivitate, decât parțial, la limită, reductivist. Următorul paragraf, privitor la identitatea și spațio-temporalitatea subiectului conștient, nu are încă elaborări în cognitivismul actual. O parțială contribuție există, totuși, la nivelul cunoașterii lumii (5.4.), înțeleasă ca teorie mai mult sau mai puțin științifică. Intenționalitatea în perspectiva cognitivă și fenomenologică (5.5.) este distinctă la nivelul fundamentelor; ceea ce nu înseamnă însă, că nu se poate articula. În ceea ce privește perspectiva biografică, aceasta nu e conceptibilă încă pentru cognitivismul actual, deoarece ține, în esență, de instanța logosului și a spiritualității; ceea ce nu înseamnă că nu poate fi și ea o provocare pentru o abordare și cercetare, dialog, reînțelegere și reformulare a unor probleme tradiționale, într-un nou metalimbaj⁴.

⁴ Paragrafele 5.1.-5.7. din prezentul capitol sunt, la prima lectură, fără legătură cu psihiatria și psihopatologia; importanța lor pentru o psihopatologică fenomenologică „provocatoare“ se va evidenția începând cu paragraful 5.9. Dar, și până atunci, pe parcurs, vor fi făcute constant trimiteri la fenomenele psihopatologice.

5.1. Persoană, conștiință, subiectivitate (139), (140), (141), (142)

Conceptul de persoană este specific uman și nu poate fi comentat în termeni de psihologie animală, sau în termenii abstracți și generici ai „sistemelor cognitive ce se autoreglează“, așa cum sunt concepute acestea în prezent. În cultura și civilizația Europei, el are o istorie ce ne plasează în extinderea lumii a 3-a a lui Popper; mai precis, în cea a dogmaticii creștine. În acest context, după Conciliul de la Niceea (sec. IV), s-a dezbătut constant problematica „tri-consubstanțialității persoanei lui Dumnezeu“. Atribuirea calificativului de „persoană“, omului muritor, se petrece pregnant de abia în sec. al XIX-lea, cel al „luminilor rațiunii“. Mai precis, după ce apare cea de a doua Critică a lui Kant (= Critica Rațiunii Practice), în care subiectul-om este calificat ca „persoană“, deoarece are libertatea de a-și însuși, pentru a respecta, prescripțiile imperativului categoric al legii morale. Omul, considerat în ipostaza sa de ființă rațională, poate să participe și să se dimensioneze acum ca individ, prin calificativul de „persoană“, considerat tradițional ca specific lumii transcendente a lui Dumnezeu. Este avută în vedere dimensionarea valoric-spirituală, care o implică dar și o depășește pe cea a „logosului - social - comunitar“, deschizând orizontul transcendenței, a posibilelor și a creației. De fapt, istoric vorbind, a existat o perioadă de tranziție, de intermediere, când noțiunea de persoană a funcționat în zona practico-teoretică a logosului, denumită drept și justiție. E vorba de doctrina juridică exprimată prin „Dreptul“ tradițional, romano-bizantin a lui Justinian, preluat apoi de Europa, în cadrul pulsuniilor sale de reafirmare, mereu diferențiatore într-un nou, renașcentist și post-renășcentist. Cogito-ul cartesian ce s-a impus în sec. XVII-lea, limitat, cum a fost, la problematica cunoașterii⁵⁵ și ignorând tematica juridico-moral-politică, nu putea să includă între atributele sale pe cel de persoană („persona“) în sens de libertate, responsabilitate și demnitate în raport cu celălalt, cu ceilalți, cu „umanul“, așa cum o vor face secolele ce vor urma după impulsul kantian. E de subliniat că însuși termenul de „persona“ — „prosopon“ în grecește - se referă la față, la apariția și manifestarea publică. În planul logosului comunitar, a vieții în societate, în raport cu alții, persoana-mască poate semnifica acea instanță a individului uman prin care el se exprimă și se expune receptării sale evaluative de către ceilalți. În această perspectivă, fațada măștii poate disimula adevărata trăire a subiectului, pe care acesta o resimte în intimitate, exprimând predominant manifestarea sa ce ține seama de normele statutelor și rolurilor sociale, cu intenționalitățile de manifestare situaționale ale individului în raport cu alții. Se deschide, astfel, poarta duplicității existențiale ca alternativă sau polarizare față de

„autenticitatea“ trăirilor coerente, transparente și/sau creatoare.

Dar și față de univocitatea opțiunilor rigide din fanatismul antropologic și psihopatologia paranoiacă. Instanța persoanei și-a păstrat, până în zilele noastre, locul său prezent în zona spiritualității valorice. Creativitatea reală a unui individ uman e comentată în termeni de personalitate plus valorică, eventual „genială“. Relația etică e analizată și ea în termenii relației dintre persoane. Doctrinile filosofice personaliste din sec. XIX și XX - americane și franceze - au postulat relația nemijlocită dintre om și ființa transcendentă supremă⁵. De aceea s-ar putea spune că termenul de „personalitate“ este o cupolă sub care sunt sintetizate toate aspectele importante ale existenței unui individ uman, real. E de reținut formularea lui H. Ey, care susținea că psihopatologia este, în esență, comentarea perturbărilor persoanei umane.

Conștiința, ca atribut fundamental al persoanei (= ființei umane individuale) a fost caracterizată încă din filosofia sec. al XIX-lea, prin atributele de: - reflexivitate (în sens de cunoaștere reflexivă a lumii și a sinelui); - subiectivitate intențională; - libertate; - sinteză a manifestării și afirmării individului conștient în planul logosului și al spiritualității. Alte caracteristici, precum: fundarea în sine, autodeterminarea, autogenerativitatea, creativitatea întru nou, se regăsesc și la nivelul altor instanțe ontice (de exemplu, la nivelul individului biosului). În general, atributele conștiinței apar comune cu cele ale „eului“, concept relansat, așa cum s-a menționat, tot de Idealismul german și, care, subliniază delimitarea subiectului persoanei în raport cu altul (alții) și cu lumea.⁶

Reflexivitatea conștiinței este înțeleasă, în mod tradițional,⁵⁶ în dublu sens: a) reflectarea cognitivă a lumii exterioare de către subiect, aceasta devenind o componentă interioară a sa; b) reflectarea de sine a subiectului ce se receptează pe sine ca pe un „obiect-subiect“ ce reflectă realitatea.⁷ Reflexivitatea conștiinței ar fi de neconceput în afara vizării intenționale a subiectului.

Elemente reflexive care asigura pentru individ o cunoaștere a lumii (înconjurătoare) centrată de sine, însoțită de o autopercepție ce permite orientarea în ambianță și acțiunea eficientă, posedă, într-o manieră sintetic intențională, și mamiferele superioare aflate în stare vigیلă. Acest concept a fost denumit prin termenul de „self“, „selbst“. Pe de altă parte, însăși vigilitatea - opusă somnului sau comei - prin care se

⁵ Caracteristicile generice ale conștiinței - ce face acum corp comun cu persoana - se regăsesc și între determinațiile ființei supreme, a Dumnezeului religiei creștine.

⁶ Conceptul de „Eu“ are un moment culminant în sec. XIX, în filosofia lui Fichte, iar în sec. XX, în cea a lui Husserl

⁷ Aceste două înțelesuri se regăsesc atât în filosofia lui Hegel, în sec. XIX, cât și în cea a lui Husserl, în sec. XX.

asigură un nivel crescut de funcționare a psihismului, poate fi considerată ca un primordiu al conștiinței, fără a se confunda cu specificitatea conștiinței umane, a cărei semnificație nu se cantonează la acest nivel. Și aceasta, deoarece individul uman, în ansamblul trăirilor sale, este inserat în lumea a 3-a a lui Popper, înțeleasă în sens lărgit. Aceasta presupune implicarea limbajului asertiv-critic care, la rândul său, face posibilă relatarea propriilor expectanțe, reprezentarea, comentarea, caracterizarea și evaluarea nu doar a altora, ci și a propriului sine, prin intermediul limbajului descriptiv-evaluativ; deci, și rememorarea biografică, reprezentarea de sine, dialogul interior. Pe această cale se edifică - cu sprijinul logosului și spiritualității - identitatea propriului eu, ca suport al conștiinței reflexive și a subiectivității conștiente.

Conștiința, prin funcția sa intențional sintetică, asigură coerența, comprehensiunea aserțiunilor semnificante și acțiunilor cu sens, ce se afirmă în interiorul lumii umane. În spatele acestora funcționează coerența sau sinteza (în sens de unu-multiplu) a eului; care, prin identitatea cu sine a subiectului, articulează conștiința de persoană. Libertatea asigură conștiinței capacitatea de a opera cu posibilele (imaginarul) în perspectiva sintezei creative ce se articulează cu - și se proiectează în - universul spiritual al valorilor. Dar și responsabilitatea morală ce rezultă din evaluarea cu discernământ a consecințelor propriilor acte, pentru sine și pentru alții, din perspectiva valorii de bine și a unor criterii acceptate, încă de la impunerea sa în filosofie, conștiința morală, la Kant, a invocat instanța transcendenței. Conștiința umană este ancorată, la fel ca și instanța persoanei, în nivelul spiritual valoric al umanului.

Dacă persoana conturează existența conștientă a individului-eu în direcția apariției, a manifestării în instanța logosului și spiritualității, la un pol opus se situează subiectivitatea. Aceasta își are locul și se desfășoară în intimitatea reflexivă a eului conștient, înrădăcinat în sine, instaurându-se pe baza „distanțelor interioare“ pe care identitatea cu sine, precum și spațio-temporalitatea ce-i este specifică, le face posibile în lumea umană, în raport cu celălalt, ceilalți, cu „noi,, și cu globalitatea funcționării umane. În intimitatea subiectivității se diferențiază atitudini, raportări, dialogări și un comerț specific cu altul, cu alții, care sunt interiorizați și fac parte nu doar din propria memorie și reprezentare, ci propria structură (așa cum s-a comentat în paragraful 4.3.2.).

De asemenea, tot la acest nivel au loc debateri interioare ale persoanei cu sine însăși, luarea deciziilor, resimțirea intuițiilor, a spontaneității, dorințelor și intențiilor, ecloziunea pulsionilor și sentimentelor. Și tot la acest nivel se păstrează, deliberat, secretul personal, e resimțită culpa, mustrarea de conștiință, vocea conștiinței morale. Subiectul conștient, eul, se reflectă pe sine, distanțându-se, în același timp de sine - în maniera judecării, evaluării - fapt ce devine posibil prin celelalte elemente structurale ale persoanei conștiente, precum identitatea, judecarea evaluativă, inserția și afirmarea în zona logosului și spiritualității etc. Iar aceste instanțe „exterioare“, în raport cu intimitatea subiectivității conștiinței, pot reprezenta - dacă nu un criteriu - un reper de referință funcțional. Intimitatea conștientă este sediul unor trăiri pe care nu le cunosc alții, nu le știe oricine, uneori, nimeni altul decât subiectul. Ea reprezintă unul din polii diagramei intim-public propriu ek-sistenței oricărei persoane. Și care face posibilă atât duplicitatea, cât și sinceritatea, autenticitatea existenței omului. Dragostea - dar și ura - sunt resimțite în intimitatea subiectivității, chiar și atunci când nu sunt exprimate - sau sunt mimate duplicitar prin contrariul lor - crescând pe solul constitutiv al prezenței celuilalt, a altora, în structura propriului psihism (așa cum s-a comentat în capitolul precedent). Celălalt, cel iubit, e prezent în mine, îi resimt prezența, mă raportează constant la el, chiar dacă, fizic, se află departe, peste mări și țări. Și la fel, cel pe care-l urăsc.

Subiectivitatea conștiinței este sediul, nucleul inițial și ultim de pornire al intenționalității reflexive și al oricărui demers metodic, inițiat deliberat de către subiect. Ne referim, la începutul comentariului, în primul rând la trăirea polarizată în raport cu un⁵⁸ obiectiv. Subiectul, angajat continuu în situații mai mult sau mai puțin problematice, resimte și înțelege inserția sa orientată în lumea umană. Fapt care, prin reflexivitatea conștiinței subiective, se derulează ca o trăire particulară. Această trăire, în sens de poziționare atitudinală, este esențialmente subiectivă; și, în mare măsură, marcată de ceea ce psihologia (și psihopatologia) clasică a denumit afectivitate (în diverse semnificații ale termenului). Dar angajarea subiectului în situații ale căror semnificații le înțelege, se conturează prin precizarea unui scop și sens. Trăirile unui subiect se plasează în primul rând pe axa temporalității existenței sale, incluse fiind în biografie; dar, implicând toate instanțele constitutive importante ale persoanei conștiente. Trăirea subiectivă se articulează cu evenimentele la care persoana participă, ca angrenată, alături de alții, în viața comunității sociale, marcată de logos și valori. Dar există de obicei și trăiri firești ce pot scurtcircuita sau depăși zona comuniunii-comunitare, integrând-o; așa sunt: contemplația estetică, mustrările de conștiință, reflexia speculativ-critică de tip

filosofic, invocarea divinității. O mare parte din trăirile psihopatologice ignoră, de asemenea, implicarea efectivă în evenimentele sociale firești și constitutive pentru logosul comunitar, derulându-se într-un registru al nefirescului, al anormalității, chiar în raport cu acest cadru. Prin aceasta, ele plasează subiectul într-un regim, al „alienației“, al patologiei psihismului uman.

5.2. Identitatea și spațio-temporalitatea persoanei umane conștiente

5.2.1. Identitatea

Identitatea este o caracteristică și a individului biologic care rămâne în fundal același, în spatele relațiilor, evenimentelor trăite și a metamorfozelor sale, dincolo de creștere, maturare, multiplicare și îmbătrânire, stând la baza derulării comportamentelor sale, condiționate genetic sau învățate prin experiențe. Individul uman presupune identitatea cu sine a individului bio-psihic, amplificată și diferențiată specific prin instanța eului conștient.

Eul conștient își are bazele în șinele („self”, „selbst“) autoreflexiv și intențional, cunoscător și auto-reproductiv, prezent la nivelul biosului, al vieții animalelor (superioare) ce se autoafirmă, dezvoltându-se, metamorfozându-se printr-o cunoaștere și inserție relațională în mediul lor ecologic, progresiv mai complex, în corelație cu caracteristicile evolutive ale speciei.

Notă. El poate fi extrapolat sau imaginat în sens pozitiv, specific și la nivelul sistemelor Inteligențelor Artificiale, bazate pe individualități caracterizate prin auto-generativitate. Dar, la acest nivel al modelării, se impun multe reduții și simplificări, nu doar în raport cu echivalentul ce-l reprezintă „persoana umană“, ci și în raport cu cel reprezentat de „individul biologic“; căci, acesta din urmă are, prin definiție și în esență, o caracteristică de multiplicare sporitoare întru specie, ce face posibilă deschiderea perspectivei evoluției, devenirii. Toate acestea lipsesc din circumscrierea unei realități unice - adică a unui individ - dotat cu autoreglare, auto-reflexie și chiar autogenerativitate, necesitând un univers conceptual mai larg, în care „individul“ respectiv să fie inclus; și care, de fapt, să modeleze cel puțin universul ontic al biosului. Când comentăm eul reflexiv, ne plasăm însă într-un alt univers ontic, distinct de cel biologic, într-unul specific antropologic, dimensionat prin logos și spiritualitate.

O primă schiță a eului conștient, identic cu sine, se manifestă în jur de trei ani, atunci când copilul își dă seama că „el“ este sursa actelor sale și a consecințelor acestora, că „el“ rămâne același în spatele interrelațiilor cu alții, a evenimentelor trăite și a metamorfozelor ce se realizează în cursul ontogenezei, a personogenezei sale. Dar,

momentul înțelegerii reflexive de la 3 ani e precedat de alte faze ce au fost amintite : dualismul inițial (în sensul lui Piaget), relațiile pre-objectuale (în sensul lui Klein), relația de atașament (în sensul lui Bowlby), începutul dezvoltării funcțiilor semiotice, implicând imitarea celui neprezent și reprezentarea sa prin joc de rol (Piaget), relația cu obiectele tranziționale (Winnicott) și toate fazele comentate de psihanaliza lui Freud. Ulterior, identitatea eului conștient se forjează prin parcurgerea etapelor dezvoltamentale, ajungându-se la maturitate, și apoi prin exercitarea rolurilor sociale, prin relațiile și activitățile mai mult sau mai puțin creatoare, prin asimilarea cunoașterii lumii umane și constituirea unei lumi proprii, orientată de opinii și convingeri. Prin proces de „individuație“, în sensul lui Jung, identitatea dar și unicitatea persoanei conștiente se adâncesc.

Identitatea persoanei poate fi privită din perspectivă subiectivă, în sensul sentimentului de a fi și a rămâne în fond același eu conștient, neschimbat în esență și unitar (eu=eu), de-a lungul timpului și în diverse relaționări sociale. Eu, ce se raportează într-un mod determinant față de lumea umană proprie. Identitatea se cere abordată însă și dintr-o perspectivă „obiectivă“, în sensul că o persoană anume rămâne aceeași pentru altul, alții și comunitatea în care trăiește. La acest fapt contribuie atât aspectul său fizic, cât și modul său relativ constant de reacție și comportament, deci, dimensiunea sa temperamental-caracterială manifestată și în plan valoric, prin virtuți, talente, particularități ale conștiinței morale. Din identitatea persoanei mai fac parte: statuturile și rolurile sociale asimilate, cunoștințele, concepțiile și credințele personale, rețeaua sa socială, propriile creații, precum și întreg avutul de care ⁶⁰ se atașează. Și, desigur, biografia și numele său.

Aspectele principale, ce se ridică în comentarea identității eului conștient, sunt: - relațiile sale cu propria corporalitate trăită din perspectiva cvasi-biologică a schemei corporale (și a imaginii corporale pe care o are despre sine); - delimitarea sa față de alții în contextul diverselor relații trăite; - coerența și unitatea sa (sintetică), consistența sa interioară atât în perspectivă biografică, diacronă, cât și într-una sincronă, situațională, exprimată în motivație, deliberare și acțiune; - menținerea aceluiași (eu=eu) în spatele metamorfozelor devenirii personale; - acordul (conștient și neconștient) subiectului cu ceea ce intenționează și face. Acest acord se exprimă prin armonia egosintonă interioară, resimțită în subiectivitate și manifestată prin expresii și comportamente (acordul se referă la propriile pulsioni, dorințe, intenții, reprezentări, pretenții, decizii, acțiuni). În normalitate și în psihopatologie e posibil și un dezacord interior al sinelui-eu-conștient

cu el însuși, în perspectiva identității persoanei, fapt etichetat ca egosintonie.

Înțelesul bogat al identității cu sine a eului conștient este strâns articulat, la nivelul fundamentelor, cu temporalitatea și spațialitatea proprie; iar la nivelul împlinirii edificiului, cu biografia ce susține și afirmă, în cele din urmă, persoana în lumea sa umană.

Perturbările identității subiectului se regăsesc în multiple tulburări psihice, episodice sau structurale. Domeniul lor nosologic predilect de manifestare este cel al „nevrozelor“, când predomină egodistonia. Dar tulburări ale identității întâlnim și în: depersonalizare, sindromul de transparență-influență, delir etc. Tot din perspectiva anormalității identității apare și problema egosintoniei aberante. Aceasta se manifestă la multe din persoanele dizarmonic-psihopate și, mai ales la tipul anetopat. O egosintonie nefirească o întâlnim și în delirul paranoic.

5.2.2. **Temporalitatea**

Temporalitatea subiectului, element esențial al structurii identității eului, se diferențiază în prima instanță în prezentul trăit, trecutul memorabil și viitorul dorit, sperat, imaginat (143), (144), (145), (146), (147).

1. Prezentul („actualul“) resimțit și structurat de subiectul uman individual, de persoana conștientă, poate fi circumscris prin trăire activă, în cadrul căreia el rezolvă o situație problematică. Se înțelege că, din punct de vedere al timpului fizic, această acțiune durează o anumită perioadă de timp, având și o anumită structură. Pentru a rezolvă o problema, subiectul ce acționează implică lumea, lumea sa umană, prezentă în nișa sa ecologică. Iar în ⁶¹prima linie sunt implicați ceilalți, ce se află la diverse grade de proximitate sau distanță psihică în raport cu subiectul. Timpul „trăit“ de subiect se suprapune peste timpul fizico-cosmic al ceasornicelor și calendarelor și se întrețese cu timpul celorlalți subiecți cu care interacționează și cu structurile de temporalitate ce ritmează existența comunității în care el trăiește (ritmul muncii, al săptămânii, al vacanțelor, al sărbătorilor). Este, de asemenea, presupus și implicat timpul biologic care se derulează între naștere și moarte, prin parcurgerea unor etape developmentale și perioade critice, marcat fiind de evenimente și de diverse bio-psiho-ritmuri (cum ar fi cel somn-veghe).

De asemenea, prezentul personal, așa cum a fost mai sus circumscris, presupune o succesiune de trăiri interioare, axate în jurul unui proces de gândire, prin care problema

e rezolvată teoretic și - concomitent sau ulterior - practic. Mai este implicat și presupus limbajul, întrețesut cu gândirea, ca expresie și comunicare, ca instrument efector și eficient în derularea acțiunii respective, dar și în perspectivă asertiv-critică. Prin limbaj se realizează dialogul, disputa dialectică, interpretarea hermeneutică, aserțiunea, povestirea, discursul. Devine posibilă, astfel, o potențială sau reală repovestire a evenimentului. Janet a sugerat chiar să se circumscrie prezentul trăit de un om prin acel eveniment ce, de la început, este subiect potențial de relatare. Menționăm și concepția lui McIntyre, care interpretează acțiunile omenești, în general, drept „narațiuni în act”.⁸ Viitorul eventualei povestiri este avut în vedere de la început pentru a delimita prezentul, de ceea ce va urma să fie. Trecutul este și el presupus de prezent, e implicat în realizarea acestuia; dar se diferențiază prin calitatea sa de premiză, de instanța potențială aflată la dispoziția subiectului.

O circumscriere a prezentului persoanei, așa cum a fost făcută mai sus, este principial posibilă. Dar practic, apar multiple dificultăți de îndată ce se trece mai departe de secvențele unor acțiuni sau reacții evenimentțiale scurte. Sunt evenimente cu serioase implicații pentru subiect, ce se pot rezolva doar în zile sau săptămâni succesive. Mai mult, subiectul se poate angaja - de fapt, totdeauna este angajat - în rezolvarea unor probleme ce evoluează paralel și au diverse amplori temporale. Uneori, aceste șiruri de acțiuni se derulează fără să se intersecteze; dar alteori, ele se pot condiționa reciproc. Relațiile inter-personal afective au și ele o dinamică temporală, fapt ce apare evident o dată ce atenția se concentrează asupra „ciclurilor vieții”. Dincolo de aspectul exterior al constituirii unor prietenii sau relații între sexe, ce pot conduce⁶² la căsătorii și la evoluția unui ciclu familial, temporalitatea acestor relații interpersonale afective se desfășoară și în intimitatea subiectivității conștiente a eu-lui. Aceasta poate fi comentată din perspectiva dinamismului procesului de îndrăgostire, ce conduce inițial la o relație fuzionată, urmată de o relație temperată dar intensă, din perspectiva trăirilor afectiv-tranziționale; ulterior, e posibilă și deteriorarea progresivă a acestei relații, ajungându-se la dezinteres, indiferență sau ură.⁹

Toate aceste procese interpersonal-afective sunt structurante pentru - și în același timp se bazează pe - temporalitatea internă proprie.

Și în același timp, ele se desfășoară și într-un timp exterior fizic. Ar mai intra în discuție și relativa sustragere de la temporalitatea progresiv-metamorfozată pe care o

⁸ A se vedea paragraful 5.7.

⁹ A se vedea comentariile din paragrafele 5.7., 4.5.8., 5.5.

trăiește, aparent continuu, persoana, a zonei neconștiente a psihismului, în sensul unei cvasi-atemporalități a inconștientului. Toate aceste aspecte reprezintă teme de studiu și analiză și pentru psihopatologie. Existența unui om constă în mod firesc din perioade de viață de diverse durate, unele mai ample, ce durează săptămâni, luni de zile ba chiar ani. Mai sunt de menționat și cicluri de viață ce se desfășoară de-a lungul unor perioade îndelungate de timp. Toate acestea sugerează coexistența, în paralel, a unor linii temporale suprapuse și diferite ca amploare temporală, ce se află în variate interrelații, realizând o profunzime și o bogăție intrinsecă a timpului trăit de un om. Iar la limită, întâlnim durata personală, ca fundal și sinteză a continuității biografice și ca nivel de articulare între temporalitate și identitatea persoanei. De multe ori, starea psihopatologică realizează o aplatizare a profunzimii structurii temporale a persoanei, așa cum întâlnim în reacțiile psihopatologice, în dezvoltarea prevalențială sau în delirul sistematizat, iar uneori, o discontinuitate a duratei identității, ca în stările „disociative de conștiință” (crepusculare), în „fugile patologice”, în cazul dublei personalități.

Viitorul are ca punct de plecare prezentul. Dar, mai corect spus, el se bazează pe structura temporală de profunzime a persoanei, pe identitatea subiectului ce se întrețese cu durata biografică, dar e ancorat în prezent, fiind inserat în lumea sa umană, cu întreaga ei complexitate. Viitorul se referă la ceva care este dorit, sperat, așteptat, imaginat. Tematizarea viitorului, ca reprezentare, poate avea diverse grade de precizie discursivă. Funcția psihică care susține în mod esențial instanța viitorului este imaginarul. Aceasta operează cu posibilele, implicând cunoașterea lumii ce se bazează pe memorie, pe trecut. Dar și pe elementele logosului⁶³ asimilat personal, care structurează mai lax sau mai pregnant, pentru fiecare persoană adultă, condițiile de posibilitate nu doar ale unui viitor corelat angajărilor subiectului în proiecte determinate, ci și cele ale unui viitor imaginat, anticipat și proiectat într-o existență posibilă (în sensul în care Blankenburg a comentat problema psihologico-psihopatologică a viitorului anticipativ).

Uneori, tematica viitorului este vagă sau neprecizată, dar deschiderea persoanei spre el, este, totuși, conturată, prin faptul de a spera, aștepta să se „întâmpale” ceva, încă insuficient de clarificat, dar circumscris prin direcția unui domeniu existențial. Subiectul așteaptă să se „petreacă” „ceva” pe care-l presimte sau e sigur că îl va afecta și implica, dar fără nici o precizare clară. Așa se desfășoară lucrurile în anxietate, în dispoziția delirantă bazală, în sentimentul paradelirant al iminentei petreceri a unei catastrofe. Alteori, tematica este mai precisă, constituindu-se ca o dorință sau ca un obiectiv de

atins. În sfârșit, viitorul face parte, așa cum s-a menționat, și din structura propriu-zisă a prezentului, care nu s-ar putea desfășura ca o acțiune ce rezolvă probleme, fără a invoca în permanență ceva posibil și previzibil. Încrederea necondiționată într-un viitor a toate posibil e prezentă în manie; problematizarea sa face corp comun cu îngrijorarea anxioasă; pierderea dimensiunii viitorului caracterizează depresia.

2. Trecutul este o instanță la care se poate face apel și la care se apelează efectiv. Accesibilitatea la trecut dă siguranță și certitudine subiectului, susținându-i identitatea. El asigură cunoașterea și abilitățile necesare pentru acționarea eficientă în lume. Când începe o acțiune, subiectul invocă trecutul pentru a-și asigura o pre-cunoaștere a lumii în care urmează să se manifeste. Trecutul poate fi actualizat însă și într-o manieră în care el să constituie tematica principală a prezentului. Caz ce se petrece în reamintiri spontane sau voluntare, în reprezentări analitice sau contemplative, în reverie. Acest tip de prezent, pus în serviciul trecutului, e un prezent „slab“ din punct de vedere al acțiunii directe, al unei prezențe active în lume, acum și aici. Dar el e important pentru auto-definirea persoanei, care are nevoie în mod constant de auto-cunoaștere, de auto-evaluări, de auto-analize și de judecare de sine. Astfel de procese judicative se pot derula și involuntar, ca în ruminările culpabilizatoare ale depresivului. În patologia obsesivă, prezentul trăit e invadat, de obicei, într-o manieră sâcâitoare ego-distonă de un trecut repetitiv. Curele psiho-terapeutice operează frecvent cu acest „prezent-slab“, ce activează trecutul.

În final, menționăm că scurgerea timpului subiectiv poate fi resimțită de către persoana conștientă, aflată în situație psihopatologică, ca derulându-se⁶⁴ cu mare viteză (în manie) sau lentoare (în depresie).

Notă: în comentariul de față nu este loc pentru analiza unor modalități antropologice particulare ale trăirii temporalității, cum ar fi, pentru prezent: extazul, intuiția, revelația, conversiunea spirituală; sau trăirile corelate convingerilor religioase privitoare la nașterea spirituală, viața de după moarte, sentimentul contopirii cu eternitatea și absolutul. Pe de altă parte, se cere avută în vedere tema „devenirii“ persoanei, a metamorfozei sale complexificatoare și creatoare, având ca suport identitatea deschisă spre preschimbare, întru nou, a creativității. În situație psihopatologică, subiectul decade și din această caracteristică sau dimensiune a devenirii.

5.2.3. Spațialitatea proprie persoanei

Spațialitatea proprie persoanei, care este și ea un element esențial a identității omului, se bazează în mod specific, pe distanțele psihologice față de alte persoane. Desigur, acestea se detașează pe un fundal generic al spațialității antropologice

considerată în general, care are în vedere poziția și înrădăcinarea ființei umane (toposul său de inserție, origine, locuire) orientarea spre... raportul cu... și accesul la... alte instanțe umane și neumane, pe diverse căi, cu diverse vehicule sau sisteme de comunicare, cu variate viteze de străbătare a distanțelor. Această spațialitate se cere comentară într-un sens generic antropologic, care implică logosul comunitar, lingvistic și instituțional susținut de o proprie tehnologie, precum și dimensiunea spiritualității valorice în raport cu care „spațialitatea” și „temporalitatea” sunt puse în termeni specifici (menționăm că maniera în care Heidegger comentează trăirea spațialității de către Dasein, este una limitată și limitativă).¹⁰ Oricum, pornind de la individualul umanului, de la persoana conștientă, problema spațialității are aspecte specifice, desigur, suprapuse peste cele fizice și biologice, și încadrate de cele ale logosului și spiritualității, cu ultimele făcând, de fapt, corp comun. Dacă ne referim la „spațialitatea biologică”, deasupra căreia se structurează cea antropologică - asimilând-o în sens global și în sens individual - atunci se cere menționat că aceasta presupune toposul de locuire, cuibul, vizuina, teritoriul limitrof - și distanțele față de acestea, precum și multe alte aspecte. Și, la fel, spațialitatea antropologică a persoanei se suprapune peste problematica spațialității fizice, mult metamorfozată de tehnologia umană contemporană (problemă pe care nu o comentăm însă la acest nivel).

Revenind la spațialitatea proprie persoanei, aceasta are ca punct de plecare - ca termen de referință - intimitatea subiectivă. Nivel la care subiectul conștient își resimte identitatea cu sine. Și care e înrădăcinată în propriul „corp-eu”, cu toate caracteristicile fizico-biologice dar și psihic-antropologice ale acestuia. În raport⁶⁵ cu instanța amintită, pot exista diverse distanțe, la care anumite persoane se află și care le califică pentru subiect, din punct de vedere al spațialității ca: 1 = persoane foarte „aproprite”, intime; 2 = persoane apropiate, familiare; 3 = persoane cunoscute dar aflate la o distanță oficială; 4 = persoane necunoscute cu care se intra totuși în contact. La cele două extremități ale seriei s-ar plasa: 5 = persoane complet indiferente pentru subiect; 0 = persoane cu care el se interpătrunde afectiv, pe care le asimilează și le introjectează, ca în cazul prieteniei și dragostei, fără ca, prin acest proces, propria identitate și individualitate să aibă de suferit în ceea ce privește delimitarea ei (148). Toate aceste distanțe implică subiectul din perspectiva afectivității tranzitive. Poziționarea celuilalt (celorlalți) în raport cu intimitatea sinelui, care implică afectivitatea tranzitivă, se cere diferențiată până la un

⁵⁰ În „Sein und Zeit”, Heidegger comentează spațialitatea antropologică - a Dasein-ului - în primul rând din perspectiva accesibilității cuiva (deci a unei persoane) la informații și acțiune pragmatică. E neglijată și ignorată problematica esențială a „spațialității” raportărilor interumane și, în general, specific umane, așa cum vom încerca să o comentăm în acest paragraf.

punct de simpla cogniție socială (151). Aceasta introduce și ea unele distanțe, cum ar fi: persoanele bine cunoscute, familiare, ca membrii de familie sau colegii de serviciu, față de care subiectul poate avea diverse distanțe psihice afectiv intime; sau „străinul“ pe care pot ajunge să-l cunosc mai mult sau mai puțin, fără a mă raporta nemijlocit (direct afectiv) la el, în nici o modalitate de trăire. În această poziție pot fi persoanele despre care subiectul capătă cunoștințe prin observația exterioară sau din relatările altora, din dosarele de cadre sau dosarele juridice, dar și eroii de poveste, roman, film. Prin cunoaștere, celălalt devine un personaj, o „temă“ a unui discurs real sau posibil. De fapt, și persoanele concrete care sunt mai mult sau mai puțin apropiate sufletește de subiect, intră în regimul reprezentării și povestirii ca, de exemplu, a comentării sale de către un alt subiect cu un partener de discuție.³¹ Se cere făcută o distincție între „celălalt“ în măsura în care acesta se află într-o anumită relație efectivă (și afectivă) cu subiectul; și „celălalt“ în calitate de „temă“, fie a unei povestiri, fie inclus în proiecte de acțiune. Celălalt, în calitate de „temă“, iese din orice problematică obișnuită a distanțelor psihologice „trăite“. El poate rămâne într-un regim relațional cu subiectul, similar cu cel al oricărei alte teme, obiect sau obiectiv de urmărit și atins în contextul logosului asimilat și practicat.

În raport cu distanțele menționate mai sus, se poate identifica și descrie un proces de apropiere progresivă de intimitatea persoanei, trecând prin toate fazele menționate, până la cea ultimă, a identificării reciproce (=0); precum și un proces de îndepărtare progresivă printr-o distanțare afectivă, dinspre intimitate spre indiferență (=5). Aceste poziționări și procese relaționale, evident, sunt diferite de⁶⁶ distanțele fizice și cele biologice. Ultimele se articulează parțial cu cele antropologice în măsura în care este diferențiată zona de siguranță a familiei „aflată în cuib“ de zona pericolului maxim, departe de cuib, într-un loc plin de dușmani. Persoanele umane aflate în relație, au o altă realitate, se află într-un alt regim ontic decar fisisul și biosul. De aceea e posibil sentimentul de apropiere și prezență și în raport cu cineva care, fizic, se află la mare depărtare. Sau sentimentul de mare distanță psihică față de cineva care se află în apropiere fizică. De reținut faptul că, în termenii psihologiei clasice, sentimentul de ură presupune o apropiere psihologică importantă, net distinctă de cazul indiferenței.

Această situație a distanțelor sufletești face posibilă resimțirea - contactul, interpătrunderea și comunicarea - precum și reprezentarea mult mai ușoară a celui apropiat sufletește - a celui drag și bine cunoscut - în raport cu cel indiferent sau străin, puțin cunoscut. De asemenea, se explică astfel situația deosebită a doliului, în care

celălalt - care a fost iubit și familiar - este definitiv dispărut; el continuă să persiste ca prezent în inferioritatea și intimitatea persoanei, deși fizico-biologic este absent; și va rămâne absent. Distanțele sufletești au, desigur, și o anumită dinamică temporală, în sensul că anumite persoane se apropie progresiv de intimitatea subiectului, iar altele, de-a lungul timpului, se îndepărtează.

Polarizarea între intimitate și aspectul „exterior-public“ al distanțelor psihice interpersonale nu marchează doar calificarea persoanelor în raport cu subiectul, ci reprezintă și o structură interioară a subiectivității conștiente (150). Aceasta prezintă, la un pol, o zonă a intimității și secretului personal, la care au acces doar persoanele apropiate sufletește; și, uneori, nici acestea. Din această zonă, în care subiectul se află, în cel mai adânc sens al termenului, în raport intim cu sine însuși, eclozează spontaneitatea originală a persoanei, creativitatea sa, care inițial ține de aria secretului intim. Iar la un alt pol, se diferențiază și se manifestă o zonă a manifestărilor și expunerii publice, accesibilă și persoanelor aflate la distanțe psihologice mai mari; sau chiar celor ce sunt indiferente pentru subiect. În acest ultim teritoriu, subiectul își poate pune diverse măști sociale, exersându-și disponibilitățile de existență duplicitară, cărora le poate cădea pradă sau pe care le poate depăși sintetic asertiv. Sau, poate deveni o „temă“ de preocupare pentru alții.

Un alt aspect al spațialității psihice îl constituie așezarea persoanei în anumite poziționări atitudinale. Pentru a se raporta la alții (și la lume în general), subiectul are nevoie de o bună așezare, de o „înșurubare fermă“ pe un „teren sigur“, având suficiente „puncte de sprijin“. Metaforele amintite se cer luate⁶⁷ în serios, ca referindu-se la realități antropologice importante. De obicei, această bună și fermă așezare rezultă din identitatea subiectului, corelată cu biografia, cu durata sa; și din înșurubarea sa într-o familie, într-un clan, în tradiția unei comunități. Buna așezare în lumea umană implică suficiente relații apropiate, „de încredere“, care-i „asigură subiectului spatele“ și-i permit verticalitatea, forța de a sta drept și a manevra rațional și eficient (degajat) raportările sociale în contextul evenimentelor. În acest sens, un mare rol îl are rețeaua socială proximală („rețeaua de suport social“). Așezarea (înșurubarea) asigurată a subiectului, în lumea sa umană, este trăită - conștient și neconștient - atât situațional, de-a lungul unor perioade de viață, cât și structural, caracterial. Trăirea presupune și o evaluare a propriei persoane, a celuilalt (celorlalți) și în general a lumii umane, la care acesta se

raportează.¹¹ În condiții firești, subiectul bine „înrădăcinat” ia cu ușurință anumite „poziții atitudinale” care se referă la persoane aflate la diverse distanțe psihologice. Sunt favorizate procesele de cooperare și cele de competiție. Situația înrădăcinării poate fi comentată și dintr-o perspectivă mai specială care, metaforic, s-ar exprima prin „înrădăcinarea în sine”. Aceasta ține, pe de o parte, de reflexivitatea constitutivă a persoanei conștiente, iar pe de altă parte, de introjectarea în psihismul subiectului a imaginilor altor persoane, proces care începe cu relația de atașament, comentată în paragraful privitor la psihopatologia dezvoltării. Înrădăcinarea în sine se realizează, de fapt, prin propria biografie, identitate și durată. Modalitatea în care e realizată înrădăcinarea, așezarea, poziționarea subiectului, poate condiționa procesul de apropiere, ținere la distanță sau îndepărtare a altuia. Aceste poziționări atitudinale pot fi înscrise și în structura caracterială sub forma „schematelor cognitive”¹² sedimentate ca expresie a experienței biografice. Anxietatea, suspiciunea, încrederea în alții și în sine, curajul, tendința de dominare sau de a se simți valorizat de alții, se corelează cu „poziționările atitudinale” (și cu schemele cognitive).

Un subiect bine așezat în lume, sigur și încrezător în sine, se manifestă printr-o anumită „ținută” în lumea sa interpersonal umană.

Noră. Identitatea unei persoane conștiente, centrată de eul său subiectiv - bazată pe o specifică spațio-temporalitate antropologică - prezintă variații în cadrul existenței umane, acceptată ca normală. Astfel, identitatea se află în mignoranță sau tinde spre anulare în împrejurări, precum: - fuziunea interpersonală a dragostei „acute” (când partenerii „ard în jocul dragostei”); în trăirea extazului estetic sau mistic, context în care subiectul fuzionează cu „ceva” (cu un fel de realitate), ce îl absoarbe într-o zonă în depersonalizare și o ipostază aparte a identității pentru persoanele ce se roagă sau se află în extaz mistic real; - fuziunea în cadrul unei eclezii, cu ocazia unei slujbe religioase, situația angrenării circumstanțiale în evenimentul unei „psihologii a maselor” etc. În toate cazurile menționate e vorba de o denivelare a personalității, cil plasarea sa într-o ipostază specială a identității subiectului, printr-o transgresare spre o tematică recunoscută ca validă în universul antroposului, în zonele supraindividuale ale acestuia. Fapt ce susține, direct sau indirect, solidaritatea umană, fie ea superficială sau profundă, în contrast cu izolarea alienantă prelungită din tulburarea sau boala psihică.

5.3. **Relațiile subiectului conștient cu celălalt cu ceilalți**

Orice persoană conștientă se raportează în permanență la sine, la altul, la alții, în

¹¹ Aspectele bunei înrădăcinări a persoanei (în lume și în sine), comentate mai sus, se articulează cu „prima motivație fundamental existențială” din doctrina lui Langle (paragraful 4.3.2. - 8). Aceasta însă nu poate fi cantonată la o perturbare a „spațialității” psihismului persoanei, deoarece are un sens mai larg antropologic. Totuși, credem că cele comentate în capitolul de față, în ansamblu sunt utile și pentru dezvoltarea „analizei personal existențiale”.

¹² A se vedea paragraful 4.3.2.

cadrul participării lor la viața unei comunități culturale determinate. Desigur, aceste relații se structurează pe fundalul raportării de ansamblu a subiectului și comunității respective la lumea lor corelativă. Iar în interiorul comunității umane din care subiectul face parte - și care are la rândul său diverse grade de generalitate - EL se raportează, de fapt, în diverse modalități și intensități, la un număr delimitat de persoane (fapt ce variază în timp) și care structurează rețeaua sa socială și nișa sa ecologică umană.

Se cere diferențiat între contact, relație și legătură interpersonal-socială. Contactul se referă la raportarea subiectului la alt om ca atare, la o altă realitate exterioară ce e recunoscută ca ființă umană și cu care se poate intra într-o comunicare specifică. Contactul vizează un nivel superficial al implicării subiectivității conștiente intime, nucleare, polarizată în raport cu zona de manifestare publică a persoanei. Un subiect poate avea zilnic contacte de diverse feluri, cu o multitudine de oameni, cu care nu se va mai relaționa ulterior, niciodată, după rezolvarea problemelor ce l-au făcut să interacționeze circumstanțial. Capacitatea de a realiza contacte cu alții reprezintă sociabilitatea. Aceasta poate fi o trăsătură tipologico-caracterială. Este de menționat și situația în care, în perspectivă developmentală, cogniția socială - deci capacitatea de a recunoaște în percepție o realitate ca fiind o figură umană ce exprimă și intenționează ceva uman - este de la început blocată, ca în autismul infantil.*⁴ Sociabilitatea poate crește episodic în manie, poate scădea în depresie, fobie socială, paranoizie. Relația socială se referă la un contact repetat, relativ constant cu alții, dublat de comunicare, cunoaștere reciprocă și un mod specific de raportare, de obicei de tip cooperativ; dar, uneori, și competitiv sau de confruntare. Persoana se află ⁶⁹ la o distanță psihologică medie, într-o poziție „oficială“, lipsind apropierea intimității. În cadrul relației se manifestă de obicei respectul și stima față de celălalt; dar și atitudini negative, precum desconsiderarea sau disprețul. Relația se manifestă mai ales cu ocazia exercitării unor roluri sociale, în special cele instructiv profesionale. Dar există și relații cu vecinii, cu unele „cunoștințe“⁴⁴ - care câteodată fac parte din ciclul social al vieții personale. Între membrii unei familii, raportarea poate fi - pentru unii din ei - de tipul relației, păstrându-se astfel o anumită distanță psihologică afectivă; faptul apare evident în relația ambivalență între soți sau alți membri ai familiei, când ura, comportamentul agresiv, de îndepărtare sau lezare a celuilalt, alternează cu perioade de bună colaborare și tandrețe (deși, în unele din aceste cazuri poate fi vorba de o legătură interpersonală mai profundă). Legătura dintre persoane presupune în plus, față de relație, o interpătrundere afectivă, o reprezentare și asimilare parțială a celuilalt în propriul psihism, astfel încât

ceea ce i se întâmplă acestuia îl afectează și pe subiect, ambii „rezonând“ afectiv, reciproc. Persoanele ce se află în legătură afectiv-psihic-socială își confesează intimitățile și secretele personale și țin - sunt profund atașați - unul față de altul. Este vorba, în principiu, de afecțiune, prietenie, dragoste. Dragostea este un fenomen uman nuclear, un element definitoriu pentru raportările interpersonale; ea nu poate fi explicată în esența sa și nici înțeleasă, ci doar constatată și dezvăluită fenomenologic, la fel ca celelalte elemente constitutive ale individului uman.

Contactul, relația și legătura interpersonală implică în mod diferit spațio-temporalitatea subiectului. Celălalt se va plasa pe una din „distanțele“ psihic-afective, ce au fost numerotate între 0 și 5, în paragraful anterior. Prin procesul de apropiere și îndepărtare, distanțele pot fi modificate. Acesta se cere înțeles ca direcționat biunivoc, deoarece e vorba de o interrelație între persoane, mișcarea, într-o direcție sau alta, putând fi inițiată de ambii parteneri, în sens convergent sau divergent. Întreg procesul se bazează și pe faptul că, fiecare subiect are în interioritatea sa un topos al asimilării, introjectării celuilalt, parte dintr-o structură relațională intrapsihică complexă. Poziția 0, cea a interpătrunderii reciproce, se realizează prin activarea acestei instanțe de către un altul. În raport cu un „celălalt“, relaționat și asimilat în modalitatea de legătură sufletească, subiectul poate resimți nu doar simpatie și dragoste, ci și ambivalență sau ura. Modurile raportării față de „altul - alții“ se cer precizate și într-o perspectivă temporală. În principiu sunt posibile următoarele ipostaze: - situația circumstanțială strict determinată prin conjunctură și, deci, delimitată temporal, scurt; - situația prelungită a unui proces existențial dramatic, sau a încadrării într-un ciclu existențial⁷⁰³⁵; - situația prelungită a unei coexistențe în care raportul apare ca și constant, pentru o perioadă îndelungată de timp, fără un final previzibil; această eventualitate se înscrie destul de profund în structura caracterială a persoanei. Ultimele situații menționate se referă mai mult la relații sau legături.

Modalitatea raportărilor interpersonale poate fi variată, unele forme fiind concomitent prezente, în raport cu o anumită persoană. Menționăm: raportarea de susținere, de sprijin, grija (în variate înțelesuri ale termenului), cooperarea (ce presupune toleranța, înțelegerea reciprocă, coordonarea acțiunilor, camaraderia), competiția, confruntarea în situația opoziției (de luptă a unuia împotriva celuilalt), dominarea, și supunerea, indiferența etc. În desfășurarea acestor modalități relaționale intervin diverse strategii, sunt implicate atitudini, evaluări și stări afective tranzitive, specifice. Toate modalitățile menționate pot avea și variante anormale, patologice, atât circumstanțiale,

cât și structurale (reamintim că nucleul ce caracterizează un tip de personalitate anormal-patologică se referă tocmai la maniera sa constantă de a se raporta la altul, la alții).

Raportarea interpersonală, mai ales în varianta contactului, dar și în cea a relației, poate să se manifeste cu un accent crescut, pus pe modul de apariție, care să atragă atenția și să impresioneze pe alții. Toate felurile de raportare presupun comunicarea, extraverbal-expresivă, verbală sau realizată prin diverse coduri semiotice. Manifestarea expresivă „în situație“ este, de obicei, spontană fiind prezentă în cele mai autentice trăiri ale subiectului. Uneori, acesta chiar evită deliberat prezența în fața altora, pentru a nu se remarca trăirile sale deosebite, ale căror expresivitate nu este motivat să le inhibe sau să le schimbe. În alte împrejurări însă, expresivitatea ce impresionează pe alții poate să convină subiectului, care o montează și o „joacă“ (în sens de hiperexpresivitate „teatrală“) în mod deliberat.

Acesta este un aspect al duplicității existenței omenești. În psihopatologie întâlnim hiperexpresivitatea ce impresionează pe alții - realizată prin manifestări corporale sau discurs situațional colorat și confabulat - în cazul histrionismului caracterial și a patologiei psihice care a fost tradițional etichetată ca histérică.

În derularea raportărilor, un rol important îl joacă evaluarea, judecarea evaluativă. Aceasta se referă în egală măsură la sine și la celălalt, ceilalți; și în plus la faptul că subiectul evaluează, într-un anumit mod, totul în care consideră că este evaluat de către alții. (În perspectivă structurală, relaționarea și poziționarea interpretativ-evaluativă interioară sunt reprezentate de schemele cognitive, prezentate în paragraful 4.3.1.-5).

O modalitate specială a relației cu ceilalți apare ⁷¹atunci când aceștia apar subiectului dintr-o perspectivă care le depășește individualitatea și se afirmă sub forma unei comunități a „noi-tății“ („wirheit“ în germană) (149). Subiectul se poate raporta integrându-se în această comuniune a comunității supraindividuale până la a-și estompa sau chiar pierde identitatea cu sine, individualitatea, pentru perioade scurte sau prelungite. Un exemplu ar fi participarea la ritualurile unei eclezii bisericești, (alte exemple au fost menționate în nota ce a încheiat paragraful anterior). Merită menționat că această instanță suprapersonală a „noi-tății“ sau a comunității supra-personale mai mult sau mai puțin generală (și abstractă), e și ea reprezentată în interioritatea structurii psihismului conștient, la fel cum e reprezentată instanța celuilalt, a „celorlalți“.

Tot o raportare specială e cea dintre subiectul conștient și reprezentările de tip personal pe care le vehiculează logosul; așa cum sunt eroii de poveste; de istorisire, de roman. Subiectul se poate, parțial, identifica și cu ființe ideale, le poate lua ca model, le

poate asimila în cursul forjării propriei identități. De fapt, toate relațiile interpersonal sociale articulează subiectul de existența practico-teoretică și cultural-spirituală a comunității umane.

În sfârșit, un aspect cu totul special este relația etică. În acest caz, „celălalt“ (152) apare pentru persoana conștientă integră, în marginea transcendenței, ca fiind cu totul altul și independent în raport cu subiectul; și totuși, raportându-se față de acesta, ca o persoană ce sintetizează nu doar toate caracteristicile unui individ uman, ci cu o valoare generică, reprezentativă pentru ansamblul persoanelor, pentru ceea ce e esențial uman. În această ipostază, el este din principiu stimat și respectat (ca ființă-umană - „în sine“) fiind depășită facticitatea interrelațiilor uzuale, în cadrul cărora, oamenii devin, inevitabil, și mijloace - mai mult sau mai puțin manipulate - pentru atingerea scopurilor personale. Și la (el, fiind depășită situația în care „celălalt“ este „tematizat“. Modalitatea de raportare se derulează acum sub semnul valorii de bine, constând din grijă, sprijin, susținere a celuilalt - aflat sau nu în dificultate - pentru ca acesta să se poată realiza cu sens valoric pozitiv. Se manifestă astfel „bunătatea“ persoanei în vederea realizării binelui pentru celălalt (la acest nivel contează nu doar a fi „cu celălalt“, ci a fi „pentru el“). În variantă negativă, raportarea etică constă din atitudinea și acțiunea ce au drept consecințe ceva marcat de valoarea de rău pentru altul: ne-ajutor, abuz, lezarea aspectelor fizice și psihice ale persoanei sale, lezarea stimei de sine, a bunurilor ce-i aparțin. Dar și indiferența față de celălalt. Afectivitatea tranzitivă a dragostei e posibilă în contextul relației etice, dar nu e definitorie pentru aceasta. Relația etică situațională se articulează cu aspectul structural-caracterial al virtuților, pentru⁷² a defini profilul moral al persoanei.

Raportarea menționată stă la baza acțiunii etice care este urmată de o judecare evaluativă, ce califică actul personal pe o diagramă între bine și rău. De aceea, raportarea etică este de la început dimensionată prin responsabilitate și discernământ, prin evaluarea consecințelor propriului act pentru alții și pentru sine; ceea ce implică manifestarea responsabilității și a culpei. Subiectul poate trăi rușinea, mustrarea de conștiință, sau sentimentul pozitiv al împlinirii unei datorii morale. Prin judecarea morală sunt evaluați etic, însă, și alții, acțiunile altora. Atitudinea și actul etic se referă și la urmărirea împlinirii de sine, în direcția valorii transcendente de bine, a fericirii proprii. Orientarea etică în raport cu propria persoană și persoana celuilalt (celorlalți) se cere a fi în echilibru.

La acest nivel a fost comentată doar relația etică responsabilă ce se consumă

direct între persoane. Ea poate avea și o expandare socială mai mare, implicând rolul și statutul social al persoanei, intersectându-se cu diverse practici umane, în special cu juridicul, politicul, cu practicile și normele religiilor (dar și cu medicina, educația etc.). În acest caz, și responsabilitatea etică se distribuie, îndepărtându-se treptat de nucleul central al eticului. Din perspectivă psihologică, sentimentul de responsabilitate-vinovăție este supus unor „prelucrări“, „manipulări“ sau decizii libere, chiar la nivel intrapsihic. Acestea sunt parțial conștiente, parțial inconștiente. Esențialul acestui demers constă din tendința de a „disculpabiliza“ subiectul în raport cu intențiile și acțiunile întreprinse, fapt ce se realizează atât prin procese intrapsihice, cât și prin procese de proiecție și inserție în instanțele sociale, fapt care conduce tocmai la despersonalizare și la distribuția (divizarea între diverși factori ai comunității) responsabilității și culpabilității.

Figura XXIV. Mecanisme de activare și dezactivare pentru auto sancțiunile morale
(după Bandura)

Contactul, relația și legătura sufletească se derulează firesc în cadrul normalității existenței oamenilor, a ființelor conștiente, integrate natural în instanța umană a logosului și spiritualității. Prin însăși specificul antropologic, aceste raportări pot fi mai nemijlocite sau mai mediate. Un om, pe care îl cunoști direct, de care te îndrăgostești, cu care te căsătorești și trăiești împreună, se află în altă ipostază decât cea a eroului de poveste, de film, de roman, deci cea a unui erou ideal care are doar consistență tematică (și, desigur, valorică), dar nu și consistență bio-fizico-antropologică și afectivă nemijlocită. Se cere subliniat că, persoanele cu care un subiect se află în relații intime sau apropiate nemijlocite conțin și consistență tematică antropologică; dar, doar ca un implicat al realității existenței lor în relația cu subiectul. În psihopatologie întâlnim situații în care nemijlocitul relației bogate sufletește dintre persoane se estompează, iar

subiectul, ce alunecă spre devianță, tinde să aibă în vedere pe celălalt (ceilalți), tot mai mult ca pe ceva impersonal, ca persoane-tematice, ca „ei“, care reprezintă „ceva“: o instituție, o instanță etc., și care nu au realitatea nemijlocirii. Acest fapt se petrece, evident, în cazul delirului, când celălalt (ceilalți) devin subiecți depersonalizați, teme ale unei instanțe supraindividuale, derivate din logos, care sunt prezenți în conștiința deficitară și distorsionată a subiectului bolnav psihic, doar într-o modalitate abstractă (în sensul ideii lui Hegel „de a cădea“ din concret în abstract). Într-o altă modalitate, această raportare, la celălalt redusă la aspectul tematic, o întâlnim la persoanele dizarmonic psihopate, caracterizate în esență prin amoralitate.

Modificări ale sociabilității întâlnim în stări psihopatologice ca cele ale depresiei și schizofreniei („negative“). Dificultăți și probleme ale relației sunt evidente în patologia fobică (=fobia socială) și în marginea delirului (situația paradelirantă a „relației senzitive“). Modificări ale legăturii afective întâlnim cel mai pregnant în schizofrenie, unde se poate constata o „pustiire afectivă“ (în direcția afectivității tranzitive); dar ea e prezentă și în depresie. O perturbare în sensul „neautenticității“ relațiilor personale întâlnim în tot universul nevrozelor, în cadrul cărora se evidențiază o regresie afectivo-relațională, condiționată în mare măsură de vulnerabilitatea de fond, care constă într-o „imaturitate afectiv-relațională“ mascată, compensată sau supracompensată; situația de dependență - față-de-altul, în care între cel care ajunge în starea nevrotică, este o modalitate abnormă și deficitară a relaționării umane, în toate instanțele sale. Cum este de altfel, în mod central, nuclear și situația personalităților „dizarmonic-psihopate“. Nevroticul este orientat spre sentimentele morale de rușine și culpă, iar psihopatul spre indiferența față de aceste trăiri, cultivând de multe ori deliberat duplicitatea egosintonă. Dar, în realitate, situațiile pot fi mai complexe, la o persoană dată, putându-se cantona și coexista ambele atitudini, cu variate accente.

5.4. **Cunoașterea lumii, lumea personală**

Într-un anumit moment al existenței sale biografice, subiectul are acumulată o cunoaștere anume a lumii. Aceasta se bazează pe funcționarea structurilor cognitive a psihismului individual (constând din atenție, percepție, memorie, reprezentare, imaginare, gândire, judecată, toate cuprinse în structura de fond a inteligenței) și care derivă din experiențele personale, din învățarea spontană, din influențele instructiv educative, din asimilările cognitive obținute activ de către subiect, prin intermediul diverselor coduri semiotice umane, dintre care pe prim loc se plasează limbajul natural, în sensul său expresiv, comunicativ și asertiv-critic (în sensul lui Popper), vorbit, scris

sau vehiculat prin diverse mijloace mas-media. Din cunoștințele persoanei fac parte și o serie de abilități pragmatice, precum și normele deontice, specifice lumii sale umane corelative, prin care se specifică ceea ce e permis, interzis, și obligatoriu. Cunoștințele pragmatice și deontice sunt doar indirect elemente ale cunoașterii lumii, deoarece ele asigură, de fapt, posibilitatea de acțiune, performanța adecvată și normativă a subiectului în nișa sa ecologică umană (înțeleasă în sens restrâns sau lărgit). Din cunoașterea lumii, considerată în ansamblu, face parte și cunoașterea altor persoane; și, nu în ultimul rând, cunoașterea de sine. Lumea cunoscută de persoana conștientă este centrată de „sine“, de eul conștient reflexiv, aflată într-o permanentă intersecție și schimb informațional cu „lumile“ pe care le centrează celelalte persoane aflate în proximitate, sau la diverse distanțe psihologice (dar făcând toate parte dintr-un univers uman comun). Toate aceste persoane au cunoștințe variate, dar „normale“ (și deci normative) despre lume în raport cu nișa ecologică umană în care trăiesc. Și, în genere, cu ansamblul cunoașterii și concepției dominante despre lumea socio-culturii în care toate aceste persoane sunt inserate.

Cunoștințele despre lume ale unui om pot fi considerate ca fiind articulate sub forma unei „teorii științifice“. Sau, mai bine zis, structurate într-un set interconectat și ierarhizat de astfel de teorii, centrate de respectivul subiect cunoscător. Noile informații sau experiențe întăresc sau pun sub semnul întrebării unele din aceste teorii; sau întregi câmpuri ale ansamblului teoretic al cunoașterii persoanei. Pe această cale, cunoașterea subiectului se reorganizează periodic. Ea se cere a fi în permanență adecvată și integrată, într-un suficient de mare grad, cu universul teoretic de cunoaștere⁷⁵ a celorlalți membri ai nișei ecologice umane și a contextului socio-cultural din care el face parte. Căci altfel, comunicarea și comuniunea comunitară devin problematice sau imposibile. Persoana delirantă nu-și mai integrează propria sa teorie asupra lumii cu cea a celorlalți, fiind absorbită de un conținut aberant. Prin aceasta, ea este marginalizată, subiectul devenind mai mult sau mai puțin un „alienat mintal“. La fel, schizofrenul dezorganizat, a cărui cunoaștere și reprezentare a lumii este distorsionată în multiple aspecte formale.

Setul interconectat și integrat al cunoașterii teoretice, a unui subiect conștient, este structurat de liniile de forță ale unor opinii și convingeri, puncte de vedere și credințe, astfel încât el constituie o cunoaștere ordonată și organizată a lumii. Persoana reflexivă centrează prin identitatea eului său, prin sinele său, prin axul convingerilor și credințelor sale, un cosmos, în cadrul căruia se definește pentru propriul subiect, și pentru alții, poziționarea sa în lumea sa corelativă. Geneza propriilor opinii, convingeri

și credințe ale acestei structuri axiale, ce ordonează cunoașterea proprie a lumii, este un proces complex care presupune asimilarea punctelor de vedere comunitare, în urma informării, confruntării, argumentării și a dezbaterii publice avute cu alții, în zona publică, în universul sociocultural accesibil. Dar, la constituirea sa participă și propriile intuiții și judecări argumentativ-critice, inclusiv judecățile de valoare personale. Acest proces se derulează firesc atunci când se menține constant deschisă capacitatea de receptare și înțelegere de interpretare, dialog și argumentare în raport cu ceilalți. Dar dincolo de toate aceste interacțiuni și condiționări, există, pentru fiecare persoană umană, o instanță proprie și specifică, prin care se instituie evidența, certitudinea, credința. Această instanță poate fi descoperită printr-un proces de îndoială metodică și de construcție (așa cum procedează Husserl, pe urmele lui Descartes și a scepticilor antici). O astfel de „descoperire“ a evidențelor și convingerilor, realizată mai mult sau mai puțin metodic sau spontan nu face decât să ne conducă la concluzia că ea constituie o instanță, un element structural specific conștiinței (persoanei conștiente). Acest aspect al ființării persoanei umane este evidentă în lumea vieții de zi cu zi, pe care o poate descoperi „psihologia populară“ la toți oamenii obișnuiți. Iar faptul că, pentru unele persoane nu există evidențe, certitudini, credințe - fapt posibil și în normalitate și în psihopatologie - nu face decât să arate o altă fațetă, negativă, a acestei instanțe structurale definitorii. La fel ca pentru alte elemente constitutive similare, nu se pune problema nici de a explica, nici de a înțelege fenomenul evidenței, certitudinii, credinței, ci de a constata, ca atare, ca nod al unei rețele structurant-definitorii a persoanei conștiente (ca un echivalent de „existențial“ în sens heideggerian⁷⁶).

Pentru fiecare om, individual, lumea (în înțelesul uzual al conceptului) este cunoscută ca fiind centrată de sine și orientată după liniile de forță ce asigură, nu doar o reprezentare, ci o concepție asupra universului („Weltanschauung“) mai mult sau mai puțin articulată și similară cu a celor apropiați și a comunității umane din care subiectul face parte.

Din cadrul cunoașterii lumii face parte și cunoașterea de sine. Aceasta este posibilă prin memorie, prin rememorare deliberată, spontană și provocată. Ea este parțial conștientă, parțial preconștientă sau inconștientă (după mecanismul refulării, în primul rând). Cunoașterea de sine progresează, de obicei, o dată cu parcurgerea ciclurilor vieții, cu împlinirea propriei biografii. Cunoașterea de sine e filtrată de auto-evaluare interpretativă și susține stima de sine. Părerea, opinia sau convingerea subiectului, privitoare la caracteristicile valorice ale propriei persoane, se înscriu ca o

parte componentă a „schematelor cognitive“, prin intermediul cărora se organizează relaționarea sa cu ceilalți și cu lumea umană, în general. Cunoașterea de sine e afirmată în viața cotidiană, implicit sau explicit, sub formă de afirmații, cultivare deliberată a unor valori, practicarea unor comparații, relatări biografice. Ansamblul acestei cunoașteri se înscrie în fondul autobiografic potențial și în autobiografiile parțiale sau cu intenție totalizatoare, pe care subiectul le expune, mai mult sau mai puțin public, în diverse circumstanțe și utilizând variate tehnologii ale logosului. În sfârșit, cunoașterea de sine - care facilitează autocontrolul și autonomia persoanei în perspectiva libertății și metamorfozei creatoare de sine și de lume - este un obiectiv prioritar al oricărei psihoterapii.

5.5. Intenționalitatea în perspectivă fenomenologică și cognitivă

Fenomenologia lui Husserl și cognitivismul contemporan - ambele cu importante răsunete în psihopatologie - au cultivat, în mod aparent ciudat, un termen comun și anume, cel de intenționalitate. Cu toate că bazele de pornire, metodologiile și chiar obiectivele celor două doctrine sunt net distincte, opinăm pentru o interpretare în care ele să fie considerate și înțelese ca într-o posibilă articulare și complementaritate. Am sugerat deja că interpretările și descrierile realizate prin metoda fenomenologică să fie preluate ca teme de rezolvat (ca o provocare) pentru cognitivismul logico-matematizant, căutându-se punți de legătură și limitele până la care interpătrunderea e posibilă, cu sau fără elaborarea unor noi metodologii sau metateorii.

Atât fenomenologia husserliană, cât și cognitivismul au un nivel de ancorare în existența firească, cotidiană a oamenilor, în „psihologia populară“⁷⁷, cea sesizată și avută în vedere în cursul vieții obișnuite, în „lumea vieții“ proprie tuturor (Lebenswelt). Și la fel, ambele urcă până la un nivel metodologic filosofic. Prin îndoială metodică și reducere fenomenologică (epoche), Husserl ajunge până la un nivel pe care-l consideră ultim și cert pentru conștiință, adică la egoul și subiectivitatea transcendentă. Iar cognitivismul face apel, pentru fundamentarea sa, la o instanță logico-matematică, coborând de aici până la poziționări și formulări filosofice, ce pot fi plasate în marginea cercului transcendentalo-transcendent al antroposului. De asemenea, ambele doctrine consideră că, între planul fundamentelor și cel al existenței curente, poate fi dezvoltată o psihologie - deci și o psihopatologie - care se bazează pe fundamentarea doctrinară respectivă și pe experiențe derivate din cunoaștere, analiza trăirilor și observației experiențiale controlate și interpretate. După părerea noastră, intenționalitatea, pe care o cultivă cognitivismul, își are sorginea în teleologia lui Aristotel. Cea a lui Husserl se

revendică, prin contrast, explicit de la doctrina lui Descartes, care sintetizează o serie de elaborări ale gândirii medievale (a se vedea doctrina lui Brentano, din care Husserl se inspiră privitor la intenționalitate), punând accentul pe semnificația și sensul ce se relevă subiectivității conștiinței.

Pentru fenomenologi, intenționalitatea se referă la o dimensiune fundamentată a conștiinței - a eului-subiectiv - și anume aceea de a „viza“ într-o manieră anume (=aspectul „noetic“), o anumită arie a lumii ce-i vine în întâmpinare (în manieră „noematică“), constituindu-se realitatea propriu-zisă, în sensul de conținut al conștiinței. Conform celebrei formulări a lui Husserl: „conștiința este totdeauna conștiința a ceva“. Prin analiză fenomenologică s-ar putea descifra structurile fundamentale ale relației noetico-noematice, liniile de forță esențiale ale conștiinței intenționale (transcendentale). Vizarea intențională a conștiinței pe lângă zona sa principală care e reflexivă, are și un nivel de inserție într-o instanță a „cogito-ului pre-reflexiv“. Pe de altă parte, prin vizarea intențională, lumea e „tematizată“, temele respective fiind incluse în suprastructuri semnificante și în orizonturi succesive de sens. Tot prin această vizare intențională se pot sesiza și aspectele esențiale ale datelor lumii, printr-un proces specific de intuire a acestora (Wesensschau).

Subiectul intențional sesizează - (percepe) - realități într-o lume care este, pentru el, exterioară dar și corelativă. În fenomenologia tradițională - Husserl, Heidegger - „transcendența“ lumii aproape că se epuizează în corelația noetico-noematică, astfel încât nu mai e vorba de un subiect ce se află în fața unui „obiect“ exterior. În ultima perioadă a gândirii sale, Husserl a ridicat problema „alterității“⁷⁸, adică a posibilității fundamentării existenței „celuilalt“ în raport cu certitudinea existenței egoului cogitant transcendental. Părintele fenomenologiei moderne a elaborat o explicitare a existenței altor „egouri subiective“, prin constituirea unei instanțe a „intersubiectivității transcendente“, ce ar sta în spatele praxisului uman, inclusiv a „practicii teoretice“, cea care conduce la realizarea și metamorfoza teoriilor științifice. Fenomenologia pune accentul pe specificul uman al conștiinței reflexive, ce are ca punct de plecare trăirile conștiente ale persoanei; și astfel, ne permite să înțelegem mai bine o serie de trăiri subiective din psihopatologie; iar prin descifrarea unor structuri fundamentale ale conștiinței, reprezintă un ghid în înțelegerea și interpretarea acestor perturbări. Ha nu acordă însă suficientă importanță derulării acțiunii eficiente, pragmaticii limbajului uman și nici bazelor logico-matematice și biologice cerebrale din psihologia persoanei umane conștiente. De aceea, orientarea cognitivă ni se pare a fi un complementar

binevenit.

Fenomenologia husserliană nu ignoră situația intersubiectivă și faptul că un eu conștient, prin manifestarea sa, este expresiv și comunicant pentru altul. Dar e vorba, în primă instanță, de o expresivitate și comunicare „personală“, care spune „ceva“ despre subiectul în cauză. Acțiunile impersonale „de tip obiectiv“ presupun instanța intersubiectivității care „tematizează“ și stă în spatele teoriilor științifice. Și aceasta, chiar dacă Husserl consideră că fundamentele logicii pot fi deduse din (sau se articulează cu) poziționările tetice ale cogitoului (prereflexiv și reflexiv).^{3?} Nivelul expresivității comunicante personalizate - care stă la baza faptului de a apărea pentru altul, alții în mod nemijlocit - se poate intersecta cu cel al pragmaticii „jocurilor de limbaj“, care, în esență, derivă din intenționalitatea cognitivă.

Cognitivismul modern s-a dezvoltat, așa cum deja s-a menționat, în urma unor progrese substanțiale obținute de matematică, prin apariția unor noi domenii științifice ca teoria informaticii, cibernetica, teoria sistemelor, a modelării semiotice și diverse teorii lingvistice, teoria teoriilor științifice, prin progresele în elaborarea Inteligențelor Artificiale și a sistemelor cognitive cu autoreglare și auto-organizare, a creșterii semnificative a cunoașterii în domeniul științelor creierului și a etologiei. În cadrul cognitivismului, intenționalitatea este înțeleasă, în primul rând, din perspectiva rezolvării eficiente a problemelor teoretice și practice, inclusiv cele comunicaționale; adică exact domeniul în care fenomenologia e puțin productivă. Bazându-se, în principiu, pe științele pozitive și pe matematică, cognitivismul urcă înspre psihismul uman dinspre biologie; și se concentrează asupra funcționării⁷⁹ creierului uman în care capacitățile de operare, cu informațiile și cunoașterea înnăscută și dobândită, concură la reprezentarea lumii (și la cunoașterea de sine) la formularea de obiective de acțiune ¹³ și la atingerea acestora în scopul prezervării, a creșterii și complexificării propriului sistem. Este avută în vedere utilizarea și prelucrarea informațiilor prin comunicare și acțiune autoreglată. Studiarea limbajului uman e încorporat în acest program de studiu, în perspectiva sa sintactică, semantică și pragmatică. La fel, cunoașterea lumii de către individ - de către creierul său - apare ca organizată după modelul teoriei științifice. Legătura între motivație, cunoaștere, intenția de act și actul efectiv este și ea abordată din perspectiva intenționalității. Problemele teoretico-filosofice în fața cărora cognitivismul filosofic se oprește (sau progresează lent) sunt cele specifice psihismului

¹³ A se vedea bibliografia 128 e.

uman, adică, șinele (eul) reflexiv-conștient, subiectivitatea, cunoașterea de sine, judecata de valoare, conștiința, personalitatea. Trebuie precizat că psihologia și psihoterapia cognitivă încearcă să abordeze frontal aceste probleme, chiar în articulație cu doctrina psihanalitică și alte doctrine psihologico-psihopatologice, mai puțin cea fenomenologică.

Polarizarea între intenționalitatea înțeleasă fenomenologic și cognitivă poate fi comparată, până la un punct, cu distincția pe care o făcea Jaspers, în Psihopatologia generală (1913), între trăirile resimțite subiectiv-conștient - interpretabile comprehensibil - și manifestările expresiv-comportamentale (interpretabile „explicativ“). Distanța este mare nu doar datorită complexificării metodologiilor și tehnicilor de înregistrare și interpretare ce au progresat enorm, ci în principiu. Ceea ce aduce în lumină Jaspers, este o constatare și nu un proiect de studiu, situație în care ne aflăm acum. Iar problematica articulării dintre cele două perspective este și ea în continuu progres.

5.6. **Acțiune, comunicare, gândire, judecare**

Persoana conștientă e caracterizată prin intenționalitate, într-un sens dublu și complementar, așa cum s-a comentat în paragraful precedent: a) într-un sens al vizării atingerii unor scopuri, fapt propriu și biologiei, și comentat de psihologia și filosofia cognitivă; b) vizarea intențională a lumii sinelui și celorlalți ca o caracteristică a conștiinței ce surprinde și descifrează semnificații și sensuri, neignorând acțiunea, dar lăsând-o în plan secund, supusă mereu semnificațiilor sale. La un nivel suplimentar al acestui al doilea sens, se plasează expresivitatea comunicantă intențională, ce se bazează de obicei pe manifestarea în apariție a propriei corporalități,⁸⁰ dar se extinde și în zona comunicării în planul logosului, având însă o constantă motivație de afirmare de sine. Vizarea intențională a conștiinței persoanei a fost analizată și dezvoltată amplu în ultimele decenii, în afară de fenomenologia clasică, parțial de semiotică, dar mai ales de hermeneutică, disciplină care și-a declarat explicit articularea cu fenomenologia husserliană și având pretenția de a o dezvolta.

În perspectivă psihologică și psihopatologică, vizarea, în sens de țintire a unui scop, se bazează pe o motivație și conduce la elaborarea unui proiect de acțiune ce ține seama de cunoașterea lumii de către subiect, de informațiile privind situația dată și propriile capacități de acțiune. Se mai au în vedere posibilele evoluții ale situației și măsura în care acestea sunt independente sau dependente de subiect. Urmează decizia de a realiza obiectivul, trecerea la act și realizarea sa efectivă prin strategii ce se autoreglează. Iar în final, se obține o informație inversă, privitoare la faptul că,

obiectivul a fost împlinit. „Acțiunea lingvistică“ se derulează, în principiu, după același scenariu. Întreg procesul presupune o înțelegere și o evaluare din partea subiectului, a situației în care el se află, fapt ce implică raporturile sale cu alții și cu lumea sa corelativă. Și, de asemenea, o înțelegere a informațiilor ce-i sunt adresate sau care-i sunt accesibile, formulate în coduri semiotice pe care le cunoaște. Acțiunile (comportamentele), expresiile și actele de limbaj pot fi, la o extremă, spontane, reactive, automate, neelaborate, iar la alta, rezultatul unei deliberări și elaborări mai mult sau mai puțin libere și creatoare. Acționând prin fapte și vorbe - prin expresii și aserțiuni semnificative în interiorul lumii umane - subiectul trebuie să țină cont de regulile sintactice și de valențele semantice ale codurilor semiotice proprii comunității din care fac parte persoanele cărora se adresează. El urmează a se asigura că interlocutorul vizat îl înțelege și că acțiunea sa are sens, semnificație și valoare în lumea umană în care trăiește. Acțiunile persoanei pot avea amplitudini temporale diferite, fiind susținute și susținând, în același timp, temporalitatea proprie. Ele se desfășoară într-un univers al spațialității umane în care ceilalți și, în general, realitățile lumii se află la diverse distanțe nu doar fizice, ci și psihologice, și în situația de a fi accesibile în diverse moduri. În cursul unei acțiuni cu scop și sens, subiectul (care stă în spatele persoanei, intersectându-se cu structura temperamental-caracterială a acesteia) își păstrează identitatea cu sine, astfel încât comportamentul său este previzibil, în mare măsură, pentru sine și pentru alții.

În perspectiva „acțiunii lingvistice“ rămân texte de referință lucrările lui Wittgenstein, din a doua perioadă a gândirii sale, în care lansează⁸¹ ideea „jocurilor de limbaj“, acestea sunt invocate explicit de actuala psihopatologie clinică cu orientare cognitivă. Acest scenariu se aplică, în primul rând, înțelesului cognitiv al intenționalității. Pentru perspectiva specific umană - pentru sensul fenomenologic al intenționalității - s-ar mai putea adăuga următoarele:

- Proiectul de acțiune poate fi înțeles ca pro-ject, adică, imaginarul subiectului, folosindu-se de înțelegerea ek-sistenței proprii ca posedând posibilități variate de a fi în lume, se pro-jectează (se „aruncă“) pe sine într-un viitor cu sens (și semnificație). Realizarea acestui proiect se poate împlini în lumea a 3-a a lui Popper (înțeleasă în sens lărgit), dar și în cea de a doua. Deschiderea prin pro-ject face posibilă duplicitatea, ce poate fi depășită printr-o sinteză eficientă și concomitent valorică. Prin împlinirea proiectului se poate afirma autenticitatea persoanei și se poate realiza dimensiunea sa valorică.

- Gândirea umană este axată pe rezolvarea unor probleme nu doar practice, ci și teoretice; acest fapt este posibil prin inserția subiectului conștient în instanța suprapersonală a logosului și spiritualității pe care individul le asimilează și în planul cărora se afirmă și se manifestă prin limbaj, implicând logica și evaluarea valoric-spirituală. Limbajul, ca instanță comunitară, este preluat și exercitat de subiect cu toate valențele sale sintactice, semantice și pragmatice, cu valoarea sa nu doar comunicativ-expresivă, ci și asertiv-critică (Popper). Prin limbaj și gândire, subiectul rezolvă nu doar probleme pentru sine, ci și pentru comunitate, el participă la soluționarea situațiilor problematice teoretice ale socio-culturii din care face parte, la evaluările valoric spirituale ale acesteia, propunând, la rândul său, întrebări și probleme, „idei” ce urmează a fi dezbătute, clarificate, plasate în noi proiecte de acțiune teoretice și/sau practice „rezolvate” etc. A formula bine o problemă în cadrul lumii umane - a lansa o importantă „idee” în acest plan - este aproape la fel de important ca faptul de a rezolva o problemă comunitară.

- Gândirea, judecarea, ce se derulează sub cupola conștiinței, asigură o libertate crescută de opțiune, fapt ce stă la baza responsabilității și judecății de valoare; de autoevaluare, heteroevaluare și evaluare valorică a „realului” din interiorul propriei lumi umane.

- Acțiunea persoanei beneficiază nu doar de o motivație, în sensul determinismului, ci - în marginea libertății de opțiune, în interiorul logosului - și de o justificare, pe care subiectul o poate propune altora, oferindu-și-o, în același timp, lui însuși, prin discurs argumentativ, interior și/sau exterior, lingvistic sau simili-lingvistic.⁸² Uneori, poate exista o diferență evidentă între motivația reală și justificare.

La baza motivării și justificării acțiunii umane stă nu numai gândirea dublată de limbaj și beneficiind de o crescută libertate de acțiune, ci și judecarea ce evaluează consecințele pentru sine și pentru alții, a rezultatelor semnificative a propriilor acte. Este prezent, deci, discernământul care presupune intuirea sau cunoașterea normativității socio-culturale, ancorată atât în perspectiva deontică (permis, interzis, obligator), cât și cea valorică (bun - rău). Este, astfel, implicată instanța logosului supraindividual și a spiritualității valorice, care se deschide într-o transcendență. De aceea, la acest nivel poate fi validată nu doar judecata obedientă față de normativitate, ci și cea sintetic creatoare, ce depășește acest nivel, instaurând noul, cu valoarea de caz-tipic-exemplar. Acesta este, însă, un teren aparte, în care validitatea și valabilitatea se confirmă doar prin generativitate productivă; care, la rândul său, se reconfirmă retrospectiv, în plan cultural,

spiritual.

Din perspectiva acțiunii - căreia îi sunt alăturate comunicarea și gândirea - se pot diferenția două instanțe limită: a) La un pol, faptul de a fi într-o situație (problematică), de a fi angajat în rezolvarea unei probleme ce implică, în diverse grade, subiectul. Această raportare situațională poate scurtcircuita (poate să nu aibă de a face) cu alte persoane, mai mult sau mai puțin reale, ca în cazul contemplației admirative estetice, a rugăciunii sau extazului mistic. De obicei și în majoritatea cazurilor însă, alte persoane sunt implicate, în diverse moduri, cu variate semnificații și în cadrul unor situații ce se plasează pe axe temporale diferite ca durată; b) La celălalt pol e de luat în considerare „situația existențială” particulară și extremă, prin care persoana este angajată în împlinirea unui sens existențial. Desigur, aceasta face corp comun cu biografia (a se vedea paragraful următor); dar însăși faptul, de a resimți că propria existență are un sens, ne scoate din circumstanțialitate, plasându-ne în alt plan. Nevoia de sens, faptul de a construi sau de a te agăța de un sens sunt variante pe această temă ce se învârt în jurul unui element personal, esențial și fundamental: faptul de a exista întru împlinirea unui sens (rost) existențial. Bilanțurile existențiale făcute în anumite momente ale ciclurilor vieții, sentimentul de fericire sau nefericire pe care oamenii îl resimt de multe ori în viață, precum și anumite forme de psihoterapie (cum ar fi „Logoterapia”) se articulează cu această problematică, elementară și ultimă, a nevoii de sens pentru individul uman.

5.7. **Biografie, structură și tulburare psihică**

Orice tentativă de abordare științifică a existenței persoanei conștiente are ca punct de plecare nivelul experienței naturale a existenței individului uman, angajat în situații problematice, în mijlocul lumii sale. Acest nivel se detașează de pe un fundal structural-diacron, care se complexifică, se îmbogățește și se metamorfozează de-a lungul ciclurilor vieții, structurând personalitatea proprie. Experiențele trăite de subiect se succed și se conjugă, constituind o istorie a vieții personale, ce poate fi comentată ca biografie. Prin biografie, subiectul se constituie ca un „personaj”, ca o entitate complexă și coerentă, ce globalizează ființa sa, atât pentru sine, cât și pentru alții.

Ca să poată apărea în ipostază biografică, subiectul trebuie să se manifeste în contextul relațiilor sale cu alții care-l receptează, în interiorul unei nișe ecologice umane și a unei socio-culturi. Prin manifestări, el este receptat de ceilalți, atât direct, cât și indirect (prin rezultatul acțiunilor sale, prin opere) și este evaluat. Există și un aspect subiectiv al trăirii biografice, ca bilanț retrospectiv al propriei istorii de viață, realizat prin rememorare, prin introspecție analitică și interpretativ-evaluativă, de către un

subiect ce se află în situația actuală.¹⁴ Sinteza biografică propriu-zisă nu e posibilă însă, decât din perspectiva unei a treia persoane, a unui „el“ plasat în poziția de „noi“, deci depășind nu doar subiectivitatea, ci și intersubiectivitatea. Materiale importante pentru această sinteză sunt, totuși, în mare măsură și mărturiile pe care subiectul le face public, jurnalele intime, expunerile auto-biografice.

Notă: De fapt, biografia s-a impus treptat de-a lungul istoriei, pe măsură ce tema individului uman - a individualului antroposului - se diferenția și se impunea. În această perspectivă, un moment crucial este considerat autobiografia spirituală a lui Augustin („Confesiuni“), care impune ideea structurii narative a existenței individuale subiective (în contrast cu istoricitatea umanului considerat în ansamblu, pe care, în conformitate cu propria concepție teologică, a expus-o în *De Civitas Dei*). Textele autobiografice s-au înmulțit simțitor în Europa, după Renaștere. În vremile actuale, ponderea crescută o capătă, din nou, relatările, mărturiile, depozițiile, jurnalele de tip gazetăresc - ca un fel de revenire (la un nivel superior) la demersul inițial al lui Herodot și Strabon, cu trecerea în plan secund a turnurii ce s-a petrecut între Tucidide și Augustin, și ca un fel de refuz al mișcării autobiografice și de consemnare a intimităților subiective ce s-a derulat în Europa, între Renaștere și sec. XX; este, probabil, un aspect al ascensiunii orientării cognitive, care, însă, nu se poate descurca în zilele noastre fără complementarea sa fenomenologică.

¹⁴ Această perspectivă subiectivă a sugerat, lui Binswanger, ideea „biografiei interioare“ pe care a comentat-o în 1928, din perspectivă fenomenologică (ca și curs al Dasein-ului între ancorarea în situație și proiect de ek-sistență-în-lume, recte proiect-al-1 urnii).

O biografie nu se redactează în raport cu fiecare om real. Dar modelul biografiei, așa cum apare el în cele scrise despre oamenii de seamă, este o instanță de referință ce se poate aplica oricui. Într-o modalitate mai accentuată decât cea pe care o invocă instanța „persoanei“, individul uman se afirmă și se dezvăluie acum din perspectiva supraindividuală a logosului. Căci, o biografie rămâne posibilă și pentru cei ce nu-și mai amintesc bine viața sau pentru cei care au murit deja.

Orice biografie trebuie să se înscrie în anumiți parametri standard care îi ordonează structura. Dintre aceștia menționăm: succesiunea evenimentelor, parcurgerea vârstelor, relațiile cu părinții, cu partenerii de viață, cu cei educaționali și de afirmare, împărtășirea subiectului din concepția despre lume a unei socio-culturi date, decupată și interpretată într-o manieră personală, inventarul celor întâmplate și a realizărilor specifice, trăirile și manifestările ce derivă din conștiința moral-valorică, cosmicitatea antropologică în care istoria de viață personală a unui om se înscrie. O parte din aceste aspecte au fost teoretizate și aplicate încă din sec. XIX de cei care au promovat ideea de „Bildungsroman“. Ele sunt, de altfel, prezente în orice biografie scrisă și publicată, mai mult sau mai puțin romanțată, despre personalitățile de seamă pe care comunitatea socio-culturală le receptează și le interpretează. Pe lângă aspectele sau capitolele menționate, orice biografie trebuie să surprindă unicitatea existenței nemijlocite a fiecărei persoane umane, indiferent de statutul și valoarea sa antropologică.

La baza biografiei stă realitatea existenței desfășurate în timp, dar și organizată structural a unei persoane umane date; aceasta depășește atât ceea ce e resimțit și redactabil din punct de vedere interior, ca trăire circumstanțială, rememorare și autobiografic posibilă sau redactată, cât și ceea ce e constatabil din perspectiva strict exterioară a lumii umane a persoanei ca succesiune de evenimente, comportamente, expresii, producții, opere. Este vorba, în primul rând, de tot ceea ce caracterizează identitatea persoanei (așa cum a fost comentată această temă la sfârșitul paragrafului 5.2.1.). La care se adaugă toate aspectele comentate din perspectivă developmentală (paragraful 4.3.2.), precum și cele menționate în prezentul capitol până la acest nivel. Se diferențiază o perspectivă structurală, distinctă și interconectată cu cea diacron-biografică, în sensul că se generează concomitent și se condiționează, până la un punct, reciproc. Această realitate structural-dinamică a persoanei implică propriul corp, eul - identic cu sine și conștient - aspectele temperamental-caracteriale, statutele și rolurile sociale, concepția despre lume și sine, persoana morală și spirituală, creativitatea. Ea este doar parțial evidențiată prin demers introspectiv sau prin construcție biografică,

putând fi sondată pe multiple căi umane, mai ales prin psihoterapie - analitică, cognitivă, existențială etc. fără a putea fi epuizată. Aspectul structural-dinamic al persoanei umane se cere a fi considerat o realitate, ce are un subiect și un dinamism propriu¹⁵ și care e descifrată și interpretată în diverse maniere prin școlile și doctrinele ce abordează înțelegerea persoanei umane. Dintre acestea, pentru psihopatologie, considerăm ca tentative importante și semnificative organo-dinamismul lui Ey (155) și abordarea structural-dinamică a lui Janzarik (156). Problema relației între aspectul structural diacron al personalității și episodul, tulburarea sau boala psihică continuă să fie dezbătute fără încetare (160).

Aparent, elementul central al biografiei este temporalitatea proprie subiectului. Aceasta este așa de strâns interconectată cu propria identitate și spațio-temporalitate antropologică, cu relațiile întrețesute cu celelalte persoane proxime, cu acțiunile mai mult sau mai puțin creative în contextul unei cunoașteri proprii a lumii (umane) care implică logosul și cultura, încât temporalitatea trăită poate fi considerată doar ca poartă prin care se deschide perspectiva acestei teme. În plus, chiar din punctul de vedere al temporalității antropologice, se cere reamintit că ceea ce susține instanța biografiei, adică durata identității proprii, se află la un nivel limită, la celălalt pol plasându-se „faptul-de-a- fi-în situație“ (problematică). Iar aceasta, la rândul său, implică angajarea subiectului în evenimente, în acțiuni și în relații interpersonale ce au semnificație și sens. Și care, toate, se articulează între ele, într-o succesiune constitutivă de persoană, conștiință, subiectivitate, de biografie și de lume corelativă subiectului.

În continuitatea celor menționate mai sus, vom puncta importanța și semnificația fundamentală a logosului, pentru existența și afirmarea persoanei umane înțeleasă ca biografie, fapt deosebit de important pentru psihopatologie. Ne vom referi, pentru început, la unele comentarii ale lui McIntyre (154). Spicuim dintr-o lucrare a sa următoarele formulări:

„...(nu doar) conversațiile în particular (ci) și acțiunile omenești (pot fi considerate) narațiuni în act (s.n.) Barbara Hardy a scris că „visăm în cheie narativă, după cum, tot în cheie narativă, visăm cu ochii deschiși, ne amintim, presimțim, sperăm, deznădăjduim, credem, ne îndoim, plănuim, revizuim, criticăm, construim, învățăm, urâm și iubim prin povestire“... Poveștile sunt trăite înainte de a fi povestite... forma narațiunii e cea mai potrivită pentru a înțelege acțiunile celorlalți... cineva poate descoperi că apare ca personaj în mai multe narațiuni în

¹⁵ Realitatea structurală dinamică a psihismului persoanei a fost menționată și în introducerea prezentului capitol.

același timp, dintre care unele sunt inserate în altele... Fiecare din noi, fiind personajul principal al propriei sale drame, joacă roluri secundare în drama celorlalți... O acțiune este un moment într-o istorie posibilă sau reală sau în mai multe asemenea istorii... Autorii sunt și personaje... Personajele nu încep niciodată „ab initio“... începutul fiecărei istorii e gata făcut de ceea ce a avut loc înainte... Nu există prezent care să nu fie pătruns de o imagine a unui viitor, o imagine care se prezintă totdeauna sub forma unui telos... Imprevizibilitatea și teleologia coexistă ca părți ale vieții noastre... narațiunile pe care le trăim au un caracter imprevizibil și, totodată, parțial teleologic... în esență, omul este în acțiunile, practicile și ficțiunile sale, un... povestitor... Dacă îi lipsești pe copii de povestiri, ei rămân niște bâlbâiți, nearticulat și anxioși în acțiunile și vorbirea lor. Deci nu putem face pe nimeni înțeleagă nicio societate... iară fondul de povestiri care constituie rădăcinile sale dramatice inițiale. Mitologia - în sensul său virginar - este miezul tuturor lucrurilor... A fi subiectul unei narațiuni care se întinde de la naștere și până la moarte înseamnă... a fi răspunzător pentru acțiunile și experiențele din care se compune o viață ce poate fi povestită... Identitatea personală este deci acea identitate pe care o presupune unitatea de caracter cerută de unitatea unei narațiuni. Fără această unitate nu ar exista subiecți despre care să se poată spune povești. Celălalt aspect al nivelului narativ constă în faptul că nu doar sunt eu însumi răspunzător, dar sunt și cineva care poate cere celorlalți socoteală, care poate pune pe alții în discuție. Fac parte din povestea lor, tot așa cum fac și ei parte din a mea. Narațiunea oricărei vieți face parte dintr-un șir de narațiuni ce se interpătrund... Unitatea vieții umane este unitatea unei căutări narative... care ne face să înțelegem locul integrității și statorniciei în viață...

Citatele de mai sus sunt extrase dintr-un „Tratat de morală“ care caută locul și fundamentarea virtuților în existența omenească. Ele subliniază pregnant importanța logosului - instanță supraindividuală, asimilată și practică de persoana conștientă împreună și făcând corp comun cu instanța spiritualității - în structura biografiei, înțeleasă ca și cheie de boltă a identității subiectului, a persoanei umane, în general, și a persoanei morale, în special, care se afirmă în primă instanță prin virtuți. Studiile prospective ale psihologiei și psihopatologiei developmentale și cele ale ciclurilor vieții contribuie progresiv, tot mai mult, la „înțelegerea“ și „explicarea“, considerate ca un continuum, a unei persoane date, sau prin construcție biografică, putând fi sondată pe multiple căi umane, mai ales prin psihoterapie - analitică, cognitivă, existențială etc. fără a putea fi epuizată. Aspectul structural-dinamic al persoanei umane se cere a fi considerat o realitate, ce are un

subiect și un dinamism propriu¹⁶ și care e descifrată și interpretată în diverse maniere prin școlile și doctrinele ce abordează înțelegerea persoanei umane. Dintre acestea, pentru psihopatologie, considerăm ca tentative importante și semnificative organo-dinamismul lui Ey (155) și abordarea structural-dinamică a lui Janzarik (156). Problema relației între aspectul structural diacron al personalității și episodul, tulburarea sau boala psihică continuă să fie dezbătute fără încetare (160).

Aparent, elementul central al biografiei este temporalitatea proprie subiectului. Aceasta este așa de strâns interconectată cu propria identitate și spațio-temporalitate antropologică, cu relațiile întrețesute cu celelalte persoane proxime, cu acțiunile mai mult sau mai puțin creative în contextul unei cunoașteri proprii a lumii (umane) care implică logosul și cultura, încât temporalitatea trăită poate fi considerată doar ca poartă prin care se deschide perspectiva acestei teme. În plus, chiar din punctul de vedere al temporalității antropologice, se cere reamintit că ceea ce susține instanța biografiei, adică durata identității proprii, se află la un nivel limită, la celălalt pol plasându-se „faptul-de-a-fi-în situație“ (problematică). Iar aceasta, la rândul său, implică angajarea subiectului în evenimente, în acțiuni și în relații interpersonale ce au semnificație și sens. Și care, toate, se articulează între ele, într-o succesiune constitutivă de persoană, conștiință, subiectivitate, de biografie și de lume corelativă subiectului.

În continuitatea celor menționate mai sus, vom puncta importanța și semnificația fundamentală a logosului, pentru existența și afirmarea persoanei umane înțeleasă ca biografie, fapt deosebit de important pentru psihopatologie. Ne vom referi, pentru început, la unele comentarii ale lui McIntyre (154). Spicuim dintr-o lucrare a sa următoarele formulări:

„... (nu doar) conversațiile în particular (ci) și acțiunile omenești (pot fi considerate) narațiuni în act (s.n.) Barbara Hardy a scris că „visăm în cheie narativă, după cum, tot în cheie narativă, visăm cu ochii deschiși, ne amintim, presimțim, sperăm, deznădăjduim, credem, ne îndoim, plănuim, revizuim, criticăm, construim, învățăm, urâm și iubim prin povestire“... Poveștile sunt trăite înainte de a fi povestire... forma narațiunii e cea mai potrivită pentru a înțelege acțiunile celorlalți... cineva poate descoperi că apare ca personaj în mai multe narațiuni în același timp, dintre care unele sunt inserate în altele... Fiecare din noi, fiind personajul principal al propriei sale drame, joacă roluri secundare în drama celorlalți... O acțiune este un moment într-o istorie posibilă sau reală sau în mai

¹⁶ Realitatea structurală dinamică a psihismului persoanei a fost menționată și în introducerea prezentului capitol.

multe asemenea istorii... Autorii sunt și personaje... Personajele nu încep niciodată „ab initio“... începutul fiecărei istorii e gata făcut de ceea ce a avut loc înainte... Nu există prezent care să nu fie pătruns de o imagine a unui viitor, o imagine care se prezintă totdeauna sub forma unui telos... Imprevizibilitatea și teleologia coexistă ca părți ale vieții noastre... narațiunile pe care le trăim au un caracter imprevizibil și, totodată, parțial teleologic... în esență, omul este în acțiunile, practicile și ficțiunile sale, un... povestitor... Dacă îi lipsești pe copii de povestiri, ei rămân niște bâlbâiți, nearticulat și anxioși în acțiunile și vorbirea lor. Deci nu putem face pe nimeni să înțeleagă nici o societate... fără fondul de povestiri care constituie rădăcinile sale dramatice inițiale. Mitologia - în sensul său virginar- este miezul tuturor lucrurilor... A fi subiectul unei narațiuni care se întinde de la naștere și până la moarte înseamnă... a fi răspunzător pentru acțiunile și experiențele din care se compune o viață ce poate fi povestită... Identitatea personală este deci acea identitate pe care o presupune unitatea de caracter cerută de unitatea unei narațiuni. Fără această unitate nu ar exista subiecți despre care să se poată spune povești. Celălalt aspect al nivelului narativ constă în faptul că nu doar sunt eu însumi răspunzător, dar sunt și cineva care poate cere celorlalți socoteală, care poate pune pe alții în discuție. Fac parte din povestea lor, tot așa cum fac și ei parte din a mea. Narațiunea oricărei vieți face parte dintr-un șir de narațiuni ce se interpătrund... Unitatea vieții umane este unitatea unei căutări narative... care ne face să înțelegem locul integrității și statorniciei în viață...

Citatele de mai sus sunt extrase dintr-un „Tratat de morală“ care caută locul și fundamentarea virtuților în existența omenească. Ele subliniază pregnant importanța logosului - instanță supraindividuală, asimilată și practică de persoana conștientă împreună și făcând corp comun cu instanța spiritualității - în structura biografiei, înțeleasă ca și cheie de boltă a identității subiectului, a persoanei umane, în general, și a persoanei morale, în special, care se afirmă în primă instanță prin virtuți. Studiile prospective ale psihologiei și psihopatologiei developmentale și cele ale ciclurilor vieții contribuie progresiv, tot mai mult, la „înțelegerea“ și „explicarea“, considerate ca un continuum, a unei persoane date, mai mult sau mai puțin vulnerabile mai mult sau mai puțin anormale sau deficiente, aflate într-o perioadă de criză psihică, într-un episod psihopatologic scurt sau prelungit, eventual într-o stare defectivă ce urmează acestora. Și la fel, la același obiectiv pot contribui diverse demersuri analitice retrospective, înțelegerea persoanei, prin analiza biografiei sale, poate aduce la lumină organizarea motivațiilor sale existențiale fundamentale, poziționările sale atitudinale bazale față de sine, alții și

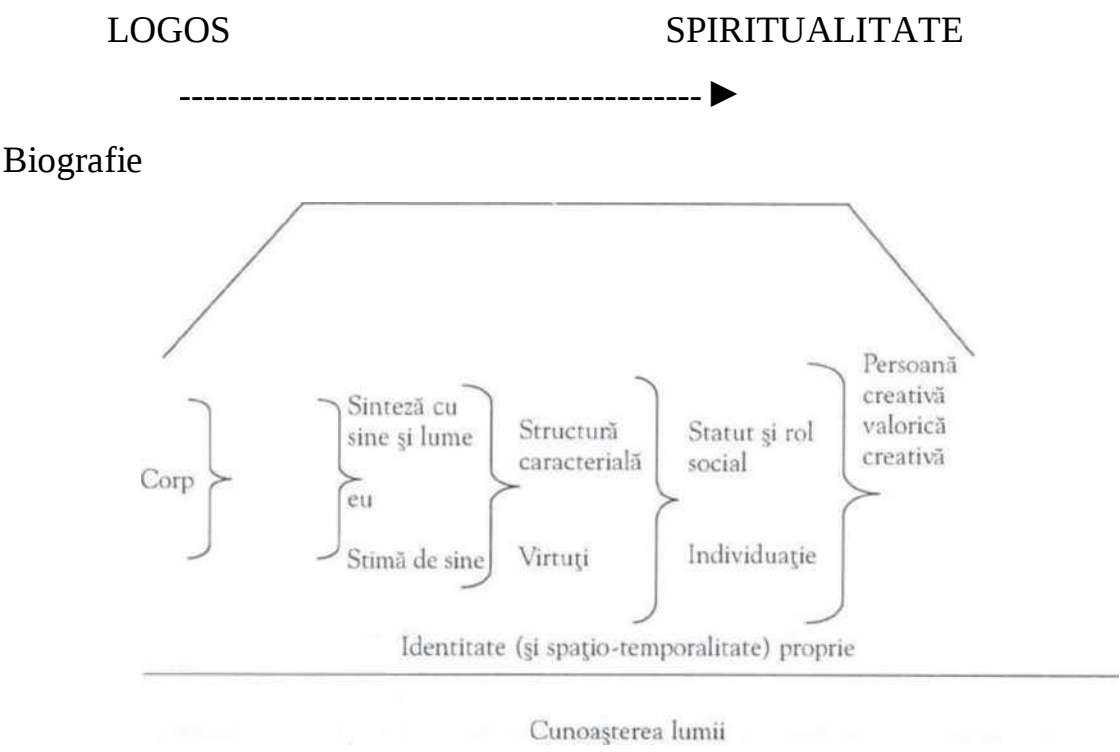
lume, concepția sa despre propria poziție în lume și în raport cu transcendența, structura sensurilor sale existențiale și măsura în care își înțelege și evaluează propriul destin.

Atât cercetările prospective, cât și cele analitic retrospective conduc la concluzia organizării și reorganizării progresive și concentrice a personalității. Stresurile biologice și psihice trăite în copilărie sau adolescență, punctuale, secvențiale sau prelungite pot vulnerabiliza persoana. Dar, pot fi și stimulative pentru construirea unor suprastructuri performante, proiective, care anulează expectanța inițială negativă (în conformitate cu conceptul de elasticitate - „resilience“ - a lui Rutter). După transversarea unor evenimente semnificative de viață, a unor perioade critice firești ale dezvoltării sau o dată cu parcurgerea marilor cicluri ale vieții, subiectul se poate reorganiza nu doar din perspectiva cunoștințelor, ci și din cea a structurii, a identității și disponibilităților, atitudinilor și capacităților sale fundamentale (față de sine, alții și lumea umană în general), ajungându-se astfel la parțiale metamorfoze ale persoanei. Tocmai de aceea, se diferențiază fondul temperamental de structura caracterială, ce derivă din experiențele semnificative trăite - conștient sau inconștient - și care determină subiectul să decanteze, să decidă și să afirme câte un nou mod personal de a fi în lume. Se constituie astfel progresiv personalitatea adultului care este o sinteză între istoria evenimential-biografică, organizarea identității eului conștient, structura temperamental-caracterială, conținut și concepție cognitivă, capacitate creativă; și, în sfârșit, structura și raportarea morală la alți oameni. În acest context, tipologia temperamental caracterială este doar un aspect, desigur, strâns interconectat cu celelalte (fig. XXIII).

Procesul de metamorfoză și reorganizare firească a persoanei de-a lungul biografiei, comentat pe scurt mai sus, stă la baza unor nivele concentrice și intersectate ale eului caracterial. Un individ, care temperamental este pasiv-dependent, poate ajunge, prin experiențe de viață liminare, prin învățare sau parțial prin exercițiu și autoformare, să devină o persoană activă și întreprinzătoare. Ceea ce nu înseamnă că, în spatele acestui strat de suprafață, structurat și construit de-a lungul vieții, potențialul pasiv-dependent nu poate să persiste, să fie continuu prezent. Sau, un individ emotiv în relațiile sociale poate ajunge să prezinte o fațadă de om sociabil, chiar îndrăzneț în anumite împrejurări, păstrându-și fondul temperamental intim și profund, de om hipersensibil la relaționări, modalitate la care revine deseori. Multe persoane curajoase din punct de vedere social și oficial, pot fi în adâncul sufletului timizi și fricoși, iar persoane hiperactive pot resimți, constant sau

periodic, o profundă astenie abulică care constituie, de fapt, fondul temperamental al personalității. Prezența a două nivele în plan temperamental-caracterial a fost de mult sesizată, prin noțiunea de „normal vulnerabil“ a lui Khan, sau, prin descrierile lui Kretschmer (152), care a comentat persoana „stenică“ cu un nivel - o zonă, un „spine“ - astenic și invers. Problema rămâne de actualitate în perspectiva teoriei contemporane a vulnerabilității. Mai ales că pot fi luate în considerare nu doar două, ci mai multe nivele structurale construite biografic ale personalității, exercitate în funcție de împrejurări. Psihoterapiile și programele de reabilitare psiho-socială au drept obiectiv tocmai organizarea unor astfel de straturi de suprafață ale unei „personalități secundă“ care completează, corijează și compensează defectele de relaționare și inserție socială ce rezultă din evenimentele psihopatologice. În paralel cu ceea ce se poate construi, mai mult sau mai puțin deliberat ca suprastructură și fațadă, parțial elaborată și manipulată de subiect în direcția expresivității și apariției sociale posibile și de dorit subiectiv, se realizează constant nivelele de profunzime, preconștiente și neconștiente ale persoanei, care, toate, se eșalonează ierarhic. Este meritul istoric al psihanalizei lui Freud, de a fi identificat zona inconștient-refulată a psihismului individual, cea care nu pătrunde până la nivelul conștiinței reflexive, fiind reprimată de către supraeu. Și unde se cumulează o serie de complexe, în sensul lui Freud și Adler, constituindu-se un fel de „centru de acumulare pentru un „eu secund“, profund și neconștient, domeniu amplu abordat apoi, de către Jung. Această instanță a „eului secund“ neconștient se poate institui ca un punct de absorbție - ca o zonă de colecție - pentru toate trăirile ce nu pot fi „metabolizate“ firesc de către psihismul individual, pentru a fi transformate în trăiri neutre, pur și simplu memorabile. Psihotraumele acute sau prelungite, evenimentele de viață cu o semnificație deosebită, intră și ele în acest regim; o perioadă de timp sunt rememorate involuntar și în manieră obsesivă (ca în reacția de stres posttraumatic). Ulterior, ele se pot articula cu alte trăiri „nemetabolizate“ ce rămân ca un „corp străin“ intra- psihic, articulându-se mai mult sau mai puțin cu zona psihică refulată (în sens psihanalitic), astfel încât manifestarea acestui „complex-motivațional“ afectiv-tematic va deveni tot mai dificilă în mod direct, căutând căi derivate de exprimare și descărcare și stând la baza unei egodistonii psihice (153),(154). Deci, a unei insuficiente concordanțe cu sine a subiectului, a unei insuficiente transparențe și coeziuni interioare care subminează sinteza armonioasă a identității subiectului făcându-l, dinspre profunzime, mai vulnerabil. Această situație se desfășoară și poate fi evidențiată în zona abisală a cercurilor concentrice ale persoanei (prin raport cu duplicitatea sau

multiplicitatea comentată inițial în zonele proiectiv-afirmative, de elaborare secundă ale acesteia).

CON ȘTIINȚĂ-SUBIECTIVITATE

Figura XXV Aspecte structural-dinamice iile persoanei

Persoanele predominant „ego-distone“ sunt mai înclinate spre patologie de serie nevrotică, iar cele mai „ego-sintone“, spre tulburări de personalitate de tip psihopat și delirant paranoiac. Revenind la perspectiva diacronă a existenței personale, se poate afirma că biografia se realizează, existența personală se împlinește, prin parcurgerea unor situații de viață, mai mult sau mai puțin problematice, care se desfășoară de-a lungul liniilor de forță configurate de proiectele existențiale ale subiectului; și, în același timp, derivând din solicitările „lumii-vieții“ umane în care el e inserat. Aceste situații-de-viață sunt, de obicei, trăite ca evenimente, comprehensive și cu sens, implicând în mod variat infrastructura neconștientă a persoanei, înșirăm, într-o suită predominant existențială dar care poate fi utilă și din punct de vedere al psihopatologiei, următoarele:

- Angajarea într-o situație problematică ce se cere rezolvată pragmatic sau teoretic, în diverse perioade de timp; - angajarea și implicarea subiectului în procese relaționale interpersonal-sociale, afective și pragmatice (aria este extrem de vastă, grupând aproape toate evenimentele și trăirile ce se realizează în cadrul statutelor și rolurilor sociale, în toate marile arii ale ciclurilor vieții ce au fost deja

menționate); - implicarea în procese de cercetare, și/sau creație valorică în contextul logosului uman; - angajarea în programe de sărbătoare și joc comunitar; - petrecerea timpului personal în programe de meditație și contemplare (admirative, de extaz,); - implicarea în trăiri și evenimente ce vizează transcendența sacrului; - derularea vieții intime, interpersonale și cea a firescului vieții de zi cu zi. Menționăm și trăirea unor situații reactive negative, condiționate de evenimente de viață psihotraumatizante, tensionate de aspect psihodramatic care, prin semnificația lor, afectează profund subiectul, inducând trăiri, precum: anxietatea, frica, tristețea, obsesia, euforia, furia. Astfel de reacții psihice excesive, anormale, ce pot fi etichetate, uneori, ca „psihopatologice“, nu întrerup continuitatea biografică a persoanei, la fel cum nu o face nici somnul, cu visele sale. Sunt însă posibile și episoade de viață în care psihismul persoanei este suspendat sau distorsionat, într-o astfel de măsură, încât, se ridică problema unei discontinuități - sau a unor evoluții pe drumuri paralele - a straturilor structurii biografice a subiectului.

5.8. Reacție psihopatologică, nevroză, psihoză endogenă, psihopatie

O reacție psihică, dacă devine anormală ca intensitate și durată, oricât de comprehensibilă ar fi, îngustează dimensiunile existențiale ale subiectului în toate coordonatele sale esențiale. Timpul trăit își pierde structura de profunzime tinzând să devină un prezent atemporal prelungit; spațialitatea interpersonală și general antropologică e aplatizată în structura sa și în disponibilitatea atitudinală a subiectului față de ceilalți; cunoașterea lumii nu mai progresează dată fiind preocuparea subiectului, centrată pe tema evenimentului petrecut, trăită fie în manieră prevalentă, fie obsesivă; acțiunea și comunicarea sunt și ele limitate. Identitatea subiectului se menține însă ca o pânză de fond. Deși, după unele reacții psihopatologice deosebite se pot produce anumite metamorfoze în structura biografică a persoanei.

Situația de mai sus are în vedere reacția psihopatologică comprehensivă standard, așa cum a fost comentată la începutul secolului XX, de către Jaspers. Aceasta are două variante: a) Reacțiile acută și subacută, condiționate direct de evenimente, cum ar fi spaima sau pierderea a ceva de care subiectul este intens atașat (de exemplul, doliul patologic); b) Dezvoltarea reactivă prevențională, în care evenimentul psihotraumatizant este doar (cel mult) pe jumătate condiționant, restul depinzând de structura și biografia persoanei (care, în limbaj actual, este considerată ca vulnerabilă); acestea sunt, de fapt, dezvoltări reactive, care durează un timp îndelungat. Jaspers a impus ca și cadru nosologic doar prima variantă.

Totuși, a folosit-o și pe cea de-a doua, pentru a diferenția „procesul psihopatologic” endogen (și organic) de modificările psihopatologice intense apărute reactiv, printr-o interpretare umană distorsionată cognitiv (evaluativ) a semnificațiilor evenimentului trăit de către o persoană particulară sau dizarmonică (cazul comentat de Jaspers se referea la gelozia patologică). Diferențierea între „dezvoltarea prevalențial reactivă” și procesul endogen - delirant, în cazul nostru - constă tocmai în faptul că al doilea realizează o ruptură a continuității identității biografice, apărând ca „incomprehensibil” (în sensul distincției lui Dilthey).

Pe tot parcursul sec. XX a fost constant comentată diferențierea dintre nevroză și psihoza endogenă. Acest comentariu a fost „pus între paranteze” în jurul anilor '80, pentru ca, în prezent, să reentre în actualitate. Calificarea celor două „entități nosologice” a fost considerată ca fiind condiționată - concomitent - pe de o parte, de intensitatea și forma tulburărilor psihice, pe de altă parte, de condiționarea lor etio-patogenică. Aceste două stări psihopatologice, deși delimitate în timp, sunt de durată prelungită și pun sub tensiune identitatea persoanei.

În cazul tulburărilor de tip nevrotic, dacă abordăm această problemă din perspectiva intensității perturbării, aspectul semiologic (simptomatic-sindromatologic) este de natură să nu modifice grav percepția și înțelegerea lumii de către subiect; deși acesta se detașează din relaționarea firească față de lume și supraevaluează unele aspecte ale realului; esențial e faptul că el e inhibat și suferă intens interior, în diverse modalități; iar prezența sa în lume și relaționarea sa interpersonal-socială este distorsionată. Totuși, persoana poate coabita cu lumea sa umană, cu toate că se simte în inferioritate, solicitând în permanență ajutor, sprijin, suport, protecție.

Starea de nevroză se caracterizează printr-o marcată egodistonie. Simptomatologia cea mai frecventă constă din anxietatea, fobie, depresie, obsesionalitate, conversie somatică, stări disociative de conștiință, astenie, tulburări somatoforme.

Tulburarea psihotică se caracterizează, din punct de vedere semiotic, printr-o gravă tulburare a percepției și înțelegerii lumii, cu consecințe asupra argumentării și realizării comportamentului, fapt ce determină, o „alienare”, în raport cu lumea umană comunitară. Simptomatologia specifică psihozelor ar consta din: „halucinații, delir, transparență-influență, stare maniacală sau depresivă (ultima fiind marcată de o calitate aparte a trăirii) și alte perturbări grave ale trăirilor persoanei.

Tulburările reactiv-comprehensibile au, de obicei, o intensitate și formă

nevrotică. Deși, în unele cazuri, ele pot îmbrăca și o formă și intensitate psihotică. În prezent, acest fapt este „explicat“ prin raportul dintre vulnerabilitate, intensitatea stresorilor și a condițiilor ambientale de suport și compensare.

În perspectivă etiopatogenică, există o împărțire clasică ce grupează tulburările în predominant (sau determinant) condiționate psihogen, organic și endogen.

Condiționarea „psihogenă“ depășește, în psihopatologie, limitele reacției psihopatologice comprehensibile și e prezentă în zona stărilor de dezadaptare, a nevrozelor și chiar a psihozelor. Pentru apariția unei tulburări de tip nevrotic standard, ar fi necesare pe lângă un teren vulnerabil și cumulul în timp a unor stresori, precum: schimbările de viață, eșecurile, frustrările, conflictele intrapsihice și exterioare; toate, în contextul unei reduse compensații prin rețeaua de suport social, prin satisfacții, relaxări. Evenimentele psihotraumatizante ar juca doar un rol declanșator. Oricum, nevroza standard se instalează lent, progresiv.

Condiționarea organică intervine direct asupra structurilor cerebrale ce susțin funcționalitatea normală a psihismului. Manifestările clinice condiționate direct și specific prin suferințe organice cerebrale ar fi cele din delirium, sindromul dismnestic și deteriorarea cognitivă de tip demential¹⁷; dar sunt posibile și manifestări simptomatice ce se întâlnesc în psihozele endogene și în nevroze.

Determinismul „endogen“ este cel mai misterios din psihopatologie și din antropologie, în general. Desigur, în prezent am progresat mult în înțelegerea patologiei considerată tradițional ca „psihoză endogenă“, datorită teoriei vulnerabilitate/stres. Este clar că, în cazul condiționării endogene, avem de a face în primul rând cu modificarea terenului, fapt care se petrece în timp, prin cumul non-linear al unor determinisme genetice, biologice, psihologice interpersonale și psihosociale. Dar se mai are în vedere faptul că psihismul individului uman conștient este o entitate ontică aparte, distinctă de psihismul animal sau cel propriu eroilor de poveste. Lui îi este caracteristic un determinism special ce implică și libertatea. Pe acest teren se joacă drama tulburărilor condiționate endogen, care nu poate fi înțeleasă dacă se ignoră inserția persoanei în instanțele umane supraindividuale ale logosului și spiritualității.

În psihozele endogene nu mai apare în mod evident nici determinismul psihogen, nici cel organic, deși, sunt indicii că ambele participă într-o manieră indirectă. E de presupus și acceptat o zonă de tranziție și articulație, de

¹⁷ A se vedea paragraful 2.5.1.

interpătrundere, susținere și fecundare reciprocă, între ceea ce e specific individului biologic și a celui uman din perspectiva prelucrării informației, ca semnificație și sens.

Această interpătrundere trebuie să fie, la acest nivel, profundă și întrețesută după coduri ce se cer descifrate, realizând nu doar un principiu de translație, ci și de corespondență cu dublă funcție. Schneider a numit această zonă a persoanei ca „mezogenă“, ea putând fi influențată și modelată lent, progresiv, atât din perspectiva biologică, cât și antropologică (fapt pe care tocmai îl studiază actuala psihopatologie developmentală). Tellenbach, care a realizat ultima mare sinteză psihopatologică privitoare la „endogen“, a subliniat nu doar aspectul structural, ci și cel dinamic al acestei instanțe intermediare și de articulare între bios și antropos, prin luarea în considerare a bio-ritmurilor și ciclurilor vieții înțelese, însă, într-un sens lărgit. Adică prin impregnarea individului, de către bio-psiho-ritmurile antro-po-cosmice, cu constituirea zonei „endonului“, care se afirmă prin „endokinezie“. În limbaj mai modern, tema a fost preluată de teoria vulnerabilitate/stres, care poate beneficia mult de tradiția psihopatologiei clasice germane, menționată mai sus. Și care se cere transcrisă și în termeni fenomenologico-cognitiviști, specifici psihismului uman.

Zona amintită se cere bazată pe un „subiect“ (în sensul grecesc de „hipokoinon“) care, în acest caz, este subiectul individului uman, zona de articulație și tranziție între instanța globală a biosului și cea a antroposului. Iar subiectul individului uman, marcat de toate caracteristicile menționate la începutul capitolului, nu este întru totul „conștient“ și „subiectiv“, nu poate fi calificat întru totul ca persoană, nu întreține relații cu celălalt doar în manieră umană, își păstrează o identitate care nu e doar biografică etc. E vorba, deci, de a accepta și a recunoaște o instanță ontică care e nici strict biologică, nici strict antropologică, ci, împărțându-se din ambele. Este zona de emergență în individual a specificului antroposului, parțial conștient, parțial neconștient, cu un determinism în același timp fizico-biologic și specific uman, dar decupat din acestea, ca ceva specific, ca o realitate „endogenă“ (a „endonului“ în sensul lui Tellenbach) sau „mezogenă“ (în sensul lui Schneider). De fapt, această instanță activă face parte din lumea umană; dar înrădăcinată cum e în bios, nu se poate dezice de acest fundament și de această mixtură. Zona endogen-mezogenă, ca specifică individualului antroposului, stă la baza derulării „spontaneității“ vieții ek-sistente a persoanei umane, la diverse nivele de valoare și modalitate, de la marea creativitate și opțiunile „iraționale“ în direcția fanatismului politic sau a sfințeniei, până la formulele monstruos psihopate amorale

pe care le exprimă unele persoane. Ideea lui Tellenbach, cum că, în cadrul zonei endogene - a „endonului“ - am avea de a face cu ceva ce transgresează instanța bio-antropologică în direcția uneia cosmice (a „fisisului“ grecesc) rămâne interesantă și provocatoare. Esențială este distincția între două universuri ontice - cel al biosului și al antroposului - și joncțiunea lor la nivelul individului, care e, în același timp, reprezentant al individualului biologicului și al umanului.

La o tulburare psihică „endogenă“ se ajunge lent, prin modificarea progresivă și adâncă a structurii persoanei, până la un punct în care, un moment declanșator (stresori psihosociali, biologici, crize ale ciclurilor vieții, crize existențiale etc.) realizează o mutație din regimul existenței curente a persoanei inserată în a sa „lume a vieții“ într-un alt regim, liminar atât pentru individul biologic, cât și pentru eul psihologic conștient. Adică, un nivel la care, ambele aceste instanțe, în mod firesc interpătrunzându-se, se află la limita de unde, mai departe, s-ar dezintegra (dezorganiza) împreună, așa cum se petrec lucrurile în delirium sau demențele organice. Din punct de vedere biologic este vorba de „șinele“ (Seiful) individului, ce asigură fundamentul reflexiv și prospectiv al realizării sale întru specie. Din punct de vedere antropologic este vorba de limita la care conștiința se delimitează ca instanță ultimă a individualului umanului (reflexiv și intențional). Și care poate fi considerată ca analoagă cu ceea ce Husserl identifică ca zonă a „eului transcendental“, obținut prin „epoche“. De aceea, psihopatologii fenomenologi, cei pentru care punctul de plecare este conștiința subiectiv reflexivă în înțelesul lui Husserl, au făcut distincția dintre „cui empiric“ și „eul transcendental“. În psihozele endogene s-ar realiza un „experiment natural“ care înlătură suprastructura existențială prin care în mod obișnuit persoana umană se inseră în lume, există-în-lume, adică în lumea umană, în „lumea-vieții-umane“. Subiectul rămâne la un nivel limită a persoanei conștiente înțeleasă și ca realitate bio-antropologică. În psihoza endogenă eul (transcendental, deci liminar) rămâne prezent în fața lumii în care nu se mai poate însă insera, lipsindu-i pârghiile de legătură (așa se petrec lucrurile în depresia majoră, în schizofrenia negativă și dezorganizantă); sau, este absorbit de transcendența lumii, în spatele căreia, eul diminuează până la a deveni o schemă nesemnificativă, neliberă, care plutește (ca în cazul maniei) sau care e dominată de o temă (ca în delirul halucinator). Atunci când se atinge intensitatea perturbării psihice din psihoza endogenă, calitatea trăirii este alta, deși ea se poate plasa în continuitatea unor trăiri comprehensibile. Depresia melancolică are altă calitate decât tristețea reactivă sau nevrotică; într-un fel, ea „împietrește“ subiectul, care nici măcar nu mai poate fi trist, nu mai poate plânge. La fel, anxietatea psihotică

scoate subiectul din lume și nud mai poate menține agățat de aceasta, ca în cazul reacțiilor comprehensibile sau a nevrozelor. Maniacalul „plutește“ prin lume fără suport, dincolo de varianta euforiei sărbătorești; iar delirantul paranoiac este „devorat“ de idei (de tematica delirantă care-l poziționează rigid în raportarea sa interpretativ-comunicativă și de acțiune cu lumea umană).

Tulburările (psihotice) endogene apar de obicei sub forma unor episoade maladive, a unor perioade de viață în care pentru subiect se întrerupe continuitatea biografică, în sensul că existența sa se desprinde de cea comunitară, iar identitatea se metamorfozează. Dacă se obține o remisiune completă, cursul biografiei se poate relua; dar „eul psihotic“ odată configurat, nu mai dispare complet. El se poate reinflama periodic și poate depăși din nou „eul normal“, cu ocazia unui nou episod de discontinuitate biografică. Sau, cele două euri se pot mixta, caz în care identitatea subiectului e perturbată pe lungă durată sau definitiv. Și în aceste cazuri de „defect psihotic“ e posibilă o reconstrucție a unui eu de fațadă, prin programe de reabilitare psiho-socială, astfel încât subiectul să se poată integra comunitar. În unele cazuri, eul normal și cel psihotic pot coexista ca în tulburarea ce a fost denumită „parafrenă“. În orice caz, situația din psihozele endogene e distinctă de ego-distonia nevrotică, în care nu avem la nici un moment o fractură, o mutație la nivelul identității biografice. Eul secund, din nevroze, rămâne în permanență sub cupola identității globale a persoanei, chiar dacă o tensionează, fapt ce nu mai e valabil în psihozele endogene. În psihozele endogene e afectată - aplatizată și distorsionată - structura *psihismului* conștient. Aceasta apare ca simplificată, marcată de scheme de trăire general-impersonale, diminuată evident din bogăția și specificitatea identității sale. Subiectul tinde să devină un „oricine“. Toți maniacii și deliranți halucinatori au ceva comun. În delirul paranoid, deseori, subiectul se simte urmărit și persecutat de instanțe abstracte și suprapersonale, precum mafia, teroriștii, serviciile secrete, extraterestrii; uneori, delirantul chiar formulează sintagma: „ei vor să mă distrugă“ nereușind să precizeze cine sunt acești „ei“. Specificul persoanei, la fel ca și comerțul său intim și reciproc dialogant cu cei din jur, se reduce sau dispare complet.

În psihopatologie se întâlnește și o altă modalitate de perturbare a structurii caracteriale, și anume, devianța pe care o întâlnim în tulburările de personalitate. Acum nu avem însă de a face cu „episoade“, cu „stări“ în care se dezorganizează structura caracterială, ci de edificare diacronă, biografică a unei persoane cu „trăsături“ dizarmonice în plan structural; adică temperamental, caracterial și moral. Persoanele psihopate au un mod constant de raportare deviantă la alții, sine

și lume, fără a se desprinde în mod major, de relații și comunicări cu alții, cu societatea. Ele se caracterizează prin trăsături de personalitate exagerate, anormale, care condiționează un comportament interpersonal și în raport cu societatea care este disocial în diverse moduri.⁴² Aceste trăsături se articulează cu principalele modalități sindromatice de tulburări psihice ce se întâlnesc în episoadele maladive ca, de exemplu: anxietatea, fobia, suspiciunea, depresia, mania, indiferență (schizomorfă), perfecționismul ritualic (de tip obsesiv), hiperexpresivitatea (de model histrionic histeric), apato-abulia. Până la un punct, se poate încerca o sistematizare relațională între sindroame, persoana dizarmonică și „fenomene psihopatologice“ (așa cum vor fi comentate acestea, începând cu paragraful 5.9.). Persoanele cu trăsături anormale sunt mai predispuse, mai vulnerabile pentru a dezvolta reacții și episoade maladive de tip nevrotic sau psihotic, fapt ce a fost, de asemenea, menționat în cap. 2. Pe de altă parte, în varianta psihopată, persoana dizarmonică are o importantă carență morală atât din punct de vedere al virtuților, cât și al raportării etice la celălalt.^{18 19*} Devianța structurală pe care o exprimă personalitățile dizarmonic psihopate are la bază o distorsiune a tetraedului intrapsihic care orientează raportarea subiectului față de alții, sine și lume, așa cum a fost comentată aceasta la nivelul schematelor cognitive (în paragraful 4.3.2.) și cum va fi reluată în finalul acestui capitol. Aceeași modificare o întâlnim, într-o variație gravă, de ruptură a identității și continuității biografice și în psihozele endogene, mai ales în delirul sistematizat paranoiac. O dată cu această problematică, se revine la tema adusă în discuție de Jaspers, la începutul sec. XX, a diferenței - dar a unei diferențe minime, marcată doar prin depășirea unei trepte - dintre delirul de gelozie paranoiac endogen și dezvoltarea reactivă prevalențială de gelozie a unei personalități dizarmonice, de tip suspicios, paranoic, comentariu ce a stat la baza dezbaterii realizate în secolul trecut, între reacția psihopatologică, „boala“ psihică endogenă și structura dizarmonică de personalitate.

Stările și trăsăturile psihopatologice pot fi grupate în câteva clase:

- a. Aspecte deviante ale poziționărilor atitudinale (afective), exprimate prin anxietate, depresie, euforie, agresivitate, indiferență;
- b. Perturbări evidente ale raportării globale a subiectului la lumea umană: derealizarea și depersonalizarea, dispoziția delirantă și alte trăiri paradelirante, indiferența apato-abulică majoră;
- c. Deficiențe ale raportării intenționale (în sens fenomenologic-cognitiv)

⁴²A se vedea paragraful 5.8.3.

¹⁹A se vedea paragraful 5.3.

față de lume: fobiile, obsesiile, comportamentele impulsive, explozive;

a. Perturbarea majoră, la limită, a intenționalității, tendința sa de structurare tematică față de lume, așa cum o întâlnim în delirul nehalucinator și halucinator, în dezorganizarea sintezei ideo-verbale și motivațional comportamentală, în autismul cataton.

Perspectivă psihopatologică menționate mai sus pot fi corelate și integrate cu cele de tip nosologic, ce țin seama de etiopatogenie și forma tulburării, a căror cadre generale au fost comentate în acest paragraf: reacția psihopatologică comprehensivă, dezadaptarea și nevroza, tulburările psihotice endogene, tulburările de personalitate psihopate și tulburările condiționate direct organic cerebral.

Modul în care aceste modificări psihopatologice sunt prezentate în perspectivă medicală, ca sindroame standard și trăsături ale personalităților dizarmonice, poate fi dublat de o comentare și înțelegere din perspectiva antropologică, fenomenologico-cognitivă, în care putem vorbi, însă nu de „sindroame” - în sens medical ci de „fenomene” în sensul unor trăiri comprehensive specifice umane.²⁰ Aceasta implică descifrarea semnificațiilor și sensului trăirilor și comportamentelor, ținând cont și de condiționările specifice umane ale acestor moduri de trăire particulare, anormale, aberante. Ca și texte de referință pentru următoarele paragrafe, menționăm: lucrările deja menționate ale lui Tellembach (104) și Lăzărescu (139), precum și textul sintetic recent al lui Kraus (159).

În continuare vom face o nouă prezentare a majorității sindroamelor psihopatologice — a celor comentate în paragrafele 2.5.1. și 2.8.2. (exceptând pe cele legate direct de condiționarea organic cerebrală) - „sindroame” înțelese acum ca „fenomene umane” în ideea mereu repetată că faptul psihopatologic astfel descris se poate constitui ca o provocare, o temă de meditație și elaborare pentru psihopatologia și psihologia orientată organicist și „baza cognitivă”, care are în vedere, în primul rând, funcționarea creierului și a sistemelor de autoreglare a Inteligențelor Artificiale (această precizare e necesară, deoarece o parte din orientarea cognitivă, în aspectele sale psihologice umane, este nu doar acceptată, ci integrată în expunerile ce vor urma).

Prezentarea fenomenelor umane care urmează include atât elemente specifice stărilor, cât și trăsăturilor psihopatologice, cât și a elementelor de condiționare a lor, specifice antropologice. Prin aceasta, provocarea față de psihiatria și psihopatologia centrată pe biologice ca mecanism și condiționare - se vrea

²⁰ A se vedea comentariile lui Tattosian, din lucrarea citată, pe care autorul le-a reluat și dezvoltat ulterior, cu insistență.

subliniată și potențată.